

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Правові засади банківського регулювання та нагляду в Україні

Студентки 2 курсу, 6м групи
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації «Фінансове право»

Панченко Ольги
Валентинівни

Науковий керівник
д. ю. н., професор

Гуржій Тарас
Олександрович

Гарант освітньої програми
к.ю.н., професор

Ніколаєва Людмила
Вікторівна

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ.....	8
1.1. Банківське-регулювання та банківський нагляд як об'єкт наукового дослідження.....	8
1.2. Сутність банківського регулювання та банківського нагляду, співвідношення цих понять.....	17
1.3. Генезис правового регулювання банківського регулювання та банківського нагляду.....	27
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ.....	39
2.1. Нормативно-правове регулювання банківського регулювання та нагляду... ..	39
2.2. Система банківського регулювання та банківського нагляду в Україні.....	51
2.3. Форми і методи публічного адміністрування в сфері банківського регулювання та нагляду.....	61
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	82
3.1. Правове регулювання та система банківського регулювання і нагляду в Європейському Союзі.....	82
3.2. Напрямки розвитку правового регулювання банківського регулювання та нагляду.....	98
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	115
ДОДАТКИ.....	136

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЕНЬ

НБУ – Національний банк України.

Базельський комітет - Базельський комітет з питань банківського нагляду.

УНР – Українська Народна Республіка.

НЕП – Нова економічна політика.

Наркомфін – Народний комісаріат фінансів СРСР.

ЦВК СРСР - Центральний виконавчий комітет СРСР.

РНК – Рада народних комісарів СРСР.

Фонд - Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Базель I - Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу, 1988 р.

Базель II - Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу: переглянуті підходи, 2004 р.

Базель III – Нові правила банківського регулювання, 2010 р.

Комітет з питань нагляду - Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем.

Нацкомфінпослуг – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

НКЦПФР - Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Комісія – Європейська комісія.

ЄЦБ – Європейський центральний банк.

SSM – Єдиний наглядовий механізм.

ЕВА – Європейський банківський орган.

ВаFin - Федеральний фінансовий наглядовий орган Німеччини.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС - Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

МСФЗ 9 - Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти».

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стабільне економічне зростання є необхідною умовою для розбудови сильної та високорозвиненої держави. В свою чергу, важливим елементом економіки будь-якої країни є ефективно функціонуюча банківська система, яку науковій літературі називають «кровоносною системою» економіки, адже вона забезпечує рух фінансових ресурсів між економічними агентами. Саме вона забезпечує суб'єктів народного господарства додатковими грошовими коштами, необхідними для виробництва, надає можливість суб'єктами господарювання, населенню проводити розрахунки. Звернувшись до теорії грошово-кредитного регулювання, побачимо, що саме через банківську систему держава змінює обсяг грошової маси в обороті, за допомогою чого забезпечується вплив на такі ключові економічні показники як рівень інфляції, обсяги виробництва та рівень безробіття тощо, що кінцевому підсумку спрямоване на стимулювання економічного розвитку.

Про тісний взаємозв'язок процесів, які відбуваються в банківській системі, та стану економіки свідчить також і те, що, як показує історія, масштабні економічні кризи зачасти починались саме з фінансових чи банківських криз. Наприклад, світова криза 2008 р., найсерйозніша з часів «Великої депресії», розпочалась саме як фінансова криза з банкрутства великих банків та інших фінансових установ в США, а поштовхом до її початку стало банкрутство чи не найбільшого колись американського інвестиційного банку «Lehman Brothers».

З огляду на таку важливість банківської системи для економіки, держава не може залишити її без нагляду, розробляє і встановлює правила її функціонування.

Для України, на сучасному етапі, ці питання постають з новою силою, оскільки загострилися кризові явища в банківській системі, велика кількість банків визнається неплатоспроможними та ліквідується, виникає проблема повернення населенню їх вкладів. Так, за даними НБУ станом на 01.01.2014 р. кількість діючих банків становила 180, тоді як на 01.09.2018 р. їх кількість скоротилась до 81 [1]. Все це обумовлює зростання ролі банківського

регулювання та нагляду як засобу забезпечення стабільності банківської системи та необхідність його дослідження.

При цьому, як і будь-яка діяльність держави, банківське регулювання та нагляд потребує певного правового забезпечення, зокрема, визначення форм та методів їх здійснення, уповноважених на їх здійснення органів та закріплення їх повноважень.

Питань правових засад банківського регулювання та нагляду торкалися у своїх роботах Ю.В. Ващенко, В.Л. Кротюк, О.А. Костюченко, Д.О. Гетьанцев, В.В. Лещенко, А.О. Селіванов, О.М. Іскізаров, О.В. Васюренко, В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанов, А.В. Марущак, С.І. Лучковська та інші.

Різні аспекти банківського регулювання та нагляду досліджували зарубіжні науковці, такі як Чарльз А.Є. Гудхарт, Бернхард Шпейер, Ян Фанг, Ед Стівенс, Росс Кранстон, Александер Керн та інші. Організацію банківського нагляду в ЄС досліджували Андреас Вітте, Рене Смітс, Девід Говард, Стефані Стольц.

В роботах вітчизняних науковців загалом сформовано теоретичні засади досліджуваного інституту, зокрема визначено його поняття, мету та завдання банківського регулювання та нагляду, їх співвідношення, виокремлено їх види. Щодо дослідження банківського регулювання та нагляду як правових категорій, то, як правило, вони розглядаються через призму адміністративного права та державного регулювання банківської діяльності чи в контексті правового статусу НБУ та його повноважень.

Разом з цим, правові засади банківського регулювання та нагляду залишаються недостатньо дослідженими у вітчизняній правовій науці. Крім цього, в умовах євроінтеграційних процесів, виникає необхідність дослідження правових та організаційних засад банківського регулювання та нагляду в ЄС.

Все вищевикладене обумовлює актуальність дослідження правових засад банківського регулювання та нагляду в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо напрямків розвитку правових засад банківського регулювання та нагляду на основі узагальнення наукових позицій та іноземного досвіду.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі завдання:

- з'ясувати стан науково-правових досліджень в сфері банківського регулювання та нагляду;
- розкрити сутність понять «банківське регулювання», «банківський нагляд» та дослідити їх співвідношення;
- охарактеризувати етапи розвитку правового регулювання банківського регулювання та нагляду;
- визначити нормативно-правові акти, які визначають основні засади здійснення банківського регулювання і нагляду;
- визначити елементи, які входять до системи банківського регулювання та нагляду та охарактеризувати їх;
- визначити форми і методи публічного адміністрування, які застосовуються в сфері банківського регулювання та нагляду;
- розкрити організаційну систему банківського регулювання та нагляду Європейському Союзу;
- визначити, які акти складають правову основу банківського нагляду в ЄС;
- окреслити напрямки розвитку правових засад банківського регулювання та нагляду;
- виробити комплекс законодавчих пропозицій, спрямованих на вдосконалення правових засад банківського регулювання та нагляду.

Об'єкт дослідження - суспільні відносини, що складаються в процесі здійснення банківського регулювання та нагляду.

Предмет дослідження – правові засади банківського регулювання та нагляду в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Застосування діалектичного методу дозволило всебічно дослідити сутність та правову природу інституту банківського регулювання та нагляду, оцінити його важливість для країни, перспективи розвитку. За допомогою методу абстрагування сформульовано визначення основних понятійних категорій, через

виокремлення їх найсуттєвіших характеристик. Використання методів аналізу та синтезу дало змогу встановити співвідношення банківського регулювання та нагляду, виокремити їх форми та види. За допомогою методу дедукції, шляхом застосування загальних наукових положень щодо форм та методів публічного адміністрування, встановлено як конкретні форми та методи публічного адміністрування проявляються саме в сфері банківського регулювання та нагляду. Історико-правовий метод допоміг дослідити становлення інституту банківського регулювання та нагляду і формування його правових засад, а порівняльно-правовий метод був використаний при дослідженні зарубіжного досвіду в організації системи банківського регулювання та нагляду. Логіко-юридичний метод використовувався при тлумаченні нормативно-правових актів, формуванні пропозицій щодо внесення змін до законодавства. Дослідження в цілому базується на системному підході, який полягає, з одного боку, у комплексному дослідженні банківського регулювання і банківського нагляду у їх нерозривному взаємозв'язку, а з іншого – представлення їх як цілісної системи, яка складається з певних елементів. У процесі дослідження використовувалися також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для подальших наукових досліджень історичного розвитку правових засад банківського регулювання та нагляду, дослідження форм та методів публічного адміністрування в сфері банківського регулювання та нагляду, для вдосконалення системи банківського регулювання та нагляду, законодавства, яке визначає засади їх здійснення.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 143 сторінки, з них основного тексту – 114 сторінок. В роботі представлено 3 таблиці, 6 рисунків, 4 додатки та використано 190 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ

1.1. Банківське регулювання та банківський нагляд як об'єкт наукового дослідження

Від ефективності банківського регулювання та нагляду залежить можливість держави в особі компетентного органу впливати як на стан банківської системи в цілому, так і на становище окремого банку, можливість запобігати кризовим явищам в банківській системі.

Банківське регулювання та нагляд комплексні економіко-правові поняття. В зв'язку з цим, науковий інтерес до цього інституту проявляють як вчені-правники, так і економісти.

Огляд наукових праць з досліджуваної проблематики дав змогу виявити, що об'єктом досліджень частіше за все виступають теоретичні засади банківського регулювання та нагляду, зокрема, розглядаються підходи до визначення цих понять, види та форми банківського регулювання та нагляду. Багато досліджень торкаються проблем розмежування та визначення співвідношення категорій «державне регулювання банківської системи» і «банківське регулювання», «банківське регулювання» і «банківський нагляд», «банківський нагляд» і «банківський контроль».

Вчені також звертають увагу і на організаційну структуру банківського регулювання та нагляду, досліджують повноваження та правовий статус органів, відповідальних за їх здійснення, зокрема, НБУ. При цьому, важливим є наявність наукових праць, в яких розкриваються іноземні моделі організації банківського регулювання та нагляду саме з точки зору його інституційної структури.

Проте, найважливішим напрацюванням науковців, на нашу думку, є дослідження, присвячені розкриттю міжнародного досвіду в сфері здійснення банківського регулювання та нагляду. Об'єктом таких досліджень, як правило,

виступає організація банківського регулювання та нагляду в Європейському Союзі, що має особливе значення в контексті спрямованості нашої держави на євроінтеграцію, а також діяльність Базельського комітету з банківського нагляду.

Разом з цим, варто відмітити недостатню дослідженість саме правових засад банківського регулювання та нагляду. Так, навіть в підручниках та навчальних посібниках з фінансового чи банківського права, як правило, цьому питанню відводиться лише одна тема або один підпункт в межах певної теми, а матеріал обмежується цитуванням норм законодавчих актів. Таку ситуацію можна побачити, наприклад, у навчальному посібнику з фінансового права за авторством Л.К. Воронової [2], навчальному посібнику з банківського права за авторством Д.О. Гетманцева та Н.Г. Шукліної [3]. В підручнику «Банківське право» під авторством О.А. Костюченка інститут банківського регулювання та нагляду взагалі не досліджується [4].

Банківське регулювання та нагляд часто розглядають як форму державного управління банківською діяльністю. Таку позицію підтримує, наприклад, О.М. Іскізаров [5], а також В.В. Коваленко з посиланням на М.Суржинського [6].

Результати дослідження О.М. Іскізарова викладені в дисертаційній роботі «Адміністративно-правове регулювання банківської діяльності в Україні» [5]. Не зважаючи на те, що об'єктом його дослідження є суспільні відносини, що виникають на підставі адміністративно-правових норм у сфері банківської діяльності, він неодноразово згадує такі поняття як банківське регулювання та банківський нагляд, розглядає їх та банківський контроль як специфічні адміністративно-правові форми загального управління банківською системою. В свою чергу, загальне управління банківською системою є адміністративними правовідносинами в банківській сфері.

Науковець досліджує також правовий статус НБУ як обов'язкового учасника управління банківською системою, як суб'єкта адміністративних повноважень та звертає увагу на те, що НБУ є спеціальним суб'єктом, що здійснює банківський нагляд та контроль.

Проаналізувавши думки автора, можна зробити висновок, що

адміністративними правовідносинами у сфері банківської діяльності є суспільні відносини, які виникають саме у процесі здійснення банківського регулювання, нагляду та контролю.

Науковець також піднімає проблему низького ступеня незалежності НБУ від інших органів влади, звертає увагу на необхідність імплементації у вітчизняне законодавство Основних принципів ефективного банківського нагляду, які були розроблені Базельським комітетом, гармонізації вітчизняного законодавства з законодавством Європейського Союзу, а також підтримує ідею прийняття Банківського кодексу України, який має консолідувати відповідні правові норми.

В роботі також розглянуто правове регулювання банківської діяльності в ЄС, а також в таких країнах як США та Канада.

Отже, проаналізована дисертаційна робота спрямована на дослідження адміністративних відносин в банківській сфері, відносин, які реалізуються в процесі здійснення банківського регулювання, нагляду та контролю. Науковець неодноразово звертався до таких категорій як банківське регулювання та банківський нагляд, що підтверджує їх зв'язок із сферою державного управління та адміністративного права.

А.А. Коваленко в дисертаційній роботі «Публічно-правове регулювання банківської діяльності в Україні в умовах Євроінтеграції» [7] також частково торкається питань банківського регулювання, банківського нагляду та банківського контролю, аналізує їх співвідношення, визначає цілі та завдання банківського нагляду в Україні.

Дослідник звертає увагу на те, що в науковій літературі існують думки щодо необхідності створення державного органу, який би здійснював нагляд власне за НБУ. Підкріплює таку позицію він посиленням на світовий досвід, а саме на країни, в яких функції банківського нагляду виконує не центральний банк. В продовження цього дослідження автор розглядає моделі поділу функцій між наглядовими органами. З метою демонстрації світового досвіду організації контролю та нагляду в банківській сфері науковець пропонує розглянути еволюцію банківського контролю та нагляду в Німеччині.

Найбільше уваги науковець приділяє принципам банківського нагляду. Він згадав про існування вироблених Базельським комітетом Основних принципів банківського нагляду, проте зосередився на дослідженні принципів банківського нагляду як похідних від принципів публічного фінансового контролю та виділив такі принципи, як об'єктивності, незалежності банківського контролю та нагляду, компетентності, плановості, ефективності, відповідальності, гласності та публічності.

Національний банк України як головний орган, що здійснює банківське регулювання та нагляд, також є об'єктом дослідження. Одним з таких є дисертаційна робота А.В. Марущак «Правові основи контрольно-наглядових повноважень національного банку України» [8]. Для початку автор звертається до проблеми співвідношення понять «банківський контроль» та «банківський нагляд», проводить розмежування між функціями та повноваженнями НБУ, вказуючи, що функції належать НБУ як органу державного управління в цілому, а повноваженнями наділяються органи самого НБУ – Рада, Правління тощо. До контрольно-наглядових повноважень вона віднесла реєстрацію банків та ліцензування їх діяльності; встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; бухгалтерського обліку, звітності та аудиту; здійснення перевірок банків тощо. Вчена сформулювала визначення категорії «контрольно-наглядові повноваження Національного банку України» як сукупності прав та обов'язків Національного банку України, які він виконує самостійно, або за допомогою своїх структурних підрозділів, що спрямовані на реалізацію функцій НБУ та забезпечують здійснення перевірок на всіх стадіях банківського контролю та безвиїзного нагляду.

Вчена вважає, що контрольно-наглядові повноваження НБУ реалізуються в таких формах як правотворчість та застосування норм права. До останньої вона відносить здійснення інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

А.В. Марущак виділяє чотири моделі побудови банківського нагляду, визначає, що в Україні використовується модель, за якої всі контрольно-наглядові повноваження закріплені лише за центральним банком. Як і інші науковці, вчена

також звертає увагу на необхідність досягнення відповідності банківського нагляду та контролю вимогам Основних принципів ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом.

А.В. Марущак висуває ідею розроблення та прийняття закону «Про банківський контроль та нагляд» з метою формування єдиної правової основи діяльності наглядових органів НБУ.

Вчена зауважує, що з 2014 р. триває процес реформування НБУ, метою якого є підвищення інституційної спроможності Банку як регулятора, реформування організаційної структури НБУ. Вона також акцентує увагу на актуальності питання громадського банківського нагляду та розглядає інститут банківського омбудсмена, який не поширений в Україні, але запровадження якого дозволило б ефективніше розглядати скарги клієнтів банківських установ.

З метою вивчення міжнародного досвіду правової регламентації контрольно-наглядових повноважень центральних банків А.В. Марущак досліджує організацію банківського контролю та нагляду в окремих країнах романо-германської та англосаксонської системи права.

Банківський нагляд викликає інтерес і з боку науковців, які працюють в галузі державного управління. Так, В.В. Лещенко в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління «Організаційно-правовий механізм державного регулювання системи банківського нагляду в Україні» [9] також приділяє увагу дослідженню різних підходів до трактування понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд», але в результаті приходиться до висновку, що в своєму дослідженні він буде опиратись саме на законодавчо закріплені визначення.

Щодо суб'єктів банківського нагляду, то єдиним державним органом, який здійснює банківський нагляд він вважає НБУ, розглядає його повноваження в межах здійснення банківського регулювання та нагляду. Крім цього, до суб'єктів банківського нагляду він відносить спеціально уповноважених Національним банком осіб, які безпосередньо беруть участь у проведенні банківського нагляду. Звертає увагу науковець і на об'єкти банківського нагляду, детально розглядаючи

кожну їх групу.

В.В. Лещенко провів цікаве дослідження розглянувши організаційну структуру банківського нагляду в країнах – членах ЄС. Науковець виділив та дослідив три моделі організації банківського регулювання та нагляду: модель «єдиного фінансового органу управління», модель «двох вершин», «секторну модель», визначив для яких країн характерна та чи інша модель.

Науковець наголошує, що для вдосконалення організаційно-правового механізму державного регулювання системи банківського нагляду необхідно співпрацювати з розробниками міжнародних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду. Виходячи з цього, він характеризує Базельський комітет з питань банківського нагляду, Раду з фінансової стабільності, Раду з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, Міжнародну групу з протидії відмиванню брудних грошей, Світовий банк, МВФ, Міжнародну організацію комісій з цінних паперів. Більш детально досліджено саме Базельський комітет, зокрема, такі розроблені ним документи як «Основи системи внутрішнього контролю в банківських організаціях», «Основні принципи ефективного банківського нагляду», угода Базель III.

Як вже було зазначено, інтерес до банківського регулювання та нагляду проявляють не лише представники юридичної науки, а й економісти. В роботах останніх досить ґрунтовно розкриваються теоретичні засади банківського регулювання та нагляду.

Однією з таких робіт є монографія «Банківське регулювання і нагляд: методологія та практика» за редакцією професора В.В. Коваленка [6]. Її автори визначають банківський нагляд як одну з форм управлінської діяльності держави, наводять визначення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд» сформовані різними науковцями, досліджують питання їх співвідношення. Цікавою є розроблена науковцями система класифікації банківського регулювання залежно від таких критеріїв як ієрархічно-функціональний рівень здійснення, можливість застосування, часовий період, якість результатів. Важливо відмітити, що незважаючи на економічну спрямованість праці, автори приділяють

увагу і нормативно-правовому регулюванню досліджуваного інституту, зокрема розглядають міжнародні документи в цій сфері, вказують на низку недоліків банківського законодавства та визначають, що першочерговим завданням в сфері банківського регулювання має стати саме реформа нормативно-правового регулювання діяльності банків.

Грунтовне дослідження теоретико-організаційних засад банківського регулювання та нагляду, його формування та етапів розвитку в Україні провела О.І. Щуревич в дисертаційній роботі «Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України» [10].

В першу чергу науковець звертається до основних законодавчих актів в яких вживаються відповідні категорії – законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність». З метою аналізу понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд» вона звертається до думок інших науковців, піднімає проблему їх співвідношення, при цьому обґрунтовуючи думку, що вони є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями, пропонує власні тлумачення понять банківського регулювання та нагляду.

Дослідила науковець і елементи системи банківського регулювання та нагляду, такі як: суб'єкт, об'єкт, цілі регулювання банківської діяльності, принципи, на підставі яких здійснюється банківське регулювання та нагляд, функції органу регулювання банківської діяльності, функції банківського нагляду, принципи банківського нагляду, сучасні завдання банківського нагляду, типи нагляду, підходи до нагляду.

О.І. Щуревич проаналізувала процес становлення системи банківського регулювання та нагляду, який поділила на 6 етапів, та звернула увагу на характерні особливості кожного етапу, на те як розширювалась та змінювалась нормативно-правова база банківського регулювання та нагляду. Також авторка звертає увагу на дискусійне питання – чи потрібно залишити функції банківського регулювання та нагляду за НБУ, чи їх потрібно передати окремому органу.

Не оминула увагою вона і діяльність Базельського комітету та іноземний досвід організації банківського регулювання та нагляду, зокрема, його

організацію в Швейцарії, як «батьківщини банківського бізнесу», прибалтійських країнах, Республіці Білорусь.

О.І. Щуревич також піднімає питання необхідності громадського контролю за діяльністю банків, розробляє концептуальні засади такого контролю: визначає суб'єктів його реалізації, принципи, інструменти та стратегічні завдання.

Активний інтерес до дослідження банківського регулювання та нагляду проявляють і російські науковці. Зокрема, можна відмітити роботи Т.Е. Рождественської, О.В. Борисової, І.В. Віннікової.

Т.Е. Рождественська в монографії «Правовий механізм реалізації базельських принципів банківського нагляду» [11] досліджує правовий статус Базельського комітету з банківського нагляду, його документи, характеризує основні принципи банківського нагляду, розглядає форми та методи банківського нагляду, досліджує банківські ризики та їх правове регулювання, окрему увагу приділяє дослідженню поняття правового ризику в банківській діяльності. Це та інші дослідження науковця стали основою для дисертаційної роботи «Теоретико-правові основи банківського нагляду в Російській Федерації» [12], в якій Т.Е. Рождественська розглядає поняття та цілі банківського нагляду, аналізує співвідношення понять «нагляд» та «контроль», досліджує природу фінансового контролю, так як вважає банківський нагляд його видом. Авторка також формулює принципи банківського нагляду та пропонує поділяти їх на правові та організаційно-правові. Крім цього, вона нагадує, що до принципів банківського нагляду відносяться також і сформульовані Базельським комітетом з банківського нагляду Основні принципи ефективного банківського нагляду.

О.В. Борисова вивчає особливості консолідованого банківського нагляду – нагляду за банківськими групами. У своїй дисертаційній роботі «Консолідований банківський нагляд в системі фінансового права» [13] вона, перш за все, піднімає питання визначення місця банківського регулювання та нагляду в системі публічного права, надає авторське визначення поняттю банківський нагляд. Також вчена розглядає природу консолідованого нагляду, його поняття та види, генезис фінансово-правового регулювання консолідованого нагляду.

О.В. Борисова розглядає вплив Основних принципів ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом, на реалізацію консолідованого банківського нагляду, досліджує форми та методи здійснення консолідованого банківського нагляду.

І.В. Віннікова в дисертаційній роботі «Банківський нагляд в системі фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Російській Федерації» [14] піднімає стандартні питання розвитку банківського нагляду в Росії, цілей та принципів нагляду, розглядає проблему співвідношення банківського нагляду та контролю, звертається до понятійного визначення цих категорій, досліджує правовий статус Банку Росії як наглядового органу, форми та методи його контрольно-наглядової діяльності.

Західних науковців цікавлять такі питання як організаційна структура банківського нагляду [15], інтернаціоналізація банківського нагляду [16], «м'яке право» та діяльність Базельського комітету [17, 18], особливості банківського нагляду в окремих країнах [19, 20, 21]. Багато уваги приділяється організації банківського нагляду в країнах ЄС, а також створенню і функціонуванню наднаціонального наглядового механізму [22; 23; 24], ролі Європейської системи центральних банків в здійсненні банківського нагляду [25].

Отже, із проаналізованих наукових праць вбачається, що банківське регулювання та нагляд тісно пов'язані між собою категорії, а їх здійснення спрямоване на виконання цілей і завдань банківського регулювання та нагляду та є необхідним для забезпечення нормального функціонування банківської системи.

Однак, варто констатувати недостатність вітчизняних наукових досліджень, що присвячені правовим засадам банківського регулювання та банківського нагляду. Як правило, банківське регулювання та нагляд досліджуються як форми державного управління банківською сферою, чи в розрізі інших тем, наприклад, дослідження правового статусу НБУ та його повноважень. В більшості наукових праць досліджених нами, автори піднімають питання моделей наглядових органів, торкаються діяльності Базельського комітету.

Через наявність великого інтересу до цього інституту з боку науковців-

економістів, в їх працях приділено багато уваги теоретичним основам банківського регулювання та банківського нагляду, розроблено власні пропозиції науковців щодо визначення таких понять, систему їх класифікації, відмінну від визначеної законодавством, а в деяких працях навіть приділена увага і правовому регулюванню цих інститутів.

Варто також відзначити, що частіше об'єктом досліджень виступає саме банківський нагляд, а от банківське регулювання розглядається в контексті співвідношення з банківським надглядом, або упускається.

1.2. Сутність банківського регулювання та банківського нагляду, співвідношення цих понять

Наукове розкриття будь-якої теми чи проблеми потребує, перш за все, з'ясування змісту основних понятійних категорій, якими вона оперує. Базовими термінами в нашому дослідженні безперечно є поняття «банківське регулювання» та «банківський нагляд», тому з метою формування повного уявлення про цей інститут необхідно проаналізувати як різноманітні дефініції, сформовані науковцями, так і нормативне їх визначення в законодавстві. До того ж, щоб вірно трактувати сутність цих двох понять, необхідно встановити, як вони співвідносяться між собою та провести чітке розмежування цих категорій.

Відповідно до загального розуміння слова «регулювати», можна визначити, що суть банківського регулювання полягає у певному керівному, впорядковуючому впливі на банківську діяльність.

Б. Адамик банківське регулювання визначає як формування державою або уповноваженим нею органом системи норм і застосування заходів впливу на банківську сферу з метою забезпечення стабільного і безпечного функціонування банків, попередження дестабілізаційних процесів у банківському секторі та досягнення загальнодержавних економічних цілей [26, с. 31].

Деякі науковці розглядають банківське регулювання у широкому та у вузькому розуміннях. У широкому розумінні І.Я. Хитра трактує його як систему

заходів, що використовуються уповноваженими органами держави для забезпечення сталого та надійного функціонування банківського сектора. У вузькому розумінні банківське регулювання, на його думку, становить діяльність уповноважених органів, яка полягає у виданні правових актів у сфері банківської діяльності [27, с. 5].

Російська вчена Є.В. Борисова також розглядає банківське регулювання в широкому та вузькому розумінні, але у широкому розумінні банківське регулювання вона визначає як систему впливу держави і недержавних організацій на банківську систему і банківську діяльність. Банківське регулювання у вузькому сенсі – це видання нормативно-правових актів, що регулюють банківську діяльність в Російській Федерації [13, с. 24]. Такий підхід Є.В. Борисової до трактування банківського регулювання в широкому значенні не зовсім відповідає усталеному розумінню цього поняття в українській практиці, адже в Україні немає недержавних організацій, наділених функціями банківського регулювання.

А от трактування банківського регулювання у вузькому сенсі І.Я. Хитра та Є.В. Борисової, які подібні між собою, є занадто звуженими та поверховими і не відображають всіх методів та інструментів банківського регулювання, які є в наявності українського регулятора.

Як правило, одночасно з встановленням змісту банківського регулювання, розглядається і категорія банківського нагляду. Н.Й. Морозко, Ф. О. Шогенова визначають банківський нагляд як діяльність уповноваженого органу, що здійснюється в установлених межах його компетенції та реалізується в різних режимах із залученням і диференціюванням наявного у нього арсеналу методів, інструментів, видів перевірки і оцінки дотримання кредитними організаціями національного банківського законодавства, а також визначених ним положень нормативної регламентації ведення банківського бізнесу [28, с. 15]. А.І. Степаненко пропонує наступне визначення: «банківський нагляд – це моніторинг усіх видів ризиків, притаманних банківській діяльності, з метою зведення до мінімуму насамперед системного ризику, тобто запобігання ланцюговій реакції, за якої крах одного або кількох банків може спричинити кризу всієї банківської

системи» [30, с. 7].

В.С. Стельмах розуміє під банківським регулюванням розроблення та видання вповноваженими органами конкретних правил чи інструкцій згідно з чинним законодавством, що сприяють зміцненню структури і банківської справи. Банківський нагляд він трактує як діяльність, спрямовану на забезпечення банківської ліквідності та послаблення ризику банківських операцій, яка має на меті захист вкладників та посилення довіри суспільства до банківської системи і національної валюти [31, с. 231, 232].

Якщо визначення банківського регулювання, сформоване науковцем, є прийнятним, хоча й не повним, то трактування банківського нагляду не вказує на суб'єкта здійснення банківського нагляду, є загальним та окреслює лише завдання, які стоять перед банківським наглядом, проте, зовсім не дає уявлення в чому саме полягає така діяльність.

Колектив російських авторів у складі Г.Г. Фетисова, О.І. Лаврушина, І.Д. Мамонової визначають банківське регулювання як регулювання банківської діяльності шляхом встановлення законодавчих норм і регулятивних вимог до кредитних інститутів. Банківський нагляд ці автори пропонують розглядати як сукупність заходів по встановленню і впровадженню вимог до кредитних інститутів, направлених на забезпечення стабільного функціонування всієї банківської системи [32, с. 365].

На нашу думку, із запропонованих визначень не простежується чіткого розмежування категорій «банківське регулювання» та «банківський нагляд», адже сутність обох зводиться до процесу встановлення вимог до діяльності банків.

Найбільш коректними серед авторських визначень досліджуваних понять нам видаються запропоновані О.І. Щуревич. Вона вважає, що банківське регулювання є діяльністю щодо розроблення й ухвалення законів, положень, інструкцій, директив, що визначають межі банківської діяльності та передбачають використання конкретних інструментів, методів, щоб забезпечити на належному рівні захист інтересів вкладників, кредиторів, акціонерів, клієнтів, а також сприяти стабільному розвитку банківського сектора в умовах відкритої економіки

України. Банківський нагляд науковець визначає як моніторинг процесів, які відбуваються у банківській сфері на всіх етапах життєвого циклу банків для відстеження дотримання банками законодавства, економічних нормативів діяльності та інших вимог Національного банку, а також застосування відповідних заходів для виправлення ситуації на початкових етапах з метою досягнення стабільності банківської системи в умовах відкритої економіки України [10, с. 33].

Разом з цим, наполягаємо на виключенні із наведеного визначення вказівки на регулювання банківської діяльності шляхом прийняття директив, так як жоден орган державної влади в Україні не видає такі нормативно-правові акти.

Вартим уваги є дослідження О.М. Сидоренко, яка дослідила позиції різних авторів щодо визначення поняття «банківське регулювання» [33, с. 60]. Систематизувавши та узагальнивши їх, науковець окреслила підходи до розуміння їх сутності, які висвітлені на рис. 1.1.

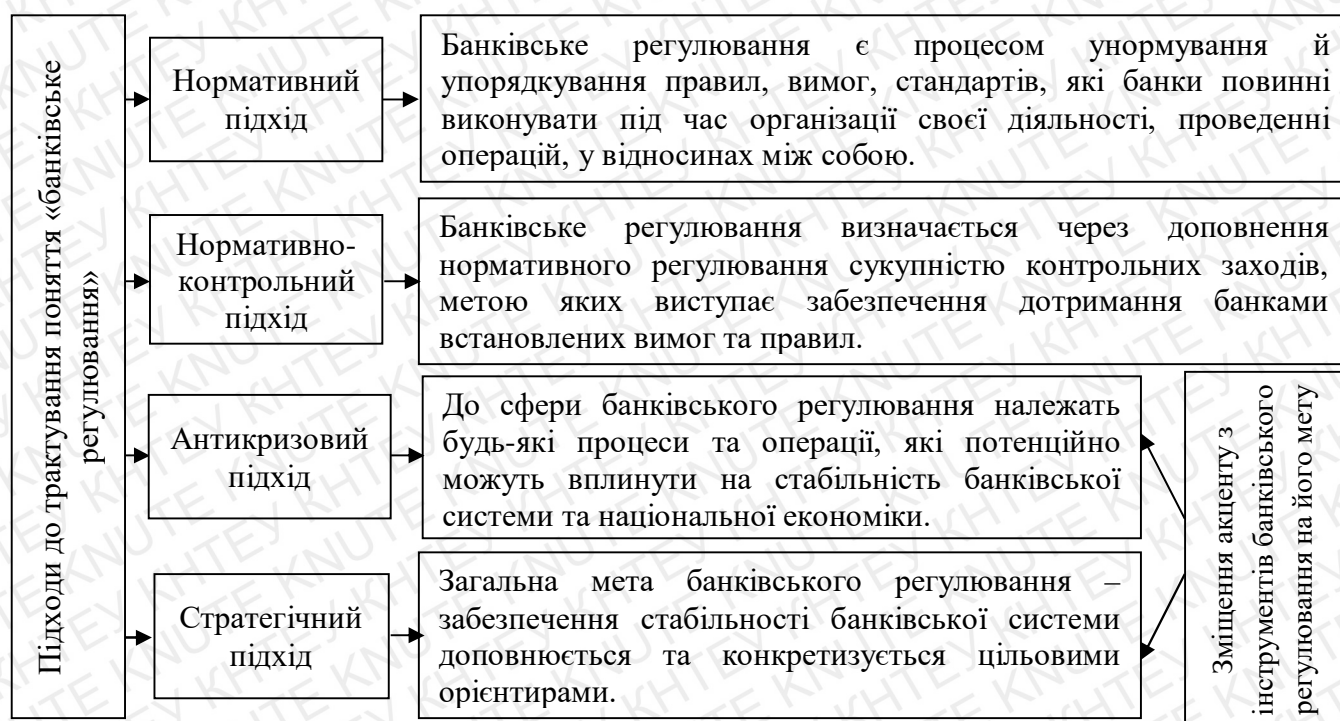

Рис. 1.1. Підходи до трактування поняття «банківське регулювання»*

*Складено автором на основі джерела [33]

Банківський нагляд також розглядають через призму кількох аспектів:

організаційного, функціонального та правового. З точки зору організаційного підходу, банківський нагляд розглядають як систему державних органів, наділених повноваженнями щодо його здійснення. Функціональний аспект розкривається через перенесення акценту саме на процес діяльності цих органів. Визначення банківського нагляду через призму правового підходу є найбільш комплексним. В даному випадку банківський нагляд визначається як здійснюване спеціальним державним органом або органами постійне спостереження за діяльністю не підпорядкованих йому юридичних осіб (банків) з метою виявлення порушень банківського законодавства [34].

Дослідивши думки науковців щодо трактування досліджуваних понять, необхідно також розглянути нормативно-закріплені дефініції.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про національний банк України», банківське регулювання – це одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. При цьому, банківський нагляд визначено як систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [35].

Варто відмітити, що визначання банківського регулювання та нагляду, закріплені в законодавстві є досить логічними та послідовними, дозволяють чітко розмежувати поняття банківського регулювання та банківського нагляду.

Досліджуючи сутність банківського регулювання та нагляду, науковці також піднімають питання співвідношення деяких понять, таких як «державне регулювання банківської діяльності» та «банківське регулювання», «банківське регулювання» та «банківський нагляд».

Так, проблему співвідношення понять «державне регулювання банківської

діяльності» та «банківське регулювання» досліджують І.І. Д'яконова, Є.Ю. Мордань. Науковці вказують, що поняття «державне регулювання банківської діяльності» є більш широким за своїм значенням і включає в себе банківське регулювання [36, с. 71]. Серед іншого, вони зауважують, що суб'єктами державного регулювання банківської діяльності є Президент, Верховна Рада України, Національний банк України, інші органи державної влади, а суб'єктом банківського регулювання є виключно Національний банк України [36, с. 73].

Відсутність єдиної позиції з цього питання, а також відсутність закріпленої в законодавстві дефініції «державне регулювання банківської діяльності» призвело до неоднозначного використання цих категорій. Так, Н. М. Конін, В. П. Полякова, Л. А. Московкина характеризуючи державне регулювання банківської діяльності, розкривають його лише через діяльність центрального банку, що залишає за межами, перш за все, законодавчу діяльність. Інші науковці, навпаки, даючи визначення «банківського регулювання» говорять про «державне регулювання банківської діяльності» [36, с. 69-70].

Інколи, в наукових працях можна зустріти випадки, коли ці категорії вживаються як взаємозамінні, тобто розглядаються як синоніми. Так, Л.Г. Кльоба, даючи визначення державному регулюванню банківської діяльності, процитував дефініцію банківського регулювання із Закону України «Про Національний банк України», чим ототожнив ці категорії [37, с. 221].

Позиція І.І. Д'яконової, Є.Ю. Мордань має право на існування як логічно обґрунтована, однак вона суперечить висновкам, до яких можна прийти завдяки системному тлумаченню норм законодавства.

У статті 1 та в розділі X Закону України «Про національний банк України» вживається поняття «банківське регулювання». В свою чергу, в статті 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» під назвою «Форми регулювання банківської діяльності» зазначається, що державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у формах адміністративного та індикативного регулювання [35; 38]. Таким чином, в законодавстві використовується три терміни:

- 1) банківське регулювання;
- 2) регулювання банківської діяльності;
- 3) державне регулювання діяльності банків.

Вказівка на один і той самий суб'єкт – НБУ, текстуальне використання цих категорій, і в цілому системне тлумачення положень вказаних двох законів дозволяє стверджувати, що законодавець розуміє всі три категорії як синоніми.

Разом з цим, таке ототожнення залишає поза межами поняття «державне регулювання банківської діяльності» законодавчу діяльність Верховної Ради України чи діяльність Кабінету міністрів України, який, наприклад, має повноваження у сфері валютного регулювання.

Отже, згадані норми законодавства потребують вдосконалення з метою уніфікації понятійно-категоріального апарату. З огляду на зроблені висновки, потребує також деяких змін визначення терміну «банківське регулювання», закріплене в законодавстві. Ми пропонуємо трактувати банківське регулювання як форму державного регулювання, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства, а також у здійсненні інших комплексних заходів щодо упорядкування та нагляду за банківською діяльністю.

Ще одним дискусійним питанням в економічній та юридичній літературі є співвідношення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд».

Л.К. Воронова вважає, що зміст поняття «банківське регулювання» включає в себе більш вузьке за змістом поняття «банківський нагляд» [2, с. 315]. О. Хаб'юк також вважає банківський нагляд складовою банківського регулювання [39, с. 28].

А от І.В. Віннікова висловила думку, що банківський нагляд є складовою банківського регулювання тільки в частині встановлення його нормативних засад, саме ж здійснення банківського нагляду виходить за рамки поняття банківського регулювання і передбачає спостереження за дотриманням кредитними організаціями вимог нормативних актів, в яких закріплюються відповідні засоби банківського регулювання [14, с. 55].

На думку Ю.В. Ващенко, банківське регулювання, полягає у встановленні «правил гри» на ринку банківських послуг, тоді як банківський нагляд — у контролі за їх дотриманням [40, с. 95]. Аналогічну за своєю сутністю позицію формулює А.І. Степаненко, який вважає банківське регулювання формуванням рамок поведінки банків, а нагляд – відстеженням того, щоб банки не виходили за встановленні для них рамки [30, с. 7].

В.В. Коваленко категорично не погоджується з позицією, подібною до тієї, що висловлена Л.К. Вороною. Він вважає, що «банківський нагляд» є самостійною частиною «державного регулювання банківського сектору», як і такі його складові, як «банківське регулювання» та «банківський контроль» [6, с. 178]. Схожу позицію висловлюють також Н. Р. Швець [41, с.4], Г.О. Кришталь [29, с.6].

Оскільки ми досліджуємо ці поняття з юридичної точки зору, то необхідно виходити, перш за все, з норм відповідного законодавства. Зі змісту ст. 66 Закону України «Про банки та банківську діяльність» вбачається, що адміністративне регулювання діяльності банків включає серед іншого нагляд за діяльністю банків. Тобто, нагляд є одним із методів регулювання діяльності банків. В зв'язку з цим варто погодитись з позицією Л.К. Вороною.

Варто також зауважити, що в іноземній та міжнародній практиці банківське регулювання та нагляд розглядаються не окремо, а об'єднуються одним поняттям – «банківський нагляд». На це звертають увагу В.В. Лещенко, О.І. Щуревич, О. Хаб'юк, В.А. Вареник.

Ще однією понятійною категорією, яка часто зустрічається в наукових працях і яка потребує визначення є «пруденційний нагляд».

Пруденційний нагляд – система банківського нагляду, за якої головна увага органів нагляду зосереджується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва [42, с. 30].

І.В. Носова зауважує, що нагляд за діяльністю банків здійснюється шляхом встановлення пруденційних (від англ. Prudent - «обачний», «обережний», «той, що відмовляється від ризику», «розсудливий») норм діяльності, які представляють собою обов'язкові вимоги, виконання яких забезпечує надійність, ліквідність і

платоспроможність, якісний ризик-менеджмент, захист інтересів власників і вкладників. На її думку, пруденційний нагляд означає нагляд, «продиктований розсудливістю», а іншими словами - це попередній, «ранній» нагляд, що дозволяє своєчасно виявити потенційні ускладнення і проблеми в діяльності фінансових інститутів і сектора в цілому, мінімізуючи ризики системного характеру [43, с.13].

В чинному банківському законодавстві визначення пруденційного нагляду відсутнє, проте таке визначення є в законі, що регулює близьку до банківської сфери – ринок фінансових послуг. Так, в статті 29 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначено: «пруденційний нагляд є складовою частиною загальної системи нагляду, що проводиться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, і базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану фінансової установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотриманні обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами» [44].

Таким чином, головними характеристиками пруденційного нагляду є його всеохоплюючий характер, тобто його спрямованість на оцінку загального фінансового стану банку, направленість на мінімізацію банківських ризиків та забезпечення стабільності окремого банку.

Головною метою банківського регулювання і нагляду є забезпечення безпеки та фінансової стабільності банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів [35].

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України [35].

В статті 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність» пропонується наступне визначення: «банківський нагляд на консолідованій основі - це нагляд, що здійснюється Національним банком України за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які

наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному Національним банком України порядку» [38].

За аналогією, банківське регулювання на консолідованій основі можемо визначити як встановлення системи норм, що регулюють діяльність банківських груп, визначають особливості їх діяльності та особливий порядок здійснення банківського нагляду за банківськими групами.

Напрямами банківського регулювання та нагляду на консолідованій основі є встановлення особливих вимог до банківської групи та/або банківської підгрупи щодо достатності регулятивного капіталу, економічних нормативів, лімітів та обмежень стосовно певних видів діяльності, порядку визначення відповідальної особи банківської групи, особливості подання звітності тощо [38].

Отже, за своєю природою банківське регулювання та нагляд є публічно-правовим інститутом, адже являють собою діяльність держави щодо управління банківською сферою. Науковці висловлюють різні думки з приводу співвідношення основних понятійних категорій досліджуваної теми. Ми, на основі аналізу та системного тлумачення ключових законів, які регулюють дану сферу, прийшли до висновку, що банківське регулювання та державне регулювання банківської діяльності вживаються як тотожні поняття, а банківський нагляд є складовою банківського регулювання. В зв'язку з цим, на нашу думку, доречно вдосконалити визначення банківського регулювання, закріплене в законодавстві, встановивши, що це функція не лише НБУ. Таким чином, пропонуємо трактувати банківське регулювання як форму державного регулювання, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства, а також у здійсненні інших комплексних заходів щодо упорядкування та нагляду за банківською діяльністю. А от дефініція банківського нагляду, визначена нормативно, на наш погляд, не доліків не має.

1.3. Генезис правового регулювання банківського регулювання та банківського нагляду

Витоки банківського регулювання можна знайти ще за часів Стародавнього світу. Звичайно, банків і банківської діяльності у їх сучасному розумінні ще не існувало, тому пов'язане воно було з регулюванням лихварських кредитів та боротьбою з завищеними відсотками за кредити.

О. Хаб'юк відмічає: «ще в Римській імперії регулюванню на постійній основі підлягала техніка обліку банків, зокрема, існували різні юридичні форми документів, котрі спрощували проведення банківських операцій. Адміністрація державної скарбниці регламентувала банківську діяльність та контролювала рахунки, банківські книги» [39, с. 14]. Даний факт він розглядає як перше виникнення органів банківського нагляду [39, с. 14].

Одна з найважливіших історичних особливостей становлення правових засад банківського регулювання та нагляду полягає в тому, що державне регулювання банківської діяльності як система з'явилося пізніше зародження самої банківської системи і набагато пізніше органу, який здійснює її регулювання [45, с. 105, 108]. На рис. 1.2 зображено етапи розвитку системи банківського регулювання в країнах з розвинутою ринковою економікою.

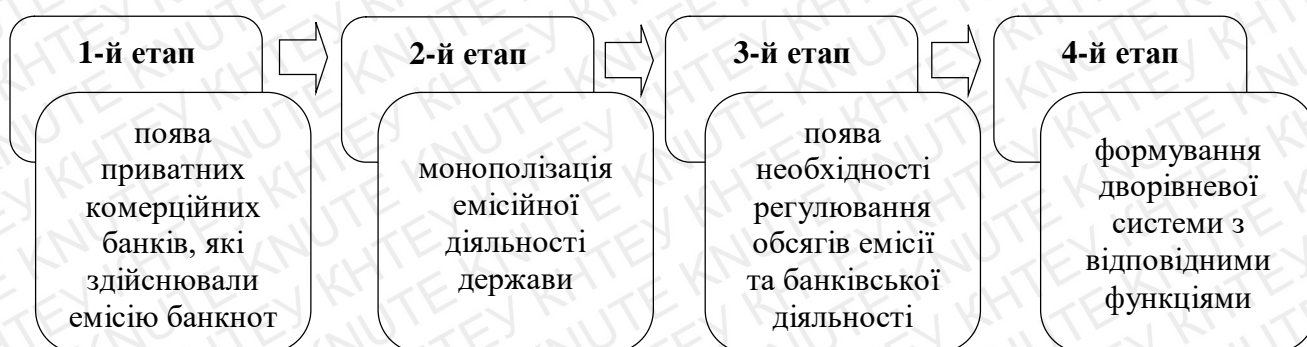

Рис. 1.2 Етапи розвитку системи банківського регулювання [45]

Щодо еволюції банківського регулювання та нагляду на українських землях, Ю.Л. Мохова виділяє шість етапів: регулювання банківського кредитування у Північному Причорномор'ї, регламентація банківських операцій у Київській Русі,

банківське регулювання у період Гетьманщини, регулювання банківської діяльності України в період перебування у складі Російської імперії, державне регулювання банківської системи України в період перебування у складі СРСР, державне регулювання банківської системи незалежної України [46, с. 71].

З огляду на те, що відповідні процеси, які відбувались протягом перших трьох етапів, можна лише умовно віднести до банківського регулювання в його широкому розумінні – саме як створення системи норм які регулювали праобраз банківської діяльності, їх дослідження ми упустили. Більшість же науковців відмічають, що початок банківського регулювання, в розумінні близькому до сучасного, припадає саме на той період, коли українські землі входили до складу Російської імперії.

У XVIII ст. почала формуватись банківська система Російської імперії: були створені Комерційний банк, Дворянський банк, Артилерійський банк, існували інші державні та приватні кредитні установи (наприклад, Прикази громадської опіки) [46, с. 71; 47, с.60]. У 1781 р. Російський Асигнаційний банк відкрив свої банківські контори у Києві, Ніжині, Харкові, а в 1782 р. – у Херсоні. Деякі науковці вважають це початком формування банківської системи України, інші – не погоджуються, вважаючи, що за відсутності власної державності у цей період говорити про формування вітчизняної банківської системи зарано [48, с. 10].

Суворий контроль за діяльністю банківських установ за часів Російської імперії здійснювала держава. Для нагляду за фінансовими операціями в 1817 р. було створено Раду державних кредитних установ, яка співпрацювала з Міністерством фінансів. До її завдань належала перевірка всіх фінансових операцій в імперії, займалась вона і перевіркою щорічних звітів державних кредитних установ [49, с. 133; 46, с. 71; 50, с. 37].

У 1860 р. було засновано Державний банк Російської імперії, який знаходився під наглядом Ради державних кредитних установ. Були створені контори Державного банку в Києві, Харкові, Одесі, а також 14 відділень в різних містах України [47, с. 60; 39, с. 17].

Законодавче закріплення регулювання банківської діяльності знайшло,

перш за все, в Уставі кредитному редакцій 1860 і 1894 років. Він встановлював загальні підходи щодо діяльності, діловодства та звітності банків, прядок здійснення операцій та розподілу прибутку [47, с. 61]. Важливим є те, що тогочасне законодавство вже встановлювало вимоги до розміру основного капіталу, порядок його поповнення, порядок формування резервного капіталу та вимоги до його розміру. На сучасному етапі такі вимоги є важливою складовою індикативного банківського регулювання.

Було прийнято декілька загальних нормативних актів, спрямованих на регулювання банківської діяльності. До них належали: «Положение о городских общественных банках» від 6 лютого 1862 р., Закон «О порядке учреждения кредитных установлений земствами» від 17 травня 1871 р. і «Общие правила о порядке учреждения кредитных установлений частных и общественных», введені Державною Радою 31 травня 1872 р. Правила, зокрема, містили зразкові статuti з вказівкою обов'язкових вимог до них [48, с. 9].

У 1892 р. був виданий Закон «Заснування Державного контролю», який представляв собою систематизований звід раніше виданих актів, що регулювали основи фінансового контролю. У структуру Державного контролю входили Державний контролер, центральні та місцеві установи Державного контролю, Рада Державного контролю [14, с. 17].

В Уставі кредитному редакції 1903 р. вже досить чітко вимальовувались правові засади банківського регулювання та нагляду. Крім того, що були визначені порядок створення, діяльності різних видів банківських та кредитних установ, були окреслені і засади нагляду. Однак, суб'єктом, який його здійснював виступав не Державний банк, який мав статус центрального. Він сам був об'єктом контролю з боку Державного Контролю, як і інші державні банки. Контролем діяльності приватних банків займалось Міністерство фінансів, але призначались урядова ревізія лише у певних випадках.

Проводились ревізії в порядку, визначеному інструкціями Міністерства фінансів, іноді затвердженими спільно з іншими державними органами. Устав встановлював також вимоги до фінансової звітності банківських установ,

вказував, що її форми визначаються Міністерством фінансів. Крім цього, вже існувала вимога публікацій річної звітності державних банків [51].

Отже, цей етап характеризувався зародженням банківського законодавчого регулювання на українських землях, як складової Російської імперії. Отримали правове закріплення вимоги до основного та резервного капіталу банків, порядок їх створення, закладено засади виїзного та безвиїзного нагляду. Можна говорити, що саме на цьому етапі відбулось формування банківського регулювання та нагляду як системи, яка за об'єктами та методами регулювання та нагляду нагадувала сучасну.

Формування власне української, національної банківської системи пов'язують з початком державотворчих процесів в 1917 р. Разом з цим, як відмічає А.О. Ткаченко, Українська центральна Рада не вважала актуальними питання банківської діяльності і не приділяла увагу питанням розвитку банківської системи. Разом з цим, IV Універсал (22 січня 1918 р.) все ж містив певні норми щодо банківської діяльності, зокрема, говорилось в ньому про встановлення державно-народного контролю над всіма банками [52, с. 125]. В грудні 1917 р. до Малої Ради було внесено закон, який визначав порядок створення Українського державного банку шляхом реорганізації установ Державного банку Росії, однак Державний Банк створений так і не був, так як владу в Києві захопили більшовики, не був він створений і після повернення Української Центральної Ради до Києва. В цілому, із 1991 акта, прийнятих Центральною Радою, лише 116 були спрямовані на врегулювання банківської діяльності [53, с. 14; 52, с. 127].

Вже за часів Гетьманату П. Скоропадського було прийнято Закон про затвердження Статуту Українського державного банку і асигнування коштів до його основного капіталу» (10 серпня 1918 р.). Однак, створений банк не можна вважати органом банківського регулювання та нагляду. За прикладом Державного банку Російської імперії, Український державний банк сам виступав об'єктом ревізій і перевірок Державного Контролю. Статутом банку визначались і вимоги до звітності банку та обов'язок її публікації [54]. В цілому, за досить короткий

період Української Держави (22 квітня 1918 р. – 14 грудня 1918 р.) було прийнято 10 законів, які стосувались регулювання банківської діяльності, близько 100 обіжників, 2 закони, які регулювали короткострокове кредитування і 5 законів, що регулювали довгострокове кредитування [5, с. 55].

На зміну П. Скоропадському прийшов уряд Директорії УНР. Однак, як відмічає О.М. Іскізаров, за часів Директорії не було жодного структурованого напрямку щодо розвитку банківської системи та її регулювання, до того ж цей період ознаменувався втратою навіть попередніх вітчизняних досягнень у сфері правового регулювання банківської діяльності [5, с.56].

Наступний етап розвитку регулювання банківської діяльності пов'язаний з перебуванням України в складі СРСР. Головною його характеристикою була націоналізація банківської системи. Діяльність банків різних форм власності, які приймали вклади у населення і розміщували грошові кошти на власний ризик, вважалась ризиковою, тому була відсутня [46, с. 71; 5, с. 58].

Повертаючись до етапу становлення радянської влади, відмітимо, що на початку 20-х років ХХ ст., поки тривав період НЕПу (1921-1928 рр.), сільське господарство та торгівля ще зберігали приватну власність, існувала необхідність розвитку банківської справи. 30 червня 1921 був виданий Декрет Ради народних комісарів «Про скасування обмежень грошового обігу і заходи до розвитку вкладної і переказової операцій», який скасував обмеження грошових сум, які перебувають у приватних осіб, і вперше законодавчо встановив недоторканність вкладів і банкової таємниці [50, с. 43-44].

12 жовтня 1921 р. було створено Державний банк в складі Наркомфінансу з безпосереднім підпорядкуванням народному комісару фінансів та декілька інших банків для кредитування промисловості, для сприяння розвитку зовнішньої торгівлі тощо. Створювались і інші кредитні та банківські установи [50, с. 44].

Постановою Ради праці та оборони від 10 листопада 1922 р. про порядок затвердження статутів і нагляду а діяльністю кредитних установ був врегульований порядок створення кредитних установ [50, с. 46]. Крім цього, були закладені правові засади нагляду за банківською діяльністю. Відповідно до п.п. 7-

8 Постанови, всі кредитні установи з метою загального спостереження за їх діяльністю підлягають нагляду Народного Комісаріату Фінансів і зобов'язані подавати йому необхідні відомості та звітність. Такий нагляд здійснювався шляхом реєстрації всіх кредитних установ, контролю періодичних звітів і балансів, які подаються кредитними установами в терміни та за обов'язковими формами, що встановлюються Наркомфіном, і всіх необхідних їм відомостей про свою діяльність, здійснення фактичних обстежень та ревізій, які призначаються Наркомфіном [55]. Тобто, саме цим документом передбачалось здійснення банківського нагляду, у тому вигляді, який нагадує його сучасне розуміння.

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 15 червня 1927 р. «Про принципи побудови кредитної системи СРСР», при збереженні функцій загального регулювання діяльності кредитних установ за Наркомфіном СРСР, за Держбанком закріплено функцію керівництва кредитною системою, надано право приймати участь через своїх представників у радах та ревізійних органах всіх банків з державним капіталом, право нагляду за використанням банками кредитів, право отримання від всіх кредитних установ їх звітності [50, с. 46; 56].

В червні 1929 р. був затверджений Статут Державного банку СРСР, метою якого було визначено регулювати грошовий обіг і здійснювати короткострокове кредитування народного господарства [50, с. 47]. Варто, однак, відмітити, що Статут не наділяв Державний банк СРСР функціями банківського регулювання та нагляду, а, навпаки, банк сам виступав об'єктом нагляду з боку Наркомфіну в такому ж порядку, як і інші кредитні установи загальносоюзного значення [57].

Протягом 1930-1932 рр. відбулась кредитна реформа, в результаті якої вся банківська система стала централізовано керованою. В 1933 р. втратила силу і згадана вище постанова «Про принципи побудови кредитної системи СРСР» [39, с. 20; 56].

В післявоєнний час, 1949 р. був прийнятий другий Статут Державного банку СРСР, а в 1960 р. – третій. Однак жоден з них не наділяв Державний банк функціями щодо банківського регулювання та нагляду [58; 59].

К. Ю. Туляй, досліджуючи Статут Держбанку СРСР 1960 р., вживає термін

«банківський нагляд» говорячи, що банківський нагляд за дотриманням режиму економії і фінансової дисципліни здійснювався в процесі кредитування, розрахунків і регулювання грошового обігу в країні [50, с.50]. Однак, ми вважаємо, що термін «банківський нагляд» вживати в даному випадку недоречно, так як при банківському нагляді центральний банк перевіряє діяльність інших, комерційних банків на предмет дотримання ними банківського законодавства. За часів же Радянського Союзу Статут Держбанку містив норми щодо контролю Держбанку за цільовим використанням підприємствами, організаціями та установами, що ним фінансуються, державних і кооперативних коштів чи контролю за дотриманням підприємствами, організаціями та установами платіжної і договірної дисципліни [59], тобто об'єктом контролю виступали не банківські установи.

У 1980 р. було затверджено четвертий Статут Державного банку СРСР, який нових норм щодо нагляду та контролю не містив [60].

В кінці 80-х рр. в СРСР починається банківська реформа. Створюються спеціалізовані банки, республіканські контори Держбанку СРСР передвоюються на республіканські національні банки, планується перехід банків, крім Держбанку і Ощадбанку СРСР, на комерційну основу, шляхом перетворення в акціонерні товариства. Новий Статут Держбанку СРСР, затверджений у 1988 р., вже відносив до завдань Держбанку СРСР здійснення контролю за всіма напрямками діяльності спеціалізованих банків СРСР [61]. Згодом були прийняті закони «Про Державний банк СРСР» і «Про банки та банківську діяльність». Нарешті, було сформовано чітку дворівневу банківську систему, де перший рівень складали Держбанк СРСР і республіканські Нацбанки, а другий – комерційні банки [50, с.55].

В законі «Про Державний банк СРСР» вже існує глава V «Регулювання Держбанком СРСР і Центральними банками Республік діяльності комерційних банків в СРСР», яка містить норми щодо ліцензування банківських операцій та реєстрації комерційних банків, щодо економічних нормативів, розміру обов'язкових резервів. Глава VI Закону «Облік і звітність комерційних банків. Контроль Держбанку СРСР і центральних банків Республік за діяльністю

комерційних банків, хоч і не оперує поняттям «банківський нагляд», але врегульовує такі його складові, як правила обліку та звітність, визначає, що контрольні функції Держбанку та національних банків полягають в контролі за дотриманням саме комерційними банками банківського законодавства, встановлює засади проведення перевірок [62]. Закон СРСР «Про банки і банківську діяльність» також містив норми про облік і звітність в комерційних банках, вимоги щодо публікації їх річної звітності, норму про контроль їх діяльності [63].

20 березня 1991 р., вже після прийняття Декларації по Державний суверенітет, але до проголошення незалежності, було прийнято Закон УРСР «Про банки і банківську діяльність». Він містив норми щодо ліцензування і реєстрації банків, щодо звітності комерційних банків і її публікації, щодо обов'язку дотримання банками економічних нормативів, закріплював контрольні функції Національного банку [64]. Однак, варто відмітити, що закон, прийнятий в УРСР був дуже скорочений, і не містив навіть тих норм щодо банківського регулювання та нагляду, які вже були задекларовані в названих вище загальносоюзних актах.

Таким чином, формування правових засад банківського регулювання та нагляду і, взагалі, оформлення їх сутності, у тому розумінні, яке ми маємо зараз, відбулось лише в останні роки існування Радянського Союзу. Тоді ж, із оформленням дворівневої банківської системи, Держбанк СРСР та національні банки Республік постали саме як органи банківського регулювання та нагляду.

З наведеного випливає, що інститут банківського регулювання та нагляду в Україні почав формуватись ще до формального проголошення незалежності і вихідним при цьому стало ухвалення Закону УРСР «Про банки і банківську діяльність».

Становлення системи банківського регулювання та нагляду в незалежній Україні О.І. Щуревич поділе на 6 етапів [10, с. 59].

Перший етап (1991-1994 рр.) якраз і починається з прийняттям вищезгаданого закону «Про банки і банківську діяльність», яким було засновано Національний банк України, створено основи системи банківського регулювання

та нагляду. У 1992 р. у структурі НБУ створюється Головне управління з контролю за банківською діяльністю, а на початку 1994 р. - відділи банківського нагляду в регіональних (обласних) управліннях НБУ. У липні 1994 р. було затверджено також Положення про службу банківського нагляду Національного банку України [10, с. 59; 65, с. 81].

Протягом наступного періоду (1995-1999 рр.) активно велась робота щодо нормативного забезпечення банківського регулювання та нагляду. Зокрема, постановою Правління НБУ від 27.03.1996 р. №77 були затверджені Положення про порядок створення і реєстрації комерційних банків та Положення про порядок ліцензування банків в Україні, постановою Правління НБУ від 30.12.1996 р. №344 затверджено Методичні вказівки з інспектування комерційних банків та банківських установ в Україні. Важливе значення для розвитку банківської системи мало Положення про порядок створення фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування і використання його коштів, на основі якого сформовано Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [10, с. 60].

У 1995 р. створено Департамент банківського нагляду, що складався з управлінь методології і координації банківського нагляду, аналізу діяльності банків та контролю економічних нормативів, реєстрації та ліцензування банків, а в 1996 р. – створено Управління з контролю за діяльністю банків у складі Департаменту банківського нагляду, а також Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків. У 1997 р. було створено Консультативну раду з питань нагляду і регулювання діяльності банків, яка займалась виробленням методичних засад здійснення банківського нагляду [10, с. 61; 65, с. 81].

Велике значення для розвитку банківського регулювання мало прийняття Національним банком Інструкції №10 про регулювання та аналіз діяльності комерційних банків, затвердженої постановою Правління НБУ від 30.12.1996 р. №343, та подальше її викладення в нових редакціях, адже вона містила визначення основних термінів банківської діяльності, які на той час не були прописані в Законі України «Про банки і банківську діяльність», встановлювала 5 груп обов'язкових економічних нормативів, порядок їх розрахунків та здійснення

контролю за їх дотриманням, встановлювала правила економічного аналізу діяльності комерційних банків та їх звітності, затверджувала форми звітності комерційних банків [66].

Ще одним важливим законодавчим актом цього періоду був Закон України «Про Національний банк України», який було прийнято 20 травня 1999 р. і який вже містив визначення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд» і відповідний розділ [67].

У 1999 р. знову відбулися структурні зміни в підрозділах банківського нагляду: створено Департамент пруденційного нагляду, Управління методології та координації банківського нагляду і співробітництва з фінансовими установами, Відділ нагляду за міжнародною діяльністю банків [10, с. 61].

Третій етап охоплює період 2000-2004 рр. В грудні 2000 р. було ухвалено нову редакцію Закону України «Про банки і банківську діяльність» [65, с. 82], яка вже містила окремий розділ, присвячений регулюванню банківської діяльності та банківському нагляду.

У 2000 р. знову розпочалась реструктуризація служби банківського нагляду: створено Генеральний департамент банківського нагляду, до якого входили департаменти реєстрації та ліцензування банків, інспектування та моніторингу банків, реорганізації та ліквідації банків [65, с. 82].

В цей період Національним банком були прийняті, серед іншого, такі важливі документи, як Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні (зберігає свою чинність і зараз, хоча й зазнала численних змін), Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень (втратило чинність), Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій (втратило чинність), Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок (чинне на даний час, хоча й зі змінами), Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства (втратило чинність) тощо. Запроваджено також поділ банків на групи за розміром активів, відбулась диференціація

суб'єктів нагляду: нагляд за найбільшими і середніми банками покладено безпосередньо на Департамент банківського регулювання та нагляду НБУ, а за середніми та малими - на територіальні управління НБУ [65, с. 82]. У 2004 році постановами Правління НБУ схвалено Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» та Методичні рекомендації щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України [65, с. 82].

Четвертий етап розвитку банківського регулювання та нагляду, за О.І. Щуревич, тривав у 2005-2008 рр. Протягом цього періоду продовжується пошук оптимальної організаційної структури банківського нагляду, яка була реформована декілька разів. Протягом 2008-2009 рр., під час світової фінансової кризи, було прийнято близько 80 нормативних актів, спрямованих на стабілізацію фінансового ринку; тимчасово заборонено дострокове зняття депозитів; збільшено суму відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб до 150 тис. грн. [10, с. 63].

П'ятий етап охопив 2009-2013 рр. і основною метою банківського регулювання в цей час виступала підтримка стабільності банківської системи. Було збільшено мінімальний розмір регулятивного капіталу до 120 млн., для підтримання ліквідності банківської системи прийнято рішення про пролонгацію кредитів рефінансування [10, с. 63].

В цей період були прийняті такі важливі правові акти як Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України (№259 від 30.04.2009р.) та Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями (№23 від 25.01.2012р.), які на даний час вже втратили чинність [10, с. 64], удосконалено правову основу системи гарантування вкладів фізичних осіб – у 2012 р. ухвалено Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [10, с. 64].

Продовжувались зміни і в структурі служби банківського нагляду НБУ. У 2010 р. створено Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку [65, с. 83].

Шостий етап розвитку системи банківського регулювання та нагляду почався в 2014 р. і триває дотепер. Ми вважаємо недоцільним детально характеризувати його, оскільки поточний стан банківського регулювання та нагляду, їх правові засади будуть розглянуті в подальших розділах роботи.

Отже, ще за стародавніх часів існували правові норми, які умовно можна віднести до зачатків банківського регулювання та нагляду. На тому етапі його об'єктами виступав грошовий обіг та діяльність лихварів. Починаючи з часів Київської Русі об'єктом правового регулювання виступали кредитні операції, а основним правовим актом, який містив регулюючі норми була Руська правда. З падінням Київської Русі та її наступниці – Галицько-Волинської держави закінчується етап української державності. Спочатку українські землі увійшли до складу Речі Посполитої, де банківська діяльність потрапила під вплив церковного права. Гетьманська держава, за короткий час свого існування не відзначилась розвитком власної банківської системи. Зрештою, більша частина українських земель опинилась в складі Російської імперії. Можна говорити, що саме за часів Російської імперії з'являються норми та правові інститути, які віддалено нагадують банківське регулювання та нагляд. Проте, суб'єктом їх здійснення виступав не центральний банк, який виник саме в цей період, а Міністерство фінансів та такий орган, як Державний Контроль.

Система банківського регулювання та нагляду з її сучасною структурою виникає лише під кінець існування СРСР. До цього, в силу монополії держави на банківську діяльність всі банки й так перебували під прямим державним контролем. Існуючий тоді Державний банк не здійснював функцій нагляду за іншими банківськими установами, адже банківська система не була дворівневою.

Таким чином, лише із закріпленням дворівневої банківської системи та згідно із законами СРСР «Про Державний банк СРСР» та «Про банки і банківську діяльність» в 1990 р. формується класична система банківського регулювання та нагляду, розбудову якої було продовжено вже в незалежній Україні.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове регулювання банківського регулювання та нагляду

Банківське регулювання та банківський нагляд є діяльністю держави з управління банківським сектором, вони не можуть здійснюватись довільно, а потребують відповідного нормативно-правового забезпечення з визначенням їх форм, методів, органів, уповноважених на його здійснення, та їх повноважень.

В.В. Коваленко зауважує, що нормативно-правове забезпечення банківського регулювання та нагляду може відрізнитись залежно від країни, але, як правило, воно містить три рівні:

- 1) законодавство - законодавчі акти, які прийняті парламентом чи еквівалентним органом, дають широкі офіційні права контролюючим органам;
- 2) серії регулятивних правил – охоплюють визначення інтерпретуючих вимог або обмежень, які встановлюються органами нагляду відповідно до їх повноважень. Сюди, наприклад, відносяться вимоги щодо достатності капіталу банку чи правила надання банком кредитів своїм директорам;
- 3) роз'яснення політики – являють собою інтерпретацію чи роз'яснення, що надається органом нагляду з метою деталізації його дій з приводу застосування законодавства чи регулятивних правил [68, с. 13].

Така система нормативно-правового забезпечення в цілому співвідноситься з існуючою в Україні. Зауважимо лише, що її третій рівень, роз'яснення політики, здійснюється, як правило, у формі листів НБУ і нових норм права не встановлює.

Із здобуттям незалежності в Україні розпочались активні нормотворчі роботи по створенню правового забезпечення банківської системи, в тому числі, і банківського регулювання та банківського нагляду. Деякі акти, прийняті на ранніх етапах, наприклад Закон України «Про Національний банк України», зберігають

свою чинність і по цей час, однак мінливість фінансової сфери, необхідність пристосовувати банківське регулювання та нагляд до рекомендацій міжнародних організацій обумовлюють постійні роботи по вдосконаленню та оновленню нормативної бази.

На даний час, в Україні розроблена та діє надзвичайно розгалужена система нормативно-правових актів спрямованих на регулювання досліджуваного інституту.

Як правило, в основу системи законодавства, як в цілому, так і окремої галузі, має бути покладена Конституція, як головний правовий акт держави. Конституція України не містить норм які безпосередньо встановлюють засади банківського регулювання та нагляду, проте, як основний закон держави, визначає вихідні засади правового регулювання всіх відносин, які виникають в країні. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Стаття 92 Конституції містить вказівку на те, що засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного ринків встановлюються виключно законами. Крім цього, вона визначає засади правового статусу головного регулятора банківської сфери – Національного банку України, зокрема, його головну функцію, порядок призначення та звільнення Голови та членів Ради НБУ. До того ж, НБУ, як орган державної влади, підпадає під обмеження, встановлене статтею 19 Конституції, щодо обов'язку діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [69].

Головними законодавчими актами, які регламентують діяльність в сфері банківського регулювання та нагляду є закони України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність».

Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-ХІV роз'яснює поняття банківського регулювання, банківського нагляду, визначає банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основ як одну з функцій НБУ. Розділ Х Закону має назву «Банківське регулювання і банківський нагляд», в ньому визначено мету та сферу банківського регулювання та нагляду,

об'єкти наглядової діяльності НБУ, роз'яснено, які акти може приймати НБУ та закріплено його право на отримання інформації від банківських установ [35].

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III закріплює правові основи здійснення банківської діяльності, загальні засади створення і ліквідації банків. В статті 9 Закону роз'яснено поняття банківського нагляду на консолідованій основі, окреслено повноваження НБУ під час його здійснення та визначено інші особливості консолідованого нагляду. Регулюванню банківської діяльності та здійсненню банківського нагляду присвячений окремий розділ зазначеного закону (розділ IV), в якому визначено мету, засади організації, підстави та обсяги нагляду, форми його здійснення, встановлені вимоги до бухгалтерського обліку, звітності та аудиту в банках, в загальних рисах врегульований порядок проведення інспекційних перевірок банків та застосування заходів впливу за результатами таких перевірок. Законом також визначаються форми банківського регулювання та банківського нагляду[38].

Крім цього, варто також згадати Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI [70] та Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. № 15-93 [71].

Перший визначає засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Цим законом визначаються засади здійснення банківського нагляду щодо неплатоспроможних банків. Виходячи з аналізу повноважень Фонду можна стверджувати, що він також наділений повноваженнями в сфері банківського регулювання та нагляду. В розділі VI «Регулятивна діяльність Фонду» визначено шляхи регулювання Фондом діяльності банків, звітність, яку банки мають подавати до Фонду, врегульований порядок перевірок Фондом та встановлені санкції, які застосовує Фонд щодо банків, які допустили порушення законодавства про гарантування вкладів фізичних осіб, врегульовано порядок співпраці та координації діяльності між Фондом та НБУ [70].

Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» визначає загальні засади ліцензування валютних операцій, організації торгівлі іноземною валютою та порядку розрахунків в іноземній валюті. Декрет визначає повноваження Кабінету Міністрів України та НБУ в сфері валютного регулювання, визначає порядок здійснення валютного контролю, закріплює статус Національного банку України як головного його органу та його функції. Фахівці НБУ спираються на його норми при проведенні інспекційних перевірок на предмет дотримання банками валютного законодавства [71].

Варто відмітити, що 21 червня 2018 року був прийнятий Закон України «Про валюту і валютні операції» [72], який набуде чинності в лютому 2019 р. Тому, на момент написання роботи ще зберігає дію відповідний Декрет КМУ. Однак, ми вважаємо за необхідне звернути увагу на те, в новому законі вже вживається поняття не «валютний контроль», а «валютний нагляд», що сприятиме уніфікації термінології в сфері банківського нагляду.

Характерною особливістю нормативно-правової бази банківського регулювання та нагляду, і в цілому банківської сфери, є наявність підзаконних актів, видавником яких, як правило, виступає НБУ. З огляду на значну кількість таких документів, ми пропонуємо розглядати їх групуючи у відповідності з формами та методами банківського регулювання, засади здійснення яких визначають відповідні акти.

Так, відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» адміністративне регулювання включає реєстрацію банків і ліцензування їх діяльності, встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків, застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру, нагляд за діяльністю банків, надання рекомендацій щодо діяльності банків [38].

Засади реєстрації банків і ліцензування їх діяльності визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність», однак реєстрація банків повинна здійснюватись також з урахуванням загального закону – «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань». Закріплені на рівні закону норми деталізуються в таких підзаконних

актах:

- Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затверджене постановою Правління НБУ від 08.09.2011 р. № 306 - деталізує порядок та визначає умови реєстрації банків, регулює погодження їх статутів та змін до них, порядок погодження істотної участі в банку тощо [73].

- Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп, затверджене постановою Правління НБУ від 09.04.2012 р. № 134 [74].

- Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, затверджене постановою Правління НБУ від 15.08.2011 р. № 281 [75].

Вимоги та обмеження щодо діяльності банків встановлюються НБУ фактично при прийнятті нормативно-правових актів із приводу всіх форм банківського регулювання. Даний вид адміністративного регулювання банківської діяльності носить найбільш загальний характер. Його зміст полягає у встановленні правил поведінки для суб'єктів банківських правовідносин [76]. Відповідно під цей метод підпадає чи не будь-який акт, який встановлює правила здійснення конкретних операцій чи порядок здійснення певних видів діяльності.

Процедура застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру регулюється такими актами НБУ:

- Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ 17.08.2012 р. № 346 [77].

- Положення про порядок накладення адміністративних штрафів, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2001 р. № 563 [78].

Нагляд за діяльністю банків здійснюється у формі безвиїзного нагляду та інспекційних перевірок. В зв'язку з цим, правові засади його здійснення визначаються нормативно-правовими актами, які встановлюють порядок складання і подання звітності банками та актами, які встановлюють порядок проведення перевірок діяльності банківських установ на місцях, зокрема:

- Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок,

затверджене постановою Правління НБУ від 17.07.2001 р. № 276 [79];

- Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 24.10.2011 р. № 373 [80];

- Положення про порядок здійснення Національним банком України наглядових функцій щодо банків, діяльність яких пов'язана з державною таємницею, затверджене постановою Правління НБУ від 28.12.2002 р. № 538 [81].

Надання рекомендацій щодо діяльності банків є особливим видом адміністративного регулювання. Видаючи рекомендаційні акти, НБУ повідомляє учасників банківських відносин про бажану поведінку, а не встановлює загальнообов'язкові правила [82, с. 189]. Як приклад рекомендацій можна назвати Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, схвалені постановою Правління НБУ від 28.03.2007 р. № 98 [83], Методичні рекомендації щодо порядку складання приміток до фінансової звітності банків України, схвалені постановою Правління НБУ від 29.12.2015 р. № 965 [84] та інші.

Нагадаємо, що індикативне регулювання реалізується з допомогою таких методів як встановлення обов'язкових економічних нормативів, визначення норм обов'язкових резервів для банків, встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій, визначення процентної політики, рефінансування банків, кореспондентських відносин, управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції, операцій з цінними паперами на відкритому ринку, імпорту та експорту капіталу [38]..

Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає економічні нормативи як «показники, що встановлюються Національним банком України і дотримання яких є обов'язковим для банків» [38]. Правову основу для застосування економічних нормативів складають:

- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 [85];

- Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності

банків в Україні, схвалена Рішенням Правління НБУ від 15.12.2017 р. № 803-рш [86];

- Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп, затверджене постановою Правління від 20.06.2012 р. № 254 - визначає порядок розрахунку консолідованого регулятивного капіталу банківської групи, вимоги щодо достатності консолідованого регулятивного капіталу банківської групи тощо [87].

Визначення норм обов'язкових резервів для банків полягає у встановленні розміру тієї частки від залучених коштів, яку комерційний банк має зберігати на кореспондентському рахунку в НБУ без можливості використання в активних операціях. Правовою основою для цього виступають Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 11.12.2014 р. № 806, яке визначає порядок визначення та формування обов'язкових резервів та контролю за дотриманням нормативів обов'язкового резервування [88], та рішення Правління НБУ «Про формування та зберігання обов'язкових резервів» від 23.11.2017 р. № 752, яке встановлює безпосередньо числові значення відповідних нормативів у відсотках, а також період утримання обов'язкових резервів [89].

Встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій обумовлюється тим, що активні банківські операції пов'язані з ризиком неповернення вкладених коштів, в зв'язку з цим банки повинні формувати спеціальні резерви. Правову основу для цього складає Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затверджене постановою Правління НБУ від 30.06.2016 р. № 351 [90].

Наступним методом індикативного регулювання є визначення процентної політики. Правові засади проведення Національним банком процентної політики визначені Положенням про основи процентної політики Національного банку України, затвердженим постановою Правління НБУ від 21.04.2016 р. № 277 [91].

Рефінансування – операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку. Основною метою рефінансування є регулювання ліквідності банків шляхом здійснення Національним банком функції кредитора останньої інстанції [92]. Проведення рефінансування регулюється такими підзаконними актами:

- Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи, затверджене постановою Правління НБУ від 17.09.2015 р. № 615 [93];

- Положення про екстрену підтримку Національним банком України ліквідності банків, затверджене постановою Правління НБУ від 14.12.2016 р. № 411 [94].

Кореспондентські відносини – це договірні відносини між банками, які встановлюються з метою здійснення платежів і розрахунків за дорученням одного банку іншому [95, с. 11]. Правовою основою встановлення кореспондентських відносин є Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ від 16.08.2006 р. № 320 [96].

Управління золотовалютними резервами, зокрема, валютні інтервенції, є важливим інструментом впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні. Правові засади управління золотовалютними резервами визначені такими актами, як:

- Стратегія валютних інтервенцій Національного банку України на 2016-2020 роки, затверджена рішенням Правління НБУ від 06.09.2016 р. №261-рш [97];

- Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою, затверджена постановою Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281, яке визначає порядок проведення валютних інтервенцій у формі інтервенції за єдиним курсом, інтервенції за найкращим курсом та адресної інтервенції [98].

- Положення про проведення Національним банком України валютних аукціонів, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2008 р. № 469, яке визначає порядок та умови проведення валютних аукціонів [99].

Регулювання імпорту та експорту капіталу на сучасному етапі виражаються у формі надання індивідуальних ліцензій (на інвестиції за кордон, переказування та пересилання валютних цінностей), реєстрації кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів [100]. До нормативних актів, які визначають правові засади такого регулювання, можна віднести, наприклад, Інструкцію про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон, затверджену постановою Правління НБУ від 16.03.1999 р. № 122 [101], Правила вивезення з України і ввезення в Україну уповноваженими банками національної та іноземної валюти, банківських металів, бланків чеків, затверджені постановою Правління НБУ від 06.08.2003 р. № 327 [102] тощо.

Операції з цінними паперами на відкритому ринку не врегульовані спеціальним актом НБУ. Правові засади їх здійснення частково визначаються Положенням про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи, іншим банківським законодавством, а також спеціальним законодавством, яке регулює обіг цінних паперів в Україні.

Так як Фонд гарантування вкладів фізичних осіб також є суб'єктом банківського регулювання та нагляду, то його рішення також можна визнати за джерела їх правового регулювання. До них, наприклад, можна віднести Положення про порядок накладання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб адміністративних штрафів, затверджене рішенням виконавчої дирекції Фонду від 09.08.2012 р. № 15 [103], Правила надання звітності учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, затверджені рішенням виконавчої дирекції Фонду від 09.07.2012 р. № 4 [104], Положення про порядок проведення перевірок учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, затверджене рішенням виконавчої дирекції Фонду від 09.08.2012 р. № 16 [105] та інші.

Наведений перелік підзаконних актів, що стосуються банківського регулювання та нагляду не є вичерпним, цим самим відображає особливість нормативно-правового регулювання досліджуваної сфери, а саме, наявність великої кількості підзаконних актів. При цьому, такі акти зазнають частих змін.

До негативних рис банківського законодавства в цілому науковці відносять також відсутність єдиного кодифікованого акту з банківської діяльності і пропонують створити Банківський кодекс з викладом норм щодо банківського регулювання та нагляду у спеціальній частині такого кодексу. Ідею створення Банківського кодексу підтримують К.А. Івченко [106, с. 241], І.Я. Хитра [27, с. 10], О. Хаб'юк [39, с. 106].

На нашу думку, дійсно, наявність надзвичайно великої кількості підзаконних актів, розкиданість правових норм ускладнює роботу з банківським законодавством. Проте, з іншого боку, такі його особливості обумовлені об'єктивними причинами – чутливістю банківської сфери до будь-яких змін в економічній ситуації в країні та необхідністю швидко реагувати такі зміни. Врегулювання ж значної кількості питань саме актами НБУ дозволяє оперативно змінювати відповідні норми, так як процес прийняття закону чи внесення до нього змін є набагато довшим та складнішим, а значне уповільнення процесу зміни відповідних норм порівняно зі зміною ситуації в економіці, в тому числі в банківському секторі, не дозволить ефективно боротися з кризовими явищами. Якщо допускати можливість створення Банківського кодексу, то тільки за умови, що до нього увійдуть норми, які стосуються загальних положень банківської діяльності, понятійні категорії, норми, які визначають правовий статус НБУ, можливо деякі положення, що регулюють здійснення банківського нагляду, які не зазнавали частих змін тощо. Що ж стосується таких інструментів банківського регулювання, як, наприклад, встановлення економічних нормативів, то вони зазнають частих змін і включення таких норм до Банківського кодексу буде недоцільним.

Крім цього до негативних рис банківського законодавства відносять також обмежену кількість саме спеціальних законів [106, с. 241]. Проте, ця думка спростовується вищенаведеними доводами щодо доцільності врегулювання банківської сфери актами НБУ через необхідність швидкої зміни окремих правових норм.

Окрему категорію правових засад банківського регулювання та нагляду

складають міжнародні документи. Найвідомішою і найавторитетнішою міжнародною організацією у сфері банківського нагляду та регулювання є Базельський комітет при Банку міжнародних розрахунків. До його складу входять центральні банки та державні органи, які офіційно несуть відповідальність за здійснення банківського нагляду, з 28 юрисдикцій (27 країн та ЄС) [107]. Комітет випускає стандарти та методичні рекомендації для органів нагляду держав-членів, а також публікує раціональні практики (описують фактично існуючу практику банківського нагляду) та доповіді про реалізацію [108].

Перші документи Базельського комітету стосувались діяльності міжнародних банківських груп, банків, які здійснюють свою діяльність на територіях декількох країн, це, зокрема, 1-ий «Базельський конкордат» (1975 р.), «Консолідований нагляд за міжнародною діяльністю банків» (1979 р.), 2-ий «Базельський конкордат» або «Принципи нагляду над закордонними установами банків» (1983 р.), рекомендації щодо «Транскордонного банківського нагляду» (1996 р.) [39, с. 107-113].

Одними з найголовніших документів Базельського комітету є Основні принципи ефективного банківського нагляду і так-звані Базельські угоди про капітал.

Основні принципи ефективного банківського нагляду були опубліковані вперше в 1997 р., а в подальшому двічі переглянуті в 2006 р. та 2012 р. В результаті останнього перегляду кількість Основних принципів зросла з 25 до 29. Вони є мінімальними стандартами надійного пруденційного регулювання та нагляду за банками і банківськими системами [109].

Не зважаючи на те, що назва документу вказує на принципи саме банківського нагляду, проте в ньому розглядають також такі категорії, які в українській практиці та в українському законодавстві відносяться до сфери банківського регулювання, наприклад, встановлення вимог до адекватності капіталу є одним із інструментів індикативного регулювання, а принципи встановлення критеріїв ліцензування та повноважень органу нагляду щодо застосування санкцій та заходів впливу відповідають інструментам

адміністративного регулювання НБУ. Це підтверджує висловлену раніше думку, що в іноземній та міжнародній практиці банківське регулювання та нагляд розглядаються не окремо, а об'єднуються поняттям «банківський нагляд».

До базельських угод про капітал входять «Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу» («Базель I», 1988 р.), «Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу: переглянуті підходи» («Базель II», 2004 р.), «Нові правила банківського регулювання» («Базель III», 2010 р.).

Українське законодавство приведено у відповідність до «Базель I», частково впроваджено стандарти «Базель II» [110, с. 101]. Першим кроком в напрямі впровадження міжнародних стандартів «Базель III» в Україні стало впровадження вимоги поетапного збільшення мінімального розміру статутного капіталу банку до 500 млн. грн. для існуючих банківських установ [111, с. 242]. Також важливим кроком у наближенні вимог до ліквідності банків до закріплених в Базелі III стало введення нового нормативу - коефіцієнту покриття ліквідністю (LCR) [112].

Комплексною Програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року передбачається повне впровадження вимог «Базель III» та Основних принципів ефективного банківського нагляду до 2020 р. [113].

Отже, в Україні розроблена достатня правова база для здійснення банківського регулювання та банківського нагляду, зокрема, закони України «Про національний банк України», «Про банки і банківську діяльність». Цими законами закріплено дефініції понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд», мету їх здійснення, визначено основного суб'єкта їх здійснення – НБУ, та засади його правового статусу, виокремлено форми банківського регулювання та банківського нагляду, визначено загальний порядок здійснення інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду та інші важливі положення. Положення названих законів деталізуються численними підзаконними актами. Разом з цим триває вдосконалення правових засад банківського регулювання та нагляду. Стратегічним орієнтиром їх розвитку є дотримання та правове закріплення Основних принципів ефективного банківського нагляду та положень «Базель III».

2.2. Система банківського регулювання та банківського нагляду в Україні

Банківське регулювання та нагляд являють собою систему певних взаємопов'язаних елементів.

Проаналізувавши думки науковців щодо складу системи банківського регулювання та нагляду, ми вважаємо за необхідне виділити та дослідити такі її елементи як суб'єкти, об'єкти та форми банківського регулювання та нагляду.

Суб'єкт банківського регулювання та нагляду – це уповноважений державою орган, на який покладено функції щодо їх здійснення.

Виходячи із змісту Законів України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» головним суб'єктом, який здійснює банківське регулювання та нагляд є Національний банк України.

Разом з цим, в науковій літературі відзначають, що реалізація функції банківського регулювання забезпечується кількома державними інститутами – парламентом, урядом, безпосередньо органом банківського нагляду, а от органом реалізації функції банківського нагляду є, як правило, лише один державний орган [114]. Так, Верховна Рада України, як законодавчий орган, визначає загальні правові основи регулювання банківської діяльності. Саме Закони України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» є основою для функціонування системи банківського регулювання та нагляду та вихідними для розбудови її подальшого нормативно-правового забезпечення. Кабінет Міністрів України видає додаткові нормативні акти з питань регулювання діяльності банків та має повноваження в сфері валютного регулювання.

Однак, провідна роль у банківському регулюванні, реалізації відповідних норм та безпосередньому здійсненні банківського нагляду належить НБУ. Так, банківське регулювання визначається як одна із функцій Національного банку України, а банківський нагляд - як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України [36].

Безпосередньо в Національному банку конкретні посадові особи чи

структурні підрозділи відповідають за виконання окремих завдань чи функцій банківського регулювання та нагляду. Такий розподіл, як правило, характеризують поняттям «організаційна структура» чи «служба банківського регулювання та нагляду».

Правління НБУ наділене повноваженнями прийняття рішень щодо банківського регулювання та нагляду, а також правом утворити Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем та делегувати йому повноваження щодо здійснення банківського регулювання та нагляду [35]. Рішення Комітету з питань нагляду прийняті в межах делегованих повноважень є обов'язковими та мають остаточний характер. На нього покладені завдання щодо вирішення пріоритетних питань банківського нагляду, визначення тенденцій розвитку банківської системи, розроблення системних питань і за потреби надання відповідних пропозицій Правлінню НБУ, забезпечення координації роботи служби банківського нагляду, застосування заходів впливу чи санкцій за порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ, вжиття заходів щодо запобігання злочинності та правопорушенням у банківській системі, сприяння вдосконаленню законодавчого забезпечення здійснення банківського регулювання і нагляду [115].

До конкретних повноважень Комітету належать, наприклад:

- надання дозволу на включення фінансової допомоги акціонерів до основного капіталу банку чи відмову в наданні такого дозволу, дозволу на врахування залучених коштів на умовах субординованого боргу до капіталу [85];
- погодження чи відмова в погодженні внутрішнього положення банку щодо оцінки активів та розрахунку розміру кредитного ризику в частині підходів до визначення значень коефіцієнтів імовірності дефолту боржника/контрагента або скасування раніше наданого погодження [116];
- розгляд результатів оцінки стійкості банків, поданих банками програм капіталізації та планів заходів для підтримки або відновлення рівня достатності капіталу [117];
- прийняття рішення щодо визначення наявності значного чи вирішального

впливу особи на управління або діяльність банку;

- погодження або заборона набуття істотної участі в банку;
- прийняття рішення про надання банківської ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність;
- прийняття рішення про акредитацію чи відмову в акредитації представництв іноземних банків [73] та інші.

Департаменти, які входять до складу системи банківського регулювання та нагляду зображені на рис. 2.1.

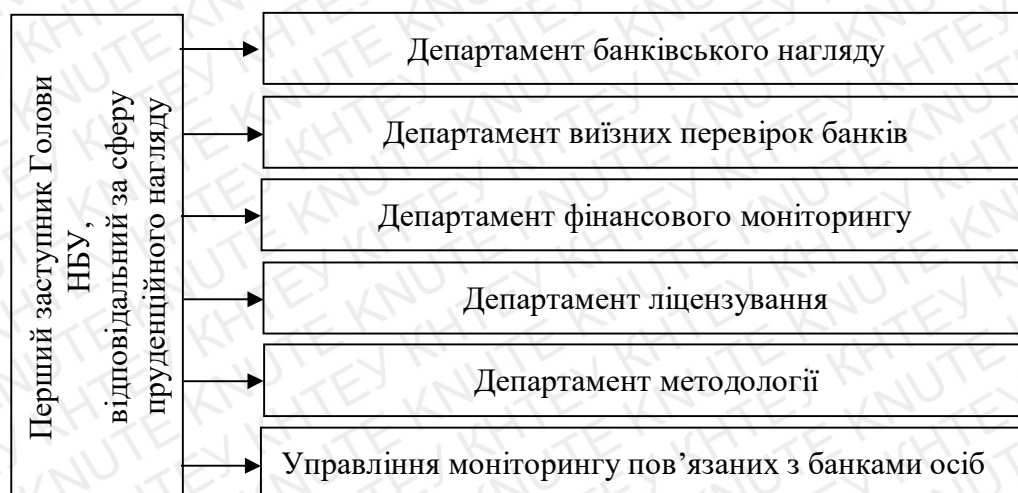

Рис. 2.1 Департаменти, які входять до складу системи банківського регулювання та нагляду станом на 23.08.2018 р. [118]

Як бачимо зі схеми, очолює систему департаментів, які беруть участь у здійсненні банківського регулювання та нагляду заступник Голови НБУ, до сфери управління якого належать питання пруденційного нагляду. Кожен департамент виконує власні функції, які наведені в додатку А.

Також до суб'єктів банківського нагляду відносять інспекційні групи, які безпосередньо здійснюють інспекційні перевірки конкретних банків.

Не зважаючи на те, що законодавчо лише НБУ прямо визначений як орган банківського регулювання та нагляду, ми вважаємо, що такими функціями наділений також Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. До такого висновку ми прийшли, виходячи із аналізу його функцій. Серед них можна виокремити, такі, що стосуються здійснення банківського регулювання та нагляду, а саме:

- здійснення регулювання участі банків у системі гарантування вкладів фізичних осіб;
- участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією НБУ;
- застосування до банків та їх керівників фінансових санкцій, адміністративних штрафів;
- здійснення перевірок банків відповідно Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;
- здійснення аналізу фінансового стану банків з метою виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат Фонду на виведення неплатоспроможних банків з ринку та відшкодування коштів вкладникам [70].

Крім цього, закон містить пряму вказівку на те, що Фонд здійснює регулювання діяльності банків, визначаючи в ст. 30 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» його форми:

- 1) прийняття в межах своїх повноважень нормативно-правових актів, обов'язкових до виконання банками;
- 2) здійснення контролю за виконанням зобов'язань банків у зв'язку з їх участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб;
- 3) виведення неплатоспроможних банків з ринку;
- 4) інші форми, передбачені цим Законом [70].

Фонд, як і НБУ, здійснює нагляд в двох формах – безвиїзного нагляду та інспекційних перевірок. До такого висновку приходимо на основі того, що в законі встановлений обов'язок подання банками звітності до Фонду, її види, право Фонду вимагати від банку подання інформації з окремих питань діяльності та закріплено право Фонду здійснювати планові та позапланові перевірки банку щодо контролю за виконанням ним зобов'язань у зв'язку з участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб, застосовувати щодо банків адміністративно-господарські санкції за порушення законодавства про гарантування вкладів фізичних осіб [70].

В процесі здійснення банківського регулювання та нагляду важливе значення має взаємодія НБУ та Фонду. Основою їх координації виступає договір

про співпрацю, який передбачає засади співробітництва цих установ під час здійснення регулювання і нагляду за діяльністю банків. Передбачено проведення оперативних нарад не рідше одного разу на квартал або частіше на вимогу одного з керівників цих органів, обмін інформацією щодо діяльності банків, участь Директора-розпорядника Фонду в засіданнях Правління НБУ, на яких обговорюються питання здійснення нагляду за діяльністю банків та/або застосування до них заходів впливу [70].

Об'єкти банківського регулювання та нагляду визначені законами України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність». Їх перелік можна побачити на рис. 2.2.

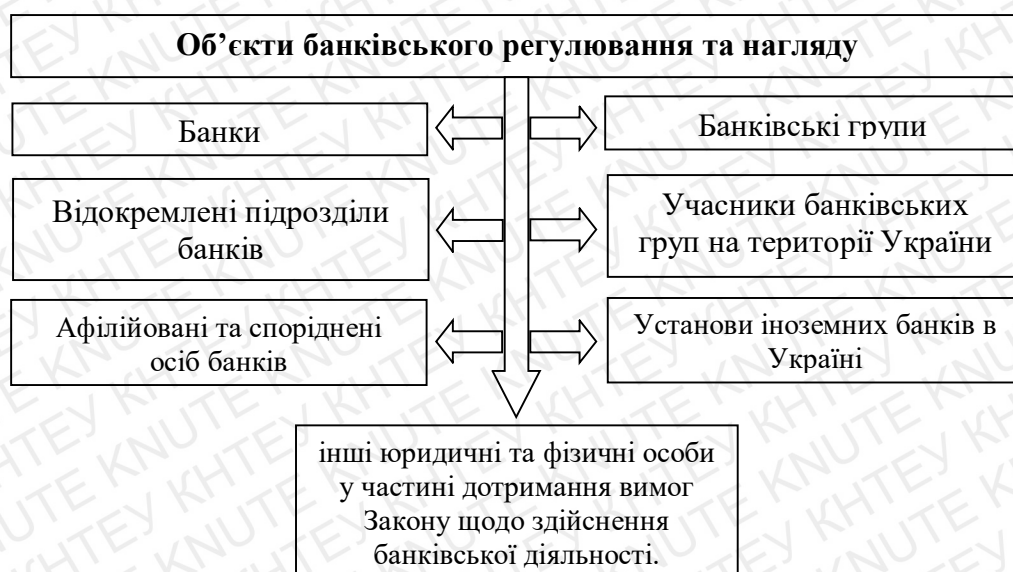

Рис. 2.2. Об'єкти банківського регулювання та нагляду*

*Побудовано автором на основі джерел [35; 38]

Охарактеризуємо коротко об'єкти банківського регулювання та нагляду:

1. В статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк визнається як «юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків» [38].

2. Відокремлені підрозділи банку – це філії, відділення, представництва тощо, які банк має право відкривати у разі його відповідності вимогам щодо відкриття відокремлених підрозділів, встановленим нормативно-правовими

актами Національного банку України [38]. При цьому, філії та відділення є відокремленими підрозділами, які здійснюють банківську діяльність, тоді як представництва не мають такого права. Діють такі відокремлені підрозділи від імені банку на підставі затвердженого уповноваженим органом банку положення і мають керівника, який діє на підставі виданої банком довіреності [73].

3. Афілійована особа банку - будь-яка юридична особа, в якій банк має істотну участь або яка має істотну участь у банку, споріднена особа - юридична особа, яка має спільних з банком власників істотної участі [38]. З цих визначень випливає необхідність роз'яснення поняття «істотна участь», яке в статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначається як «пряме та/або опосередковане володіння однією особою самотійно чи спільно з іншими особами 10 і більше відсотками статутного капіталу та/або права голосу акцій, паїв юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість значного впливу на управління чи діяльність юридичної особи» [38].

4. Банківська група, відповідно до статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» це: «група юридичних осіб:

- які мають спільного контролера, і яка включає материнський банк, одну чи кілька його українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності;

- що складається з материнського банку, який є контролером, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності;

- які мають спільного контролера, і яка включає дві або більше українські фінансові установи та/або компанії, для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, їх українські та/або іноземні дочірні та/або асоційовані компанії, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною;

- що складається з небанківської фінансової установи або компанії, для якої надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, яка є контролером, її однієї або декількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною» [38].

Банківська холдингова компанія та компанія з надання допоміжних послуг, яка має спільного контролера з учасниками банківської групи, належить до складу цієї банківської групи [38].

5. Учасники банківської групи - банки, інші фінансові установи, банківські холдингові компанії, компанії з надання допоміжних послуг, які мають спільного контролера [38]. Таким чином, навіть якщо юридична особа не є банком, але входить до складу банківської групи, вона також є об'єктом банківського регулювання та нагляду.

6. Установи іноземних банків в Україні включають філії та представництва, які іноземні банки мають право відкривати на території України [38]. Такі установи мають право розпочати діяльність в Україні після їх акредитації Національним банком, шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків та видачі банківської ліцензії (для філії) [73].

7. До інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог закону щодо здійснення банківської діяльності В.В. Лещенко відносить власників істотної участі у банку, особу щодо якої є достовірна інформація про здійснення нею банківської діяльності без банківської ліцензії, інших осіб, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ [9, с. 26].

Банківське регулювання та нагляд реалізуються в певних формах. Форму банківського регулювання чи банківського нагляду можна визначити як зовнішній прояв їх змісту.

Банківське регулювання здійснюється у формі адміністративного та індикативного регулювання. Кожна з них, в свою чергу, реалізується через певні методи як конкретні прийоми, засоби і способи здійснення банківського

регулювання.

В основу адміністративного регулювання покладено використання засобів впливу переважно організаційно-владного характеру [119]. Адміністративне регулювання включає реєстрацію банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків [38].

При здійсненні індикативного регулювання Національний банк України реалізує свої владні повноваження через інструменти, що мають економічний зміст [119], а саме: 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів; 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків; 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; 4) визначення процентної політики; 5) рефінансування банків; 6) кореспондентських відносин; 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; 8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку; 9) імпорту та експорту капіталу [38].

О.В. Васюренко та О.М. Сидоренко зауважують, що інколи, індикативне регулювання поєднується з адміністративним, зокрема, встановлення певних значень економічних нормативів, що належить до методів індикативного регулювання, одночасно являє собою вимогу до діяльності банків, що належить до адміністративного регулювання [119].

Крім зазначених форм банківського регулювання, які прямо передбачені законодавством, наукою розроблено також систему класифікації його видів за різними ознаками. Комплексну схему видів банківського регулювання, яка варта уваги, побудував колектив авторів під керівництвом професора В.В. Коваленка [6, с. 190], вона подана в додатку Б.

Формами банківського нагляду НБУ є інспекційні перевірки та безвізний нагляд [38].

Безвізний нагляд — це дистанційний моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в цілому, а також застосування наглядовими

органами певних заходів з метою реагування на проблеми і недоліки, виявлені в діяльності банків. Безвиїзний нагляд здійснюється шляхом контролю за діяльністю банків на основі даних фінансової та статистичної звітності банків та іншої інформації, що надходить до Національного банку [119].

Інспекційна перевірка банку - форма здійснення банківського нагляду уповноваженими Національним банком України особами безпосередньо у банку. Кожний банк є об'єктом інспекційної перевірки уповноваженими Національним банком України особами. Проте, важливо пам'ятати, що НБУ не здійснює перевірок і ревізій їх фінансово-господарської діяльності. Інспекційна перевірка може бути плановою та позаплановою [38; 79].

Банківський нагляд класифікують за різними критеріями. Найчастіше зустрічається його поділ за етапами здійснення на вступний, попередній і поточний [30, с.7; 34], інколи додають наступний нагляд [10, с. 36].

Вступний нагляд характерний для періоду створення банківської установи, підготовки до початку здійснення банківської діяльності та охоплює державну реєстрацію банку як юридичної особи і отримання ліцензії на здійснення банківських операцій, а його метою є недопущення на ринок банківських послуг банків, які не відповідають встановленим вимогам [10, с. 37].

Попередній нагляд покликаний перевіряти дотримання банками економічних нормативів, встановленого порядку формування обов'язкових резервів, порядку створення і використання резервів для відшкодування втрат за активними операціями. Він здійснюється шляхом використання таких інструментів як аналіз фінансової звітності банків, відстеження виконання нормативів НБУ.

Поточний нагляд розглядають як такий, що передбачає проведення інспектування на місцях, перевірку звітності банку, дотримання банком законодавства, визначення ризиків, притаманних діяльності банку, ефективності менеджменту банку, а також формування рейтингу банку за допомогою системи CAMELSO [10, с. 38].

Четвертий вид нагляду – наступний нагляд, сутність якого полягає в

застосуванні до банків заходів впливу, призначення куратора, переведення банку до категорії проблемних і неплатоспроможних [10, с. 38].

Дещо по іншому за аналогічним критерієм класифікує банківський нагляд О. Хаб'юк [39, с. 28]. Він розмежовує вступний, пруденційний та ліквідаційний нагляд.

Сутність вступного нагляду залишається незмінною: він покликаний визначити, чи відповідає банк необхідним мінімальним вимогам для початку банківської діяльності.

Пруденційний нагляд супроводжує той період, коли банку дозволено діяти на ринку і включає в себе і виїзний і безвиїзний нагляд.

Запропонований науковцем ліквідаційний нагляд здійснюється на тому етапі існування банку, коли останній вже не відповідає мінімальним вимогам до банківської установи і вирішується питання про раціональність його подальшого існування [39, с. 31].

Ще одну класифікацію проводять залежно від встановлених вимог і виділяють нагляд за кількісними вимогами (формальний), нагляд за якісними вимогами (змістовний) та ризик-орієнтований нагляд [9, с. 26, 30; 10, с. 37].

Формальний нагляд передбачає аналіз дотримання банками тих показників, які можна кількісно виміряти (дотримання економічних нормативів, мінімального розміру регулятивного капіталу тощо). При проведенні змістовного нагляду аналізують роботу банку відповідно до специфіки його діяльності, перевіряється наявність надійної системи внутрішнього контролю. [10, с. 37]. За ризик-орієнтованого нагляду головним об'єктом виступає система управління ризиками. [10, с. 38].

Отже, в Україні сформована і діє система банківського регулювання та нагляду з властивими їй суб'єктами та об'єктами, яка знаходить своє вираження у відповідних формах.

Головним органом в сфері банківського регулювання та нагляду є Національний банк України. Разом з цим, певними повноваженнями в даній сфері наділений також Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Крім цього,

суб'єктами банківського регулювання в його широкому розуміння також є Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України.

Об'єктами банківського регулювання та нагляду виступають всі учасники другого рівня банківської системи - банки, їх підрозділи, представництва та філії іноземних банків в Україні, а також афілійовані та споріднені особи банків на території України та за кордоном, банківські групи, інші юридичні та фізичні особи у частині дотримання вимог законодавства щодо здійснення банківської діяльності.

Банківське регулювання здійснюється у формі адміністративного та індикативного регулювання, а формами банківського нагляду НБУ є інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд. Такі форми банківського регулювання та нагляду закріплені законодавчо, однак в науці зустрічається їх класифікація за різними ознаками з виділенням відповідних видів.

2.3. Форми і методи публічного адміністрування в сфері банківського регулювання та нагляду

Розкриття безпосередньо поставленого питання, в першу чергу, потребує з'ясування змісту категорії «публічне адміністрування», його форм та методів як загальнотеоретичних понять з наступним співставленням їх із сферою банківського регулювання та нагляду.

В.М. Нагаєв розглядає публічне адміністрування в широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні ця категорія пов'язана із виконавчою гілкою влади і являє собою професійну діяльність державних службовців, яка включає всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду, вивчення, розробку та впровадження напрямів урядової політики. За розширеного трактування публічне адміністрування він розуміє як таке, що пов'язане зі всіма трьома гілками влади [120, с. 7].

О. М. Гоголев під публічним адмініструванням розуміє врегульовану нормами права діяльність публічної адміністрації (інститутів публічної влади і

публічної служби), яка спрямована на реалізацію законних прав і свобод людини і громадянина, задоволення потреб суспільства і держави, виконання нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення верховенства права, дотримання Конституції та законодавства [121, с. 146].

Отримала підтримку в наукових колах позиція, відповідно до якої поняття публічного адміністрування є ширшим за поняття державного управління, оскільки державне управління здійснюється органами державної влади трьох гілок, а в публічному адмініструванні перелік суб'єктів доповнюється фізичними та юридичними особами, наприклад, громадськими організаціями [122].

З огляду на важливість банківської системи для забезпечення економічної стабільності, регулювання банківської діяльності здійснюється на загальнодержавному рівні, і не може здійснюватись органами місцевого самоврядування.

До суб'єктів публічного адміністрування в сфері банківського регулювання та нагляду можна віднести органи виконавчої влади в особі Кабінету Міністрів України, НБУ, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, а також Громадську колегію Ради НБУ, до складу якої входять, зокрема, представники громадських організацій та банківських асоціацій. За розширеного трактування публічного адміністрування, яке не знайшло широкої підтримки у вітчизняних науковців, до складу таких суб'єктів також входять органи законодавчої та судової влади.

Суб'єкти публічної адміністрації реалізують свою компетенцію шляхом вчинення конкретних дій, які виражають зміст їх діяльності в певній формі. Тобто формами публічного адміністрування є зовнішнє вираження дій суб'єктів публічної адміністрації, що вчиняються в межах їх компетенції, спрямовані на виконання поставлених перед ними завдань і спричиняють певні наслідки [123].
Форми публічного адміністрування класифікуються за різними критеріями, однак найбільш змістовно дослідити сутність публічного адміністрування дозволяє класифікація його форм за ступенем правової регламентації процесу використання. За цією ознакою виділяють такі форми публічного

адміністрування:

- 1) встановлення норм права (видання нормативних актів публічного адміністрування);
- 2) застосування норм права (видання ненормативних актів публічного адміністрування, актів застосування норм права);
- 3) укладання адміністративних договорів;
- 4) здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій;
- 5) провадження організаційних дій;
- 6) виконання матеріально-технічних операцій [123].

Встановлення норм права - це зовнішній прояв діяльності публічної адміністрації, що полягає у створенні правових норм, їх зміні, скасуванні, заміні, тобто підготовці і виданні правових актів, що тягнуть за собою виникнення, зміну та припинення адміністративно-правових відносин. При цьому така нормотворчість охоплює як встановлення норм права, яке здійснюють органи законодавчої влади, так підзаконну нормотворчість - акти, що видаються на основі й на виконання законів [123].

Верховна Рада України впливає на сферу банківського регулювання та нагляду в межах своєї основної форми діяльності – законотворення, визначаючи загальні засади його здійснення в профільних законах, які вже неодноразово називались.

Нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України охоплює зовсім невелику частку в правовому забезпеченні банківського регулювання та нагляду. Так, поки що зберігає чинність декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

Звичайно, першість у встановленні норм права в сфері банківського регулювання та нагляду за кількістю актів належить НБУ. Правовою основою нормотворчої діяльності НБУ виступає ст. 56 Закону України «Про Національний банк України», в якій закріплено засади видачі Національним банком нормативно-правових та розпорядчих актів.

Нормативно-правові акти НБУ видає з питань, віднесених до його

повноважень, вони є обов'язковими для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб. До них належать постанови Правління НБУ, інструкції, положення, правила, що затверджуються постановами Правління НБУ[35].

Нормативні акти НБУ, як і будь-які інші підзаконні акти, не можуть суперечити законам України. Вони також не мають зворотної сили, крім випадків, коли вони згідно із законом пом'якшують або скасовують відповідальність [35].

Порядок опублікування нормативних актів НБУ залежить від того, чи містять вони інформацію з обмеженим доступом, описаний він в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Порядок опублікування та набрання чинності нормативно-правовими актами НБУ*

	Акт, який не містить інформації з обмеженим доступом	Акт, який містить інформацію з обмеженим доступом
Набрання чинності	з дня його офіційного опублікування, якщо більш пізній строк набрання чинності не передбачений у такому акті.	у порядку, встановленому цим актом.
Опублікування	опублікування його повного тексту в одному з періодичних друкованих видань – «Офіційному віснику України», газетах «Урядовий кур'єр», «Голос України» або розміщення на сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ.	не підлягає опублікуванню та доводяться до відома юридичних та фізичних осіб, на яких поширюється його дія, у порядку, встановленому Національним банком.

*Складено автором за джерелом [35]

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, як установа, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку, також наділений нормотворчими повноваженнями. Зокрема, відповідно до статті 6 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» у межах своїх функцій та повноважень Фонд здійснює нормативне регулювання системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Нормативно-правові акти Фонду є

обов'язковими до виконання банками, юридичними та фізичними особами, підлягають державній реєстрації в порядку, встановленому законодавством. За формою вони можуть бути інструкціями, положеннями, правилами [70].

Застосування норм права, як форма публічного адміністрування пов'язана з виконанням законодавчих та інших нормативних правових актів з метою застосування норми права до конкретних життєвих обставин, тобто в рамках цієї форми відбувається розгляд і вирішення індивідуальних справ [123]. Застосування норм права як процес можна поділити на певні етапи, які зображені на рис. 2.3.

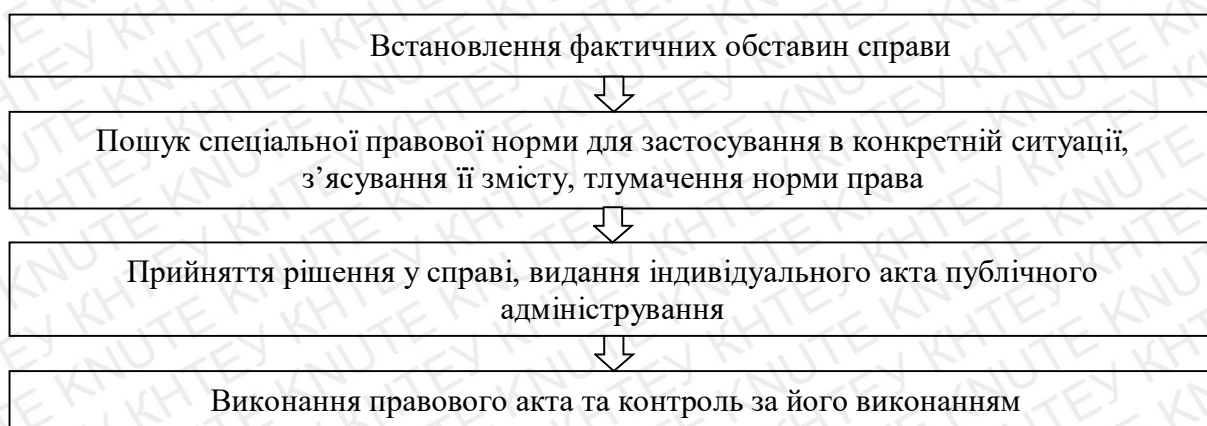

Рис. 2.3 Процес застосування норм права*

*Побудовано автором на основі джерела [123]

Застосування норм права оформлюється шляхом прийняття індивідуального акта - акта, що вирішує конкретну справу, персонально визначає поведінку адресата, має владний характер, видається уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації в установленому порядку відповідно до його компетенції [123].

Класичним прикладом правозастосовчої форми, за умови дотримання розширеного тлумачення публічного адміністрування, є діяльність судів з розгляду і вирішення правових спорів. До судових спорів в сфері банківського регулювання та нагляду можна віднести спори, що виникають з приводу державної реєстрації та погодження статутів банків, спори, щодо оскарження правових актів НБУ, оскарження рішень про застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства, оскарження постанов про відкликання банківської ліцензії, оскарження розпоряджень про проведення позапланової

інспекційної перевірки та визнання протиправності її проведення тощо. Крім цього, досить поширеними є справи за зверненням до суду вкладників та кредиторів банків, які визнані неплатоспроможними, з позовами про визнання протиправною бездіяльністю НБУ при банківському нагляді, неприйняття своєчасно рішення про застосування адекватного заходу впливу до банку, відсутності контролю, банківського регулювання і постійного нагляду за діяльністю банку.

Національний банк України як орган банківського регулювання та нагляду є головним суб'єктом правозастосування в цій сфері. Він наділений правом видавати акти індивідуальної дії, які відносяться до групи розпорядчих [35].

Правозастосовча діяльність НБУ реалізується, перш за все, шляхом застосування заходів впливу. Так, виявивши в процесі безвиїзного нагляду, за результатами інспекційної перевірки чи на підставі інших матеріалів, порушення банками та іншими об'єктами нагляду банківського законодавства або здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, або в разі застосування іноземних санкцій приймає рішення про застосування заходу впливу [77].

Однак застосування заходів впливу до банків не єдина форма правозастосування в сфері банківського регулювання та нагляду.

А.В. Марущак до правозастосовчої діяльності відносить здійснення Національним банком інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду [8, с. 75].

На нашу думку, виявом правозастосовчої діяльності можна вважати, наприклад, надання дозволу чи відмову в наданні дозволу на врахування коштів, залучених на умовах субординованого боргу, до капіталу банку. У даному випадку виникає необхідність залучити кошти на умовах субординованого боргу та включити їх до капіталу. Банківська установа звертається до НБУ з відповідним пакетом документів. Комітет з питань нагляду перевіряє поданні документи та виконання встановлених вимог щодо залучення субординованого боргу і, відповідно, надає чи не надає дозвіл, про що приймається відповідне рішення [85]. Таким чином, НБУ, застосовуючи відповідні правові норми,

приймає індивідуальний правовий акт, який вирішує конкретне питання, – дозвіл конкретному банку на включення до статутного капіталу коштів, залучених на умовах субординованого боргу від конкретного інвестора.

Аналогічно можна обґрунтувати належність до правозастосовної форми діяльності НБУ також процедур отримання письмового дозволу НБУ на здійснення інвестиції (у випадках, коли такий дозвіл передбачений), погодження набуття істотної участі в банку тощо.

Крім цього, на нашу думку, до актів застосування норм права можна віднести також деякі рішення Фонду, наприклад, про запровадження тимчасової адміністрації та призначення уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на здійснення тимчасової адміністрації, про початок процедури ліквідації та делегування повноважень ліквідатора банку, про продовження строків здійснення процедури ліквідації банку тощо. Такі рішення Фонду приймаються на підставі і на виконання Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», вони завжди стосуються конкретної банківської установи, а отже мають конкретних адресатів, а також носять для таких адресатів обов'язковий характер, тобто наділені всіма ознаками індивідуальних правових актів.

Колектив авторів під головуванням В.В.Коваленка стверджують: «видання нормативних та індивідуальних актів - це основні правові форми діяльності публічної адміністрації» [123]. Ми вважаємо, що дане твердження справджується і для публічного адміністрування в сфері банківського регулювання та нагляду, при цьому, найактивніше обидві форми використовує Національний банк України.

Досліджуючи укладання адміністративних договорів як форму публічного адміністрування, перш за все, необхідно з'ясувати значення категорії «адміністративний договір». Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України: «адміністративний договір - спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму

договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону:

- а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень;
- б) для делегування публічно-владних управлінських функцій;
- в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом;
- г) замість видання індивідуального акта;
- г) для врегулювання питань надання адміністративних послуг» [124].

М. В. Плотнікова зауважує, що оскільки НБУ є особливим органом державного управління, то відповідно до КАС України НБУ є суб'єктом владних повноважень, отже, ті договори, змістом яких є права та обов'язки сторін, пов'язані з реалізацією НБУ його управлінських функцій, можна віднести до адміністративних [125, с. 160].

Для сфери банківського регулювання та нагляду найбільш характерною є якраз перша категорія адміністративних договорів – договори, які визначають порядок взаємодії суб'єктів владних повноважень. Так, Законом України «Про банки і банківську діяльність» передбачено, що НБУ під час здійснення нагляду співпрацює з іншими державними органами, які здійснюють регулювання ринків фінансових послуг в Україні, на підставі укладених договорів, меморандумів чи в інших формах [38]. Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» передбачено укладення договору про співпрацю між НБУ та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, який встановлює засади співробітництва цих установ у процесі регулювання і нагляду за діяльністю банків, застосування до них заходів впливу, інспекційних перевірок банків, здійснення заходів з виведення неплатоспроможних банків з ринку [70].

Договір про співпрацю та координацію діяльності між Національним банком України та Фондом укладено 9 липня 2012 року [126]. До інших прикладів адміністративних договорів можна також віднести Меморандум про

взаєморозуміння між Національним банком України, Міністерством фінансів України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, укладений 29 травня 2014 р.[127], Меморандум про співробітництво та координацію дій щодо застосування в Україні міжнародних стандартів фінансової звітності від 24 лютого 2012 року, укладений між Міністерством фінансів України, Національним банком України, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, Державною податковою службою України, Державною службою статистики України [128] та інші.

М. В. Плотнікова до адміністративних договорів Національного банку відносить також письмову угоду між банком та НБУ як один із заходів впливу за порушення банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ. Вона зауважує: «укладення письмової угоди передбачає реалізацію НБУ владних повноважень, тобто наявність адміністративних відносин, в яких реалізується адміністративна правосуб'єктність банківської установи» [125, с. 160]. Дійсно, Законом України «Про банки і банківську діяльність» передбачено такий захід впливу як укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо [38]. Таку угоду можна віднести до виду адміністративного договору, який укладається замість видання індивідуального акта, як передбачено КАС України.

Наступною формою публічного адміністрування здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій. В.В. Коваленко відносить до них, крім реєстраційних дій, прийняття присяги, службове атестування, складання протоколу про адміністративне правопорушення тощо [123]. С.Г. Стеценко до юридично значущих дій відносить реєстрацію (винаходів і відкриттів, транспортних засобів, нормативних актів), ліцензування, атестацію, акредитацію тощо [129, с. 168-169].

Особливістю реєстрації банківської установи є те, що вона має пройти умовно кажучи «подвійну реєстрацію». Спочатку – як юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність відповідно до законодавства з питань

державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, тобто в порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» шляхом внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, а потім – шляхом внесення Національним банком України відомостей про юридичну особу безпосередньо до Державного реєстру банків.

Для розуміння цього процесу, ми вважаємо за необхідне схематично зобразити порядок створення банківської установи, який поданий в додатку В.

Зі статей 2, 17 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вбачається, що настання такого юридичного наслідку як виникнення права на здійснення банківської діяльності пов'язане саме з внесенням відомостей до Державного реєстру банків.

Як вже відмічалось, до юридично значущих дій відносять також процедуру ліцензування. Отримання банківської ліцензії є необхідною умовою для внесення до Державного реєстру банків та отримання права на надання банківських послуг. До того ж, в своїй діяльності банки, як правило, потребують генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, а також, в окремих випадках – індивідуальних ліцензій на здійснення валютних операцій.

Якщо вітчизняні банки для підтвердження свого статусу банківської установи проходять реєстрацію, то для філій та представництв іноземних банків обов'язковим є проходження акредитації.

Акредитація філії здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків та видачі банківської ліцензії і є підставою для здійснення нею банківської діяльності. Так як представництво, як вид відокремленого підрозділу, не має права на здійснення банківської діяльності, то акредитація представництва іноземного банку здійснюється лише шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків [38].

Розглянуті чотири форми публічного адміністрування відносять до правових, тобто тих, які спричиняють юридичні наслідки. Наступні дві форми

публічного адміністрування - провадження організаційних дій та виконання матеріально-технічних операцій, належать до неправових [123].

До організаційних заходів як форми публічного адміністрування відноситься роз'яснення змісту і мети законодавчих та інших правових актів або тих чи інших заходів, розроблення програм, підготовка та проведення нарад, конференцій, семінарів, круглих столів, інтерв'ю, прийом громадян тощо [123].

НБУ проводить активну роботу щодо роз'яснення змісту та мети нових правових актів. Наприклад, регулятор анонсував прийняття нового Положення, яке регулюватиме питання ліцензування банків, роз'яснив необхідність та мету його прийняття [130]. За необхідності, роз'яснення вже діючих нормативних актів НБУ, як правило, надає в листах.

Представники НБУ проводять також наради з керівниками банків, представниками громадськості, на яких обговорюються ключові питання розвитку банківської системи, зокрема і питання банківського регулювання та нагляду. З 2014 року НБУ проводить регулярні наради з топ-менеджерами найбільших 40 банків, у яких зосереджено 96% всіх активів банківської системи [131].

НБУ організовує також семінари та конференції, присвячені питанням банківського регулювання та нагляду. Наприклад, семінари для викладачів вищих навчальних закладів України на теми «Реформи у надгляді та запровадження макропруденційного регулювання в банківському секторі України» [132], «Сучасні підходи до банківського регулювання та нагляду в Україні» [133].

Представники НБУ беруть участь в міжнародних заходах. Зокрема, перший заступник Голови НБУ Катерина Рожкова взяла участь в засіданні круглого столу в рамках зустрічі Базельського комітету та Інституту фінансової стабільності щодо європейського банківського нагляду, що відбувався в м. Базель (Швейцарія), де висвітлила напрямки роботи та досягнення НБУ з впровадження вимог «Базель III» [134].

Вважаємо також, що участь у організаційних заходах є основною формою діяльності Громадської колегії Ради Національного банку України. Адже Колегія є консультативно-дорадчим органом, створеним для забезпечення діалогу з

громадськістю, вона не має владних повноважень. Основними її завданнями є співпраця з Радою та Правлінням НБУ, його підрозділами під час підготовки та проведення громадських обговорень з питань діяльності банків, обговорення та подання пропозицій щодо питань, що належать до повноважень Ради НБУ [135].

Матеріально-технічні операції як форма публічного адміністрування носять допоміжний характер та служать для обслуговування процесу публічного адміністрування, створення умов для використання інших його форм. До матеріально-технічних операцій відносять діловодські операції (виготовлення документів, передрук, розмноження), збирання та оброблення статистичної інформації, операції щодо систематизації матеріалів, у тому числі правових актів, впровадження інформаційних технологій тощо [123].

Звичайно, діловодські операції наявні в діяльності будь-якого суб'єкта управління. Можна відмітити, що вимоги до організації діловодства в центральному апараті, відокремлених підрозділах НБУ визначені спеціальним правовим актом – Інструкцією з організації документування управлінської інформації в Національному банку України, затвердженою Постановою Правління НБУ від 15.03.2016 р. №165, в якій серед іншого, врегульований порядок розсилання нормативно-правових та розпорядчих актів. Інструкція також визначає порядок систематизації та зберігання документів [136].

До цієї форми, на нашу думку, можна віднести створення та ведення Національним банком Кредитного реєстру. В статті 67¹ Закону України «Про банки і банківську діяльність» визнаено: «кредитний реєстр Національного банку України - інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, зберігання, зміну, використання та поширення (надання) інформації про кредитні операції банків та про стан виконання зобов'язань за такими операціями, аналіз та класифікацію кредитів. Національний банк України використовує інформацію з Кредитного реєстру для аналізу стану фінансової системи з метою сприяння фінансовій стабільності» [38]. Тобто, кредитний реєстр має перш за все інформаційне значення, а включення до нього даних про боржника безпосередньо не створює юридичних наслідків. З огляду на це, ми вважаємо доречним віднести

його саме до цієї форми.

До матеріально-технічних операцій відносять також збирання та оброблення статистичної інформації. Так, банки крім фінансової, зобов'язані подавати регулятору також статистичну звітність відповідно до Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затверджених Постановою Правління НБУ від 01.03.2016 р. № 129 [137].

На офіційному сайті НБУ публікуються статистичні відомості щодо основних показників діяльності банківської системи (кількості діючих банків, кількості банків з іноземним капіталом, активів та пасивів банків в розрізі їх складових, показники рентабельності та капіталу банків), значень економічних нормативів, доходів та витрат банків, кількості структурних підрозділів банків та інше [138]. В річному звіті НБУ також надаються статистичні дані по банківському регулюванню та нагляду: інформація щодо кількості вжитих заходів впливу та кількості банків, до яких був застосований відповідний захід впливу, щодо кількості проведених інспекційних перевірок, відомості з Державного реєстру банків щодо кількості зареєстрованих банків, кількості банків, що мають банківську ліцензію, а також інша статистична інформація [139, с. 42-48].

Інформація щодо здійснення наглядових функцій міститься і в звітах про діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за відповідний рік: щодо кількості проведених Фондом перевірок, з розподілом на планові та позапланові, кількості перевірених банків протягом року, кількості виявлених фактів порушення вимог нормативно-правових актів Фонду [140, с. 80-81].

НБУ активно використовує інформаційні технології та створює інформаційно-аналітичні системи для забезпечення доступу до інформації про банківські установи через офіційний веб-сайт. Так, в Довіднику банківських установ можна здійснювати пошук банківських установ, отримуючи детальну інформацію як про банк, так і про його відокремлені підрозділи [141]. За допомогою автоматизованої системи пошуку можна отримати інформацію про керівників банків [142], опублікована інформація про погодження набуття істотної участі в банках [143], діє також автоматизована система пошуку актів

Національного банку [144].

Отже, на основі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що в сфері банківського регулювання та нагляду використовуються всі форми публічного адміністрування, які виділяються теорією правової науки.

При дослідженні діяльності публічної адміністрації поряд з формами, як правило, розглядають ще одну категорію – методи публічного адміністрування. І.П. Яковлев розглядає форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі. Взявши за основу його визначення галузевого методу публічного адміністрування, пропонуємо розуміти його як спосіб владно-впорядковуючого впливу на суспільні відносини у сфері банківського регулювання та нагляду, що покликані забезпечити виникнення, перетворення або припинення таких відносин [145, с. 157].

Найбільш поширеною є класифікація методів публічного адміністрування за двома ознаками:

- 1) залежно від міри використання владних повноважень публічної адміністрації: переконання, заохочення, примус.
- 2) залежно від ступеня врахування у владному впливі інтересів і правових можливостей його об'єктів: адміністративні та економічні [123].

Переконання як метод публічного адміністрування охоплює роз'яснювальні, виховні та інші заходи, які спрямовані на забезпечення дотримання вимог законодавства. Його природа полягає в тому, що об'єкти регулюючого впливу добровільно підпорядковуються юридичним актам, оскільки усвідомлюють їх цілі та завдання. До заходів переконання відносять пропаганду, рекламу, пояснення сутності законів, правової політики держави, роз'яснення завдань і функцій публічної адміністрації, виховання, інструктажі, обмін передовим досвідом [123].

В сфері банківського регулювання та нагляду метод переконання втілюється за допомогою роз'яснення змісту і порядку застосування діючих, мети і необхідності прийняття нових нормативно-правових актів, поширення інформації щодо системи банківського регулювання та нагляду, відомостей, щодо кількості

проведених перевірок, кількості і видів застосованих заходів впливу, проведення семінарів та конференцій, присвячених напрямкам розвитку банківського регулювання та нагляду, участь у міжнародних заходах, на яких розглядаються проблеми банківського регулювання та нагляду та обмін відповідним досвідом, діяльності при Раді НБУ Громадської колегії тощо.

Звичайно, банк як юридична особа не має власної свідомості, тому метод переконання спрямований перш за все на керівників, власників банківських установ, інших осіб які мають вплив та визначають напрямки і зміст діяльності суб'єктів банківської діяльності.

Переконання як метод публічного адміністрування, однак, не завжди виявляється достатньо ефективним, про що свідчать зафіксовані порушення банківського законодавства. Тому держава наділяє суб'єкти публічної адміністрації повноваженнями щодо застосування до таких осіб примусу.

Примус - це психологічний або фізичний вплив публічної адміністрації на осіб з метою спонукати, примусити їх виконувати правові норми з метою досягнення відповідності їх поведінки нормативним установленням. Він реалізується за допомогою трьох груп заходів: заходів адміністративного попередження, заходів адміністративного припинення, заходів відповідальності за порушення нормативно-правових установлень [123].

Важливо звернути увагу на те, що до заходів адміністративної відповідальності входять не лише адміністративні стягнення, які накладаються в порядку, передбаченому КУпАП, а також і інші заходи, які не визначаються як стягнення, наприклад, ті, що представлені в законодавстві як заходи впливу [123].

Заходи примусу в сфері банківського регулювання та нагляду включають адміністративні стягнення у формі штрафу, які, залежно від виду правопорушення, можуть накладатися судом, Національним банком чи Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, заходи впливу, які застосовуються Національним банком та передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність», адміністративно-господарські санкції, які накладаються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та передбачені Законом України «Про

систему гарантування вкладів фізичних осіб», а також заходи відповідальності за порушення банками валютного законодавства.

При цьому, варто звернути особливу увагу на те, що заходи впливу, які передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність», а також адміністративно-господарські санкції Фонду включають не лише заходи відповідальності, а також ті, які можуть бути віднесені до інших видів заходів примусу.

До заходів адміністративного попередження в сфері банківського регулювання та нагляду можна віднести право Національного банку України запровадити особливий режим контролю, що є додатковим інструментом банківського нагляду за діяльністю банку та призначити куратора банку у випадках, визначених нормативно-правовими актами НБУ. Відповідне рішення приймає Правління Національного банку [77].

Перелік заходів впливу, які застосовуються до банків за порушення банківського законодавства визначений в статті 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Такі заходи впливу як письмове застереження та укладення письмової угоди, на нашу думку, поєднують в собі ознаки і запобіжного заходу, і заходу адміністративного припинення, оскільки передбачають як вимогу чи зобов'язання банку усунути вже наявні порушення, так і вжити заходів щодо недопущення таких порушень у подальшій діяльності.

Скликання загальних зборів учасників банку, ради банку, правління банку, вважаємо за доцільне віднести до запобіжних заходів, так як серед підстав його застосування, визначених Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу, відсутня безпосередня вказівка на порушення банківського законодавства, отже, первинною його метою є попередження правопорушення.

До запобіжних заходів С.В. Надобко відносить також зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі, встановлення для банку підвищених економічних нормативів, підвищення резервів на покриття можливих

збитків за кредитами та іншими активами, заборону надавати бланкові кредити [146, с. 122-125].

До заходів відповідальності доречно віднести такі заходи впливу як обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, накладення штрафів, тимчасову, до усунення порушення, заборону використання власником істотної участі в банку права голосу, тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади, позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, відкликання банківської ліцензії. Кожен з цих заходів має ознаки каральності: він пов'язаний або з обмеженням чи позбавленням права займатись певною діяльністю, що тягне за собою втрату банком частини доходу, або безпосередньо передбачає грошове стягнення, що спричиняє майнові втрати для осіб, до яких відповідний захід застосований, або пов'язаний з обмеженням немайнових прав певних осіб.

Правову природу заходу впливу у вигляді віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного, на наш погляд, визначити складно.

Так, віднесення банку до категорії проблемного, пов'язане переважно з систематичними порушеннями важливих вимог банківського законодавства, що свідчить про системні проблеми в їх діяльності. Проблемному банку забороняється проводити розрахунки через прямі кореспондентські рахунки в національній та іноземній валюті. Такі розрахунки мають здійснюватись виключно через консолідований кореспондентський рахунок у НБУ [38]. Однак, на нашу думку, таке обмеження не має каральних функцій, а скоріше є додатковим інструментом нагляду за операціями проблемного банку, не забороняє банку проводити певні операції, а змінює технічний порядок їх здійснення. Передбачена законодавством вимога до проблемного банку у строк до 180 днів зобов'язаний привести свою діяльність у відповідність із вимогами законодавства [38], свідчить про належність досліджуваного заходу впливу до заходів припинення правопорушення.

Ще складніше визначити правову природу заходу впливу у вигляді

віднесення банку до категорії неплатоспроможних, адже його юридичні наслідки настають вже за межами категорії «захід впливу». Після прийняття Національним банком відповідного рішення, Фонд розпочинає процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку [70]. За таким банком НБУ вже не здійснює банківський нагляд. Однак, з огляду на те, що віднесення банку до категорії неплатоспроможних спричиняє значні зміни в діяльності банку і, як правило, тягне за собою в подальшому його ліквідацію, віднесемо його до групи заходів юридичної відповідальності.

Рішення про застосування заходу впливу приймає Правління НБУ або Комітет з питань нагляду, за винятком позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного, відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку, які застосовуються виключно за рішенням Правління НБУ [77].

Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» передбачено право Фонду застосовувати до банків, які допустили порушення законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб, такі адміністративно-господарські санкції як письмове застереження, штраф, розпорядження про усунення порушень законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб [70]. Письмове застереження має містити вимоги щодо усунення порушення законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб та/або вжиття заходів щодо недопущення таких порушень надалі [147], отже, належить одночасно до запобіжних заходів та до заходів припинення правопорушення. Адміністративно-господарська санкція у вигляді штрафу безперечно належить до заходів відповідальності, а розпорядження про усунення порушень вимог законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб – до заходів припинення правопорушення. Накладаються такі санкції директором - розпорядником Фонду, його заступниками [70].

За порушення валютного законодавства до банків застосовуються такі заходи відповідальності, як штраф, виключення банку з Державного реєстру банків, позбавлення генеральної ліцензії Національного банку на право

здійснення валютних операцій. Залежно від виду заходу чи розміру штрафу прийняття рішення про їх застосування належить до повноважень директора структурного підрозділу центрального апарату НБУ, до компетенції якого належить здійснення валютного контролю, Голови НБУ або відповідних уповноважених осіб Національного банку, Правління НБУ [148].

До посадових осіб банку, інших осіб, які пов'язані з банком можуть також застосовуватись адміністративні стягнення у формі штрафу, за адміністративні правопорушення, передбачені КУпАП (наприклад, статті 166⁵, 166⁸, 166¹⁹ КУпАП) [149].

Третім методом публічного адміністрування є заохочення, сутність якого полягає у впливі на свідомість та інтерес певних осіб через використання моральних і матеріальних заходів з метою стимулювання їх до правомірної поведінки [123]. Заохочення спрямоване насамперед на свідомість державного службовця, посадової особи. Тобто стимулюючий вплив цього методу спрямований на забезпечення законності і дисципліни як в системі публічного адміністрування, так і у взаєминах його суб'єктів з громадянами, юридичними особами, різними суб'єктами правових відносин [150, с. 235].

Звичайно, до службовців НБУ та Фонду застосовуються дисциплінарні заохочення, однак цей метод не є провідним в сфері банківського регулювання та нагляду. Так, відповідно до Правил внутрішнього трудового розпорядку до працівників НБУ за досягнення в професійній діяльності, високі результати роботи, постійний розвиток і самовдосконалення, а також за успішну реалізацію конкретних проектів та вирішення комплексних завдань застосовуються такі заохочення як нагрудний знак «Почесна відзнака Національного банку України», пам'ятний знак «Національний банк України» (бронзовий або срібний, або золотий), Почесна грамота Національного банку України, Подяка Голови Національного банку України. За особливі досягнення в професійній діяльності працівники НБУ можуть також представлятись у вищі державні та інші органи до нагородження орденами, медалями, нагрудними знаками, присвоєння почесних звань і заохочення [151].

Правилами внутрішнього трудового розпорядку для працівників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб також передбачено застосування матеріальних заохочень, нагородження грамотами, медалями, нагрудними знаками, оголошення подяки тощо, можливість представлення для нагородження до вищих державних та інших органів [152].

До прикладу застосування цього методу суб'єктами публічної адміністрації до суб'єктів банківської діяльності - банків, їх посадових осіб, можна віднести нагородження першого заступника голови правління АТ «Ощадбанк» Г.В. Бородіна срібною ювілейною медаллю та Почесною грамотою Національного банку України за значний особистий внесок у розвиток банківської справи [153].

Методи публічного адміністрування поділяють на адміністративні та економічні. Найчастіше таку класифікацію використовують при розгляді публічного адміністрування у сфері економіки [123].

Адміністративні методи публічного адміністрування передбачають безпосередній вплив на діяльність юридичних осіб та поведінку громадян за допомогою приписів наказового характеру. Такі приписи містять однозначні команди, які, як правило, не залишають їх виконавцям можливості вибору поведінки [123].

Економічні методи є непрямими (опосередкованими), тобто владний вплив на волю здійснюється через створення ситуації, в якій виконавця зацікавлюють у належній поведінці через його свідомість, інтереси, потреби. У нього існує можливість вибору одного з кількох варіантів поведінки [123].

В сфері банківського регулювання та нагляду така класифікація знаходить своє відображення у належності того чи іншого методу до адміністративної чи індикативної форми банківського регулювання, що передбачено статтею 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність». В даному випадку індикативна форма охоплює економічні методи публічного адміністрування.

Перелік методів, які належать до кожної з форм, неодноразово наводився в попередніх розділах роботи. Ми вважаємо за необхідне лише зробити деякі застереження щодо віднесення до економічних таких методів як встановлення

обов'язкових економічних нормативів, визначення норм обов'язкових резервів для банків. Оскільки банки зобов'язані дотримуватися встановлених економічних нормативів, зобов'язані формувати обов'язкові резерви у розмірі, визначеному Національним банком, то в даному випадку очевидна наявність однозначного зобов'язального впливу на діяльність банківської установи. З огляду на це, вважаємо за необхідне переглянути розподіл методів банківського регулювання на адміністративні та індикативні, і встановлення обов'язкових економічних нормативів, визначення норм обов'язкових резервів для банків віднести до адміністративних.

Отже, в сфері банківського регулювання та нагляду використовуються всі форми публічного адміністрування, виокремлені правовою наукою, в більшій чи меншій мірі знаходять своє застосування всі методи публічного адміністрування. При цьому, провідними суб'єктами публічного адміністрування в досліджуваній сфері виступає в першу чергу НБУ, а також Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Інші органи державної влади впливають на сферу банківського регулювання та нагляду виключно в межах їх загальних функцій.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Правове регулювання та система банківського регулювання і нагляду в Європейському Союзі

Обрання Україною євроінтеграції як стратегічного напрямку розвитку держави обумовлює необхідність дослідження правової та економічної системи ЄС, системи органів управління, зокрема розподілу компетенцій між органами Союзу та національними органами влади тощо.

Одним з важливих напрямків інтеграції в ЄС є створення (в межах економічного і валютного союзу) банківського союзу, в якому провідне місце посідає питання організації ефективного банківського нагляду.

Поштовхом до проведення реформи системи фінансового нагляду в ЄС стала фінансова і економічна криза 2008-2009 рр. [154, с. 123]. На початку 2011 року було створено Європейську систему фінансового нагляду (European System of Financial Supervisors, ESFS), яка включає:

- 1) Європейську раду по системним ризикам (European Systemic Risk Board, ESRB)
- 2) Європейські наглядові органи (the European Supervisory Authorities, ESA):
 - a) Європейський банківський орган (The European Banking Authority, EBA);
 - b) Європейський орган з цінних паперів та ринків (The European Securities and Markets Authority, ESMA);
 - c) Європейський орган зі страхування та пенсійного забезпечення (The European Insurance and Occupational Pensions Authority, EIOPA);
- 3) Об'єднаний комітет європейських наглядових органів (Joint Committee of the European Supervisory Authorities);

4) Національні наглядові органи держав-членів ЄС [155].

Схематично організація фінансового нагляду в ЄС зображена на рис. 3.1.

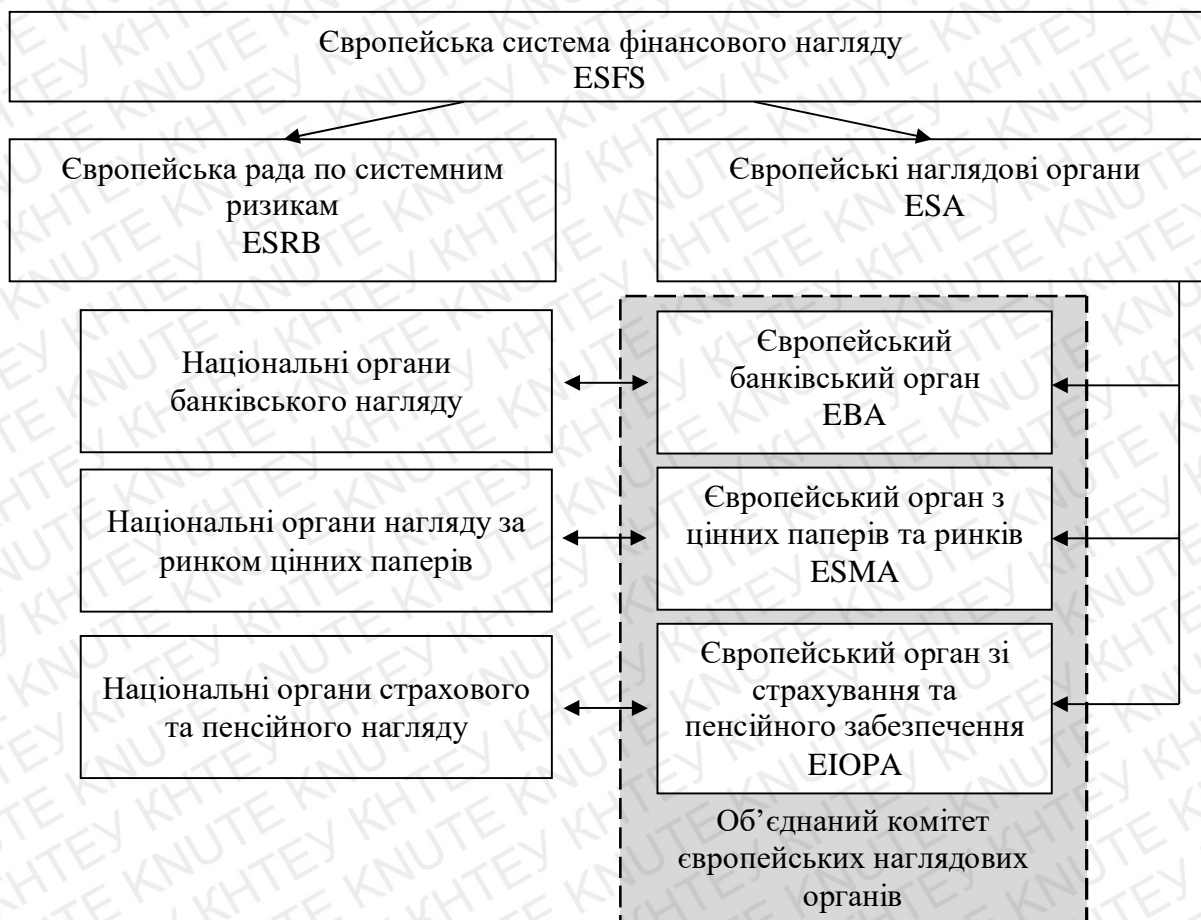

Рис. 3.1 Європейська система фінансового нагляду*

*Побудовано на основі джерела [155]

Європейська рада по системним ризикам є консультативно-аналітичним органом і відповідальна за макропруденційний нагляд за фінансовою системою ЄС. Метою її функціонування є запобігання або зменшення системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності в ЄС. Вона займається збиранням та аналізом усієї необхідної інформації для досягнення цілей своєї діяльності, ідентифікацією та визначенням пріоритетів системних ризиків, наданням рекомендацій щодо вжиття корегуючих заходів у відповідь на ідентифіковані ризики, координуванням дій з міжнародними фінансовими інституціями, особливо МВФ та Радою фінансової стабільності, відповідними органами третіх країн з питань, пов'язаних із макропруденційним наглядом, а також виконує інші

завдання [156, с. 150-152].

Європейські наглядові органи відповідальні за мікропруденційний нагляд у відповідних секторах фінансового ринку. Так як нас цікавить лише сфера банківського нагляду, розглянемо лише функції Європейського банківського органу.

Європейський банківський орган є незалежним органом ЄС, який покликаний працювати над забезпеченням ефективного та стабільного пруденційного регулювання та нагляду в банківському секторі. Загальні цілі його діяльності полягають у підтримці фінансової стабільності в ЄС та забезпечення цілісності, ефективності, прозорості та належного функціонування банківського сектору [154, с. 125]. До функцій Європейського банківського органу належить:

1. Розробка комплексного нормативно-правового регулювання банківського сектору, обов'язкових технічних стандартів та керівних принципів, з метою сприяння створенню Єдиного зводу правил надання фінансових послуг (Single Rulebook for financial services) і забезпечення їх виконання.

2. Забезпечення послідовного застосування розроблених норм шляхом розроблення інструкцій, призначених для національних наглядових органів, з метою узгодження методів нагляду.

3. Координація проведення стрес-тестування на рівні Союзу для оцінки стійкості фінансових інститутів до негативних тенденції на фінансових ринках.

5. Забезпечення розробки узгодженого плану дій національних наглядових органів у кризовій ситуації.

6. Забезпечення прозорості, зручності використання та доступності фінансових послуг для споживачів [154, с. 125].

Він також перевіряє національні державні органи з питань неправильного чи недостатнього застосування законодавства ЄС, діє як незалежний консультативний орган Європейського Парламенту, Ради ЄС чи Європейської комісії [157].

Об'єднаний комітет європейських наглядових органів є так-званим форумом, який забезпечує зміцнення співпраці Європейського банківського

органу, Європейського органу з цінних паперів та ринків та Європейського органу зі страхування та пенсійного забезпечення. Через Об'єднаний комітет три європейські наглядові органи регулярно координують свою діяльність та забезпечують узгодженість у своїй практиці. Зокрема, комітет працює у сферах мікропруденційного аналізу міжгалузевих подій та ризиків, які загрожують фінансової стабільності, нагляду за фінансовими конгломератами, обліку та аудиту, а також заходів боротьби з відмиванням грошей. Окрім цього, комітет відіграє важливу роль у обміні інформацією з Європейською радою по системним ризикам та розвитком відносин між нею та наглядовими органами [158].

Створення Європейської системи фінансового нагляду, безперечно, було кроком вперед у регулюванні фінансової системи ЄС, однак, систему банківського нагляду попереду чекала ще масштабніша реформа – створення наднаціонального наглядового механізму з передачею частини повноважень щодо безпосереднього здійснення нагляду за кредитними установами Європейському центральному банку. Такий механізм був створений Регламентом Ради ЄС № 1024/2013 від 15 жовтня 2013 р. «Про покладення на Європейський центральний банк конкретних завдань щодо політики, що стосується пруденційного нагляду за кредитними установами» [159] і отримав назву Єдиний наглядовий механізм (Single supervisory mechanism, SSM).

При цьому Регламент Ради ЄС № 1024/2013 містить застереження, що ЄЦБ виконує свої завдання без шкоди компетенції та завданням Європейської ради по системним ризикам, Європейського банківського органу, Європейського органу з цінних паперів та ринків, Європейського органу зі страхування та пенсійного забезпечення [159].

Єдиний наглядовий механізм – це система фінансового нагляду, яку складають ЄЦБ та національні компетентні органи держав-учасниць [159]. У ньому автоматично беруть участь країни Єврозони. Країни-члени ЄС, у яких євро не є валютою, також можуть приєднатися до єдиного наглядового механізму, якщо встановлять тісне співробітництво відповідно до статті 7 Регламенту Ради ЄС № 1024/2013. З національними наглядовими органами тих держав-членів ЄС,

які не беруть участі в SSM, ЄЦБ може укласти меморандум про розуміння того, як вони будуть співпрацювати в сфері банківського нагляду [159].

Відповідно до Регламенту Ради ЄС № 1024/2013 ЄЦБ наділений такими виключними повноваженнями у сфері банківського нагляду:

- видавати ліцензії кредитним установам та відкликати такі ліцензії;
- у випадку, якщо кредитна установа, зареєстрована в державі-учасниці SSM, бажає заснувати філію або надавати транскордонні послуги на території держави, яка не є учасницею SSM, виконувати завдання, які відповідно до законодавства Союзу, має компетентний орган держави-члена походження;
- оцінювати придбання та розпорядження істотною участю у капіталі кредитних установ;
- встановлювати пруденційні вимоги до кредитних установ щодо власних коштів, сек'юритизації, обмеження великих ризиків, ліквідності, звітності та публічного розкриття інформації з цих питань;
- встановлювати вимоги до кредитних установ щодо наявності надійного управління, в тому числі, вимоги щодо придатності осіб, відповідальних за управління діяльністю кредитної організації, вимоги до процесу управління ризиками, механізму внутрішнього контролю, ефективності внутрішніх методів оцінки достатності капіталу, в тому числі, моделі, засновані на внутрішніх рейтингах;
- проводити наглядові перевірки, в тому числі стрес-тести, співпрацюючи, якщо це необхідно, із Європейським банківським органом, накладати на кредитні установи, за результатами перевірок, додаткові вимоги до власних коштів, до публікації інформації, спеціальні вимоги до ліквідності та вживати інші заходи, якщо такі повноваження надаються компетентним органам відповідно до законодавства Союзу;
- здійснювати консолідований нагляд за материнськими підприємствами кредитних інститутів, які зареєстровані в державі-учасниці SSM, включаючи фінансові холдингові компанії та змішані фінансові холдингові компанії;
- брати участь в додатковому нагляді за фінансовим конгломератом щодо

кредитних інститутів, що входять до нього;

- здійснювати наглядові повноваження щодо планів відновлення та раннього реагування, якщо кредитний інститут не відповідає пруденційним вимогам або існує загроза невиконання ним таких вимог [159].

Однак наглядові функції ЄЦБ безпосередньо реалізує лише щодо найбільш значущих кредитних установ, менш значущі кредитні установи знаходяться під так-званим непрямим наглядом: нагляд за ними продовжують здійснювати національні наглядові органи, однак у тісній співпраці з ЄЦБ [160]. Виключення становлять функції щодо ліцензування та контролю за розпорядженням істотною участю в капіталі кредитної установи (пп. (а), (с) ст. 4 (1) Регламенту Ради ЄС № 1024/2013), які ЄЦБ виконує щодо всіх кредитних установ [161, с. 93].

Критеріями, за якими визначається «значущість» кредитної установи є її розмір, значення для економіки Союзу чи держави-учасниці SSM та важливість її транскордонної діяльності, а саме відповідність установи, фінансової холдингової компанії будь-якій із умов:

- загальна вартість активів перевищує 30 млрд. євро;
- співвідношення загальних активів до ВВП держави-учасниці SSM, в якій така установа створена, перевищує 20%, якщо загальна вартість активів не перевищує 5 млрд. євро;
- після отримання повідомлення від національного компетентного органу про те, що він вважає установу такою, що має істотне значення для вітчизняної економіки, ЄЦБ прийняв рішення, яке підтверджує таке значення, після проведення комплексної оцінки цієї кредитної установи, включаючи оцінку балансу [159].

До значущих установ включаються також ті, які запитали або отримали фінансову допомогу від Європейського фонду фінансової стабільності або Європейського стабілізаційного механізму.

Незалежно від відповідності вказаним вище критеріям, ЄЦБ виконує всі покладені на нього наглядові функції по відношенню до трьох найбільш значущих кредитних установ у кожній із країн-учасниць SSM [159].

Відповідно до даних офіційного сайту банківського нагляду ЄЦБ, станом на 26.09.2018 р. ЄЦБ здійснює безпосередній нагляд за 119 великими банками країн-учасниць, яким належать майже 82% банківських активів у зоні євро [160].

З метою виконання завдань, покладених на ЄЦБ, він, в міру необхідності, має бути визнаний в якості компетентного органу чи органу, призначеного на національному рівні, відповідної держави-учасниці SSM відповідно до чинного законодавства Союзу. З цією ж метою ЄЦБ повинен мати має всі повноваження та обов'язки, викладені в Регламенті Ради ЄС № 1024/2013, та всі повноваження та обов'язки компетентних органів та органів, призначених на національному рівні, відповідно до чинного законодавства Союзу, якщо інше не передбачено вказаним регламентом. Зокрема, ЄЦБ має повноваження щодо проведення перевірок і розслідувань, а також спеціальні наглядові повноваження [159].

У випадку, якщо Регламент Ради ЄС № 1024/2013 не надає ЄЦБ певних повноважень, ЄЦБ може вимагати шляхом інструкцій, щоб національні наглядові органи використовували свої повноваження відповідно до національного законодавства. Ці органи, в свою чергу, повинні інформувати ЄЦБ про реалізацію таких повноважень [159].

Як вже відмічалось, ЄЦБ наділений повноваженнями перевіряти діяльність суб'єктів банківської діяльності, зокрема, і проводити інспекції на місцях.

В межах цієї функції, перш за все, закріплено право ЄЦБ вимагати будь-яку інформацію, необхідну йому для здійснення своїх завдань, від наступних осіб:

- кредитних установ, створених в країнах-учасницях SSM;
- фінансових холдингових компаній, створених в країнах-учасницях SSM;
- змішаних фінансових холдингових компаній, створених в країнах-учасницях SSM;
- холдингових компаній зі змішаною діяльністю, створених в країнах-учасницях SSM;
- будь-яких осіб, залучених в діяльність кредитних інститутів і фінансових компаній чи пов'язаних з ними;
- третіх осіб, яким зазначені вище особи доручили здійснення операційних

функцій або дій [162, с. 223].

Ці ж особи виступають і об'єктами перевірок ЄЦБ. Щодо них ЄЦБ має право вимагати надання документів, перевіряти бухгалтерські та інші документи усіх зазначених вище осіб, знімати з них копії та робити витяги, отримувати письмові або усні пояснення від всіх зазначених осіб, їх представників і працівників, задавати питання будь-якій іншій особі, яка дала на це згоду, з метою збору інформації, яка стосується предмета перевірки [159].

До спеціальних наглядових повноважень ЄЦБ належить ліцензування кредитних установ, надання дозволу на придбання істотної участі в капіталі кредитної установи, а також право встановлювати додаткові вимоги, у випадку, якщо кредитна установа не відповідає вимогам відповідного законодавства або ЄЦБ має докази, що кредитна установа буде порушувати вимоги законодавства протягом наступних 12 місяців, а також, якщо за результатами перевірки наглядового огляду буде встановлено, що стратегії, процеси і механізми, які перевірялись, а також розмір власного капіталу і показники ліквідності не гарантують хороше управління і покриття ризиків [159].

Важливим повноваженням ЄЦБ в сфері банківського нагляду, є право ЄЦБ накладати штраф на кредитний інститут (і материнське підприємство при здійсненні консолідованого нагляду) в разі порушення ним встановлених вимог. Розмір штрафу може досягати 10% загального річного обороту відповідної юридичної особи [162, с. 223].

Отже, в результаті масштабної реформи було створено єдиний наглядовий механізм в банківській сфері ЄС, що складається з ЄЦБ та наглядових органів держав - членів ЄС які входять до зони євро. При цьому ЄЦБ відводиться центральна роль, саме він є органом, якому надані повноваження щодо ліцензування банківської діяльності, який здійснює безпосередній нагляд за кредитними установами, які визнані значущими, а також наділений іншими повноваженнями в сфері банківського нагляду.

Варто також додати, що крім Єдиного наглядового механізму, «стовпами» банківського союзу ЄС є також Єдиний механізм роботи з проблемними банками

або Єдиний механізм санації (Single Resolution Mechanism) та Європейська система гарантування вкладів (European Deposit Guarantee Scheme). Остання, поки що не передбачає створення централізованого інституційного механізму шляхом передачі повноважень від національних органів держав до європейських інституцій, а стосується гармонізації національних законодавств з метою досягнення однакового регулювання питань, пов'язаних із гарантуванням вкладів. Розглядається можливість створення Європейського фонду гарантування вкладів до 2024 року, який спочатку здійснюватиме гарантування вкладів спільно з національними установами з поступовим збільшенням своєї частки і з повною передачею повноважень щодо гарантування вкладів фонду починаючи з 2024 року [163, с. 85].

Правове регулювання банківського нагляду здійснюється як на загальносоюзному рівні так і на національному. Ще в 2002 році був запропонований новий механізм регулювання фінансових ринків, який полягав в спрощенні і раціоналізації процедури прийняття правових актів і отримав назву «принцип Ламфалуссі». Спочатку планувалось, що такий механізм буде застосовуватись лише до ринку цінних паперів, але згодом було вирішено розширити його застосування на банківський сектор та сферу страхування [154, с. 123]. Розроблена система законодавчого регулювання фінансового ринку включала чотири рівні.

Перший рівень включає регламенти та директиви, які приймаються Парламентом і Радою та містять найбільш загальні положення. Підготовку проектів таких актів здійснює Європейська комісія [154, с. 124-124].

На другому рівні Комісія займається розробленням технічних способів реалізації актів першого рівня за участю спеціальних комітетів: Європейського банківського комітету, Європейського комітету з цінних паперів, Європейського комітету зі страхування і пенсійного забезпечення і Комітету по фінансовим конгломератам (розглядає питання, що стосуються міжгалузевих груп) [9, с. 68].

На третьому рівні також відбувається розробка Комісією заходів щодо реалізації законодавства. Під час цього Комісію консультували експертні

комітети: Комітет європейських органів банківського нагляду, Комітет європейських органів регулювання ринку цінних паперів та Комітет з нагляду за страхуванням і пенсійним забезпеченням в країнах ЄС*. До складу цих комітетів входили високопоставлені представники національних органів нагляду, Комітет європейських органів банківського нагляду включав також представників національних центральних банків і ЄЦБ.

Крім надання консультативної допомоги та загального сприяння Комісії в розробці заходів по реалізації законодавства, експертні комітети третього рівня також займаються питаннями обміну наглядовою інформацією, однакового застосування європейських законодавчих актів і впорядкування методів і способів здійснення нагляду за європейським ринком фінансових послуг [164, с. 37].

На четвертому рівні Комісія в тісній співпраці з державами-членами ЄС, а також органами, які беруть участь в діяльності на третьому рівні, і представниками приватного сектору, перевіряє послідовність застосування законодавства Європейського Союзу [164, с. 37].

Правову основу Банківського союзу ЄС складає Єдиний звід правил (Single Rulebook), який являє собою сукупність актів, які повинні виконувати всі фінансові інститути ЄС. Єдиний звід правил включає акти, які регулюють не лише питання банківського нагляду, а також інші сфери банківської діяльності та правила поведінки і захисту споживачів банківських послуг.

Виходячи із особливостей правової системи ЄС можна виділити наступні складові правової бази банківського регулювання та нагляду**:

- перший рівень:

1. Директива №316/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26.06.2013 р. «Про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за

* В подальшому їх правонаступниками стали відповідно Європейський банківський орган, Європейський орган з цінних паперів та ринків, Європейський орган зі страхування та пенсійного забезпечення.

** Нагадаємо, що регламент як правовий акт ЄС має обов'язковий характер та пряму дію на території всіх держав-членів ЄС та не потребує додаткової трансформації в національне законодавство, а директива, є обов'язковою щодо результату, якого необхідно досягти в правовому регулюванні певного питання і потребує імплементації в національне законодавство шляхом прийняття законів чи підзаконних актів.

кредитними установами та інвестиційними фірмами» (Capital Requirements Directive, CRD IV), що припускає посилення регулювання банківського сектора і імплементацію угоди «Базель III» в законодавство ЄС;

2. Регламент № 575/2013 Європейського парламенту та Ради від 26.06.2013 р. «Про пруденційні вимоги до діяльності кредитних установ та інвестиційних фірм» (Capital Requirements Regulation, CRR);

3. Директива 2014/59/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15.05.2014 р. «Про визначення основоположних правил санації кредитних установ та виведення неплатоспроможних кредитних установ з ринку» (Directive on Bank Recovery and Resolution, BRRD) – регламентує процес реструктуризації банків і великих інвестиційних компаній в країнах ЄС;

4. Директива 2014/49/ЄС Європейського парламенту та Ради від 16.04.2014 р. «Про схеми гарантування банківських вкладів» (Deposit Guarantee Schemes Directive, DGSD).

- другий рівень:

1. Делеговані і виконавчі акти Комісії;

2. Обов'язкові технічні стандарти (регулятивні технічні стандарти (RTS) і виконавчі технічні стандарти (ITS)), підготовлені Європейським банківським органом і прийняті Комісією.

- третій рівень:

1. Рекомендації і вказівки Європейського банківського органу;

2. Національне законодавство, в тому числі, те що забезпечує імплементацію відповідних директив Союзу [163, с. 85; 171].

До актів, які визначають правовий статус органів системи фінансового нагляду в ЄС також належать Регламент Європейського парламенту та Ради № 1092/2010 від 24 листопада 2010 р. «Про макропруденційний нагляд за фінансовою системою Європейського Союзу та створення Європейської ради з системних ризиків» [166] та Регламент Європейського парламенту та Ради № 1093/2010 від 24 листопада 2010 р. «Про створення Європейського органу нагляду (Європейського банківського органу), зміну Рішення № 716/2009/ЄС та

скасування Рішення Комісії 2009/78/ЕС» [167].

Основою Єдиного наглядового механізму є Регламент Ради ЄС № 1024/2013 від 15 жовтня 2013 р. «Про покладення на Європейський центральний банк конкретних завдань щодо політики, що стосується пруденційного нагляду за кредитними установами». Саме цим документом визначається розподіл наглядових повноважень між ЄЦБ та національними органами, порядок здійснення нагляду тощо.

Регламент Ради ЄС № 1024/2013 також наділяє ЄЦБ повноваженнями приймати керівні принципи та рекомендації, а також рішення на умовах та відповідно до чинного законодавства Союзу [159]. Як приклад реалізації ЄЦБ таких повноважень можна назвати Рішення ЄЦБ 5/2014 від 31.01.2014 р. «Про тісну співпрацю з національними компетентними органами держав-учасниць, валютою яких не є євро» [168], Рекомендації ЄЦБ №44/2017 від 28.12.2017 р. «Щодо політики розподілу дивідендів» [169].

Загальні засади координації діяльності ЄЦБ та національних наглядових органів в межах SSM визначаються Регламентом (ЄС) 468/2014 ЄЦБ від 16 квітня 2014 року «Про створення основи для співробітництва в рамках єдиного наглядового механізму між Європейським центральним банком і національними компетентними органами, національними офіційно призначеними органами» [170].

Було також прийнято Регламент Європейського парламенту та Ради № 1022/2013 від 22 жовтня 2013 року «Про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1093/2010 щодо створення Європейського органу нагляду (Європейського банківського органу)» стосовно передачі конкретних завдань Європейському центральному банку відповідно до Регламенту Ради (ЄС) № 1024/2013 [171].

В межах Єдиного наглядового механізму використовується стандартизована звітність з урахуванням застосування Технічних стандартів подання звітності по наглядовій діяльності (Implementing Technical Standards on Supervisory Reporting (COREP)) і фінансової звітності (Financial Reporting (FINREP)), розроблених Європейським банківським органом [172].

Основи нагляду за установами, що входять до фінансового конгломерату

визначаються Директивою Європейського парламенту та Ради від 2002/87/ЄС від 16.12.2002 р. «Щодо додаткового нагляду за діяльністю кредитних організацій, страхових організацій та інвестиційних компаній у фінансовому конгломераті та внесення змін до Директиви Ради 73/239/ЄЕС, 79/267/ЄЕС, 92/49/ЄЕС, 92/96/ЄЕС, 93/6/ЄЕС та 93/22/ЄЕС та Директиви 98/78/ЄС та 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради» [173] та Директивою Європейського Парламенту та Ради 2011/89/ЄС від 16.11.2011 р. «Про внесення змін до Директив 98/78/ЄС, 2002/87/ЄС, 2006/48/ЄС та 2009/138/ЄС стосовно додаткового нагляду за фінансовими установами у фінансовому конгломераті» [174].

Однак, попри інтеграційні процеси в сфері регулювання банківського сектору держави-члени ЄС, в тому числі, і держави-учасниці наглядового механізму зберігають свої національні системи банківського регулювання та нагляду із здійсненням відповідних повноважень в цій сфері, звичайно, відповідно до законодавства Союзу.

Аналізуючи системи нагляду в різних країнах, науковці виявили певні спільні характеристики їх побудови, що дозволило виділити моделі побудови систем фінансового нагляду. Базельський комітет з банківського нагляду підтримує виокремлення таких моделей побудови фінансового нагляду:

1) секторальна модель – характерна для країн, де існують окремі наглядові органи для банківського, страхового сектору та сектору цінних паперів. В свою чергу, кожен відповідний орган влади відповідає як за пруденційний нагляд у конкретному секторі, так і за регулювання ведення бізнесу (додаток Г, рис. Г.1).

2) інтегрована модель (в інших джерелах – модель мегарегулятора) – держави, в яких або центральний банк, або спеціальний орган нагляду (SSA) є і органом пруденційного нагляду, і органом, який регулює ведення бізнесу, у всіх сферах фінансового ринку (банківська діяльність, страхування, ринок цінних паперів) (додаток Г, рис. Г.2).

3) Модель «двох вершин» характеризується існуванням двох різних органів нагляду за фінансовим сектором: один здійснює пруденційний нагляд за фінансовими установами, інший – регулює ведення бізнесу у всіх фінансових

секторах (додаток Г, рис. Г.3).

4) Модель «двох органів» - характерна для країн, де існує один інтегрований орган пруденційного нагляду та нагляду за веденням бізнесу для банківських та страхових послуг, а також є інший орган, відповідальний за нагляд за підприємствами, які функціонують на ринку цінних паперів (додаток Г, рис. Г.4) [175, с. 32-35].

Відповідно до цих моделей були розподілені різні країни, серед яких і країни ЄС. Ці дані наведені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Класифікація систем фінансового нагляду в країнах ЄС [175]

Секторальна модель	Інтегрована (ЦБ)	Інтегрована (спеціальний орган)	Модель «двох вершини»	Модель «двох органів»	Неможливо класифікувати
Болгарія	Чехія	Австрія	Бельгія	Франція	Кіпр
Люксембург	Угорщина	Данія	Нідерланди	Греція	
Португалія	Ірландія	Естонія	Велика Британія	Італія	
Словенія	Словаччина	Фінляндія			
Іспанія	Литва	Німеччина			
Хорватія	Румунія	Латвія			
		Польща			
		Швеція			
		Мальта			

Як видно з таблиці, серед держав-членів ЄС найбільш поширеною є інтегрована модель фінансового нагляду, де мегарегулятор представлений окремим спеціально створеним органом. Однією з таких держав є Німеччина. Регулювання фінансового ринку в цій країні здійснюється спеціально створеним органом - Федеральним фінансовим наглядовим органом - BaFin (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht). Він створений у 2002 році відповідно до Закону про федеральний орган фінансового нагляду від 22 квітня 2002 р. шляхом об'єднання трьох існуючих регуляторів трьох основних сегментів фінансового ринку: Федерального банківського наглядового офісу, Федерального офісу з нагляду у сфері ринку цінних паперів та Федерального офісу з нагляду за страхуванням. Всі їх функції були передані новому органу [162, с. 196].

Статус ВаФін визначається Законом про банківську діяльність 2009 р. і Законом про федеральний орган фінансового нагляду 2002 р. (зі змінами). Відповідно до Закону про федеральний орган фінансового нагляду, ВаФін є юридичною особою публічного права, підпорядкованим Міністерству фінансів ФРН. Закон про банківську діяльність визначає функції ВаФін в частині здійснення традиційного нагляду в банківській системі:

- здійснює нагляд за кредитними інститутами відповідно до Закону про банківську діяльність,
- протидіє небажаним тенденціям в сфері банківських і фінансових послуг, які можуть стати загрозою для безпеки активів, довірених кредитним установам, завдати шкоди належному веденню банківського бізнесу або завдати шкоди економіці в цілому,
- має право видавати накази, адресовані кредитним установам і їх вищому керівництву, необхідні для припинення порушення регулятивних положень або небажаних тенденцій в діяльності кредитної установи, які можуть стати загрозою для безпеки ввірених їй активів або завдати шкоди належному веденню банківського бізнесу [162, с. 197].

Для виконання цих функцій ВаФін наділений повноваженнями інспектувати кредитні установи і приймати рішення, спрямовані на досягнення ввірених ВаФін публічних функцій.

З метою перевірки кредитної установи ВаФін наділений правом на отримання інформації, необхідної для виконання ним своїх наглядових повноважень в банківській системі, в свою чергу, на кредитні установи, а також членів їх органів управління і співробітників покладено обов'язок надавати ВаФін інформацію про всю бізнес-діяльність кредитної установи і документацію, яка стосується цієї діяльності. Обов'язок надання такої інформації покладається також і на установи (їх філії) або інші підприємства, що знаходяться за межами країни, навіть якщо вони не є кредитними установами, але підлягають консолідованому нагляду. Виняток становить інформація, яка може спричинити притягнення співробітника, який її надав до кримінальної відповідальності. В

такому випадку працівник не зобов'язаний її надавати [162, с. 197].

Наглядний орган також має право на отримання інформації від третіх осіб, які володіють кваліфікованою участю в капіталі кредитної установи або збираються її набути, існує розумне припущення про те, що вони фактично володіють кваліфікованою участю, а також від осіб, асоційованих з такими третіми особами, від підприємств, щодо яких існує розумне припущення про те, що вони займаються банківською діяльністю без необхідної за законодавством ліцензії. Останні зобов'язані на вимогу BaFin надати йому інформацію про всю їх комерційну діяльність [162, с. 198].

BaFin також наділений повноваженнями щодо проведення перевірок кредитних установ, як при наявності спеціальної мети перевірки, так і без такої, перевірок підприємств, щодо яких існує розумне припущення про те, що вони займаються банківською діяльністю без ліцензії.

BaFin має право застосовувати до кредитних установ заходи впливу у випадку невиконання ними законодавчих або регулятивних правил про банківську діяльність. Такі заходи включають три групи: заходи в разі недостатності власних коштів, заходи в разі неадекватної організації або управління кредитним інститутом, заходи в разі наявності ризику фінансової неспроможності [162, с. 199-201].

До речі, прибалтійським країнам – єдиним країнам-членам ЄС, які, як і Україна, входили колись до складу СРСР, також притаманна інтеграційна модель банківського нагляду, тобто нагляд за всіма секторами фінансового ринку здійснює мегарегулятор. Однак, в Латвії та Естонії таким мегарегулятором є спеціально створений орган, а в Литві – центральний банк.

О.І. Щуревич, відмічає, що система банківського регулювання та нагляду цих країн є дуже схожою на українську, за винятком функціонування мегарегулятора [10, с. 197].

Отже, останні роки принесли Європейському Союзу кардинальні зміни в організації банківського регулювання та нагляду – створений і функціонує єдиний наглядний механізм, який передбачає передачу окремих функцій банківського

регулювання та нагляду наднаціональному органу – Європейському центральному банку. На загальносоюзному рівні створена правова база, яка регулює найважливіші питання банківського регулювання та нагляду, визначає правовий статус наднаціональних органів, що входять до складу Європейської системи фінансового нагляду.

Разом з цим, функціонують і національні системи банківського нагляду. При цьому, найпопулярнішим є використання моделі нагляду, що характеризується створенням мегарегулятора, до сфери впливу якого належать всі сектори фінансового ринку.

3.2. Напрямки розвитку правового регулювання банківського регулювання та нагляду

Сучасний стан банківського регулювання та нагляду в Україні не відповідає світовим, зокрема, європейським, тенденціям його розвитку як щодо складу суб'єктів, відповідальних за здійснення банківського нагляду, так і щодо пруденційних вимог до банківського нагляду.

Необхідність вдосконалення вітчизняної системи банківського регулювання та нагляду обумовлена не лише його важливістю для запобігання системним банківським кризам, які можуть спричинити за собою масштабну економічну рецесію, вона також підсилюється потребою привести українське законодавство у відповідність з правовими нормами ЄС, що визначається прагненням України стати членом цього інтеграційного об'єднання.

На нашу думку, можна виділи три напрямки розвитку правових засад вітчизняного банківського регулювання та нагляду.

По-перше, це, звичайно, імплементація правових актів ЄС в сфері банківського регулювання та нагляду та міжнародних стандартів банківського нагляду, сформованих Базельським комітетом.

По-друге, реформування складу суб'єктів, уповноважених на здійснення банківського нагляду.

По-третє, внесення інших, не пов'язаних із впровадженням змістовно нових вимог, змін до вітчизняних нормативних актів, які спрямовані головним чином на узгодження окремих норм між собою, оновлення деяких правових актів.

Правовою основою імплементації норм ЄС є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, а саме стаття 113, яка передбачає обов'язок України забезпечити поступове приведення у відповідність своїх чинних законів та майбутнього законодавства в сфері регулювання фінансових послуг до *acquis* ЄС [176]. З метою виконання цієї норми Правлінням НБУ було прийнято рішення від 05.04.2017 р. №207рш про затвердження планів імплементації законодавства ЄС на виконання Угоди про асоціацію [177], яке, на жаль, відсутнє в публічному доступі.

Заходи щодо імплементації законодавства ЄС передбачені також Комплексною Програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 [113], затвердженою постановою Правління НБУ. Саме цим документом визначений перелік правових актів які підлягають імплементації та кінцевий її термін.

Зокрема, підлягають імплементації такі законодавчі акти ЄС, які стосуються сфери банківського регулювання та нагляду:

1) Директива 2013/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року «Про доступ до діяльності кредитних організацій та пруденційний нагляд за діяльністю кредитних організацій та інвестиційних компаній, що вносить зміни до Директиви 2002/87/ЄС та скасовує Директиви 2006/48/ЄС і 2006/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради» (відома як Директива CRD IV). Заходи з імплементації повинні бути завершені до 31.12.2021 р., вони включають, зокрема, посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору, упровадження спеціальних вимог щодо капіталу, ліквідності та інших показників системно важливих банків та інших фінансових установ, вдосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором, забезпечення прозорості діяльності та звітності учасників фінансового сектору, перехід до нагляду на основі оцінки ризику.

2) Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 575/2013 від 26

червня 2013 року «Про пруденційні вимоги до кредитних організацій та інвестиційних компаній, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) 648/2012» (так званий Регламент CRR) з кінцевим терміном імплементації також до 31.12.2021 р. Заходи з його імплементації також спрямовані на посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору та на вдосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором.

3) Директива 2002/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2002 року «Про додатковий нагляд за діяльністю кредитних установ, страхових компаній та інвестиційних компаній у фінансовому конгломераті та про внесення змін до Директив Ради 73/239/ЄЕС, 79/267/ЄЕС, 92/49/ЄЕС, 92/96/ЄЕС, 93/6/ЄЕС та 93/22/ЄЕС, та Директив Європейського Парламенту та Ради 98/78/ЄС і 2000/12/ЄС» (з терміном імплементації до 31.12.2019 р.);

4) Директива 94/19/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 1994 року «Про систему гарантування депозитів» та Директива 2014/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року «Щодо систем гарантування депозитів» (з терміном імплементації до 31.12.2019 р.).

5) Директива Ради ЄС 86/635/ЄЕС від 08 грудня 1986 року «Про річну звітність та консолідовану звітність банків та інших фінансових установ», Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2003/51/ЄС від 18 червня 2003 року «Про внесення змін до Директив 78/660/ЄЕС, 83/349/ЄЕС, 86/635/ЄЕС та 91/674/ЄЕС про річну та консолідовану звітність певних видів компаній, банків та інших фінансових установ та страхових компаній», Регламент (ЄС) № 537/2014 Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року «Про особливі вимоги до обов'язкового аудиту суб'єктів суспільного інтересу та яким скасовано Рішення Комісії 2005/909/ЄС» та ще ряд правових актів, які стосуються порядку складання, подання та перевірки фінансової звітності. Всі вони мають однаковий кінцевий термін імплементації – 31.12.2019 р. та спільну мету - забезпечення прозорості діяльності та звітності учасників фінансового сектору, впровадження єдиних стандартів звітності та обміну інформацією.

6) Директива 2001/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 04 квітня

2001 року «Про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ» та Директива 2014/59/ЄС Європейського Парламенту та Ради, яка встановлює рамкові положення щодо оздоровлення і санації кредитних установ та інвестиційних компаній і вносить зміни до Директиви Ради 82/891/ЄЕС, до Директив 2001/24/ЄС, 2002/47/ЄС, 2004/25/ЄС, 2005/56/ЄС, 2007/36/ЄС, 2011/35/ЄС, 2012/30/ЄС, 2013/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради і до Регламентів Європейського Парламенту та Ради 1093/2010 та 648/2012, які спрямовані на впровадження ефективного механізму захисту кредиторів з терміном імплементації до 31.12.2019 р.[113].

Всього цією програмою передбачено імплементацію 45 нормативних актів ЄС, які стосуються не лише банківської діяльності, а всієї сфери фінансових послуг.

Першочергове значення має імплементація положень пакету CRR/CRD IV, який визначає стандарти управління ліквідністю та вимоги до капіталу та, в свою чергу, розроблений у відповідності до «Базель III».

Частину таких вимог вже закріплено в національному законодавстві.

Постановою Правління Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні від 12.05.2015 р. №312 [178] передбачено створення банками буферів капіталу: буферу запасу (консервації) капіталу, контрциклічного буферу, буферу системної важливості. Однак відповіді норми набудуть чинності і банки почнуть формувати буфери з 01 січня 2020 року.

На черзі – запровадження нових вимог щодо структури капіталу, яке заплановане на 2019 рік. Зміни стосуватимуться перш за все безпосередньо структури регулятивного капіталу – зміни в складі капіталів першого та другого рівня, їх співвідношення, а також вдосконалення критеріїв прийнятності інструментів капіталу та порядку здійснення коригування/відрахування з капіталу [179].

Іншим важливим аспектом пакету CRR/CRD IV є вимоги до ліквідності. У відповідності до законодавства ЄС та рекомендацій Базельського комітету на початку 2018 року було запроваджено новий пруденційний норматив - коефіцієнт

покриття ліквідністю або коефіцієнт LCR (Liquidity coverage ratio), який установлює мінімально необхідний рівень ліквідності для покриття очікуваного відтоку коштів з банку протягом 30 днів з урахуванням стрес-сценарію [180].

Правовою основою його впровадження та застосування стали Постанова Правління НБУ від 15.02.1018 р. №13 «Про запровадження коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR)» та рішення Правління НБУ від 15.02.2018 р. №101-рш «Про схвалення Методики розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR)» [112]. Відповідні зміни були внесені і в Інструкцію про порядок та регулювання діяльності банків.

При цьому, в період з 1 червня по 1 листопада 2018 р. банки розраховували цей коефіцієнт в тестовому режимі, а вже з 1 грудня 2018 р. – зобов'язані дотримуватись цього нормативу. Разом з цим, ще певний час залишатимуться в силі нормативи миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6), тобто ті, які діяли до запровадження коефіцієнта [180].

Наступним кроком у приведенні до загальновизнаних стандартів вимог до ліквідності має стати запровадження коефіцієнта NSFR (Net Stable Funding Ratio) - коефіцієнту чистого стабільного фінансування. Він служить для контролю за довгостроковою ліквідністю і охоплюватиме часовий період в 1 рік. Його запровадження планується у 2020 році [180].

В сфері макропруденційного нагляду вимагається запровадження стрес-тестування банків з метою визначення стійкості банків до макроекономічних сценаріїв. Відповідні правові норми були розроблені і впроваджені постановою Правління НБУ 22.12.2017 р. №141 «Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України» [117], в якому безпосередньо наявна вказівка на те, що воно ґрунтується на положеннях Директиви Європейського Парламенту та Ради 2013/36/ЄС від 26 червня 2013 року та настановах Європейського банківського органу щодо єдиних процедур та методологій процесу наглядової перевірки та оцінки (SREP) (EBA/GL/2014/13, 19 December 2014).

З врахуванням принципів Базельського комітету та кращої міжнародної практики у 2018 р. було прийняте Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, затверджене постановою Правління НБУ від 11.06.2018 р. №64. Положення містить Графік виконання банками України та банківськими групами заходів із запровадження вимог, який передбачає впровадження його вимог повністю до 15 травня 2020 р. [181].

Передбачається також вдосконалення норм щодо корпоративного управління в банках та запровадження нових вимог до роботи з непрацюючими активами відповідно до стандартів ЕВА [179].

Національний банк працює над впровадженням в Україні системи звітності FINREP, яка дає змогу дотримуватися наглядових пруденційних вимог (CRR/CRDIV ЄС), та системи звітності COREP, яка охоплює сфери достатності капіталу і значних ризиків відповідно до «Базель III» (частина CRR/CRDIV ЄС). Дотримання стандартів FINREP/COREP є обов'язковим для передачі даних до Європейського банківського органу [139, с. 25].

У 2018 році тривав процес переходу на МСФЗ 9. З метою його нормативного забезпечення Правління Національного банку України прийняло постанову від 04 квітня 2018 року № 34 «Про затвердження змін до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України», яка має забезпечити розкриття інформації у фінансовій звітності банків згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації». Метою цих нововведень є забезпечення користувачів можливістю отримання повної та достовірної фінансової звітності банків, яка необхідна їм для прийняття зважених економічних рішень [182].

Важливим питанням розвитку вітчизняної структури банківського нагляду є також необхідність змін в системі суб'єктів, які забезпечують реалізацію банківського, та й в цілому, фінансового нагляду.

На даний час для України характерна секторальна модель фінансового нагляду, коли існують різні органи, які здійснюють нагляд за різними сферами фінансового ринку. Однак, раніше нами відмічалось, що як в країнах ЄС, так і в

цілому, в світі, спостерігається тенденція до інтеграції фінансового нагляду - створення мегарегуляторів. Така модель має як переваги, так і недоліки, які наведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Переваги і недоліки створення мегарегулятора*

Переваги	Недоліки
Підвищення ефективності нагляду за фінансовими конгломератами, діяльність яких поширюється на кілька секторів фінансового ринку, на консолідованій основі.	Зниження ефективності нагляду в перехідний період.
Завдяки моніторингу всієї фінансової системи швидше виявляються загрози системних ризиків.	Недостатнє врахування специфіки окремих секторів фінансового ринку.
Консолідація моніторингу дає змогу забезпечити єдиний підхід до регулювання фінансової системи, уніфікований підхід до різних типів фінансових інститутів: гармонізація, консолідація і раціоналізація правил та інструкцій для всього фінансового сектору.	Можливий конфлікт інтересів в цілях регулювання окремих секторів.
Оптимізація витрат на здійснення нагляду.	Необхідність проведення одноразових дорогих реформ, а послідуоча економія витрат може виявитись не дуже суттєвою.

*Узагальнено автором на основі джерел [9; 183]

В світовій практиці не існує єдиного підходу щодо побудови інтегрованої системи, і зокрема, ролі в ній центрального банку. В одних країнах мегарегулятором влсане і виступає центральний банк, в інших – це окремий, спеціально створений орган. Однак, навіть в останньому випадку, центральні банки продовжують прямо чи опосередковано брати участь у наглядовому процесі та тісно співпрацюють з наглядовим органом.

В Україні здійснювалась спроба концентрації наглядових функцій. Так, проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг №2413а від 20.07.2015 р. був внесений президентом до Верховної Ради України і навіть прийнятий в першому читанні [184]. Він передбачає ліквідацію Нацкомфінпослуг і розподіл її функцій між НБУ та НКЦПФР: регулювання та

нагляд за ринком страхових, лізингових та факторингових компаній, кредитних спілок, бюро кредитних історій, ломбардів та інших фінансових компаній мають бути передані до НБУ, а регулювання та нагляд за діяльністю недержавних пенсійних фондів, фондів фінансування будівництва і фондів операцій з нерухомістю, як передбачається, будуть віднесені до функцій НКЦПФР. В НБУ законопроект підтримали та відмітили, що його прийняття дозволить звільнити ринок від недобросовісних учасників, запровадити однакові прозорі правила діяльності на фінансовому ринку, знизити вартість надання фінансових послуг споживачам та посилити захищеність користувачів фінансових послуг [185].

Однак, як слідує з картки законопроекту, розміщеної на офіційному сайті ВРУ, з моменту його прийняття в першому читанні 07.07.2016 р. він все ще перебуває в статусі «готується на друге читання», що викликає певні сумніви в завершенні цієї реформи.

Не зважаючи на певні недоліки, ми підтримуємо ідею створення мегарегулятора, адже це дозволить уникнути проблем координації різних органів нагляду та має багато інших переваг. До того ж, це має бути спеціально створений орган, а не центральний банк (хоча такий варіант теж досить популярний в ЄС), що дозволить уникнути конфлікту інтересів між цілями грошово-кредитної політики та забезпеченням стабільності банківської системи, а також надмірної концентрації повноважень одному органі.

Щодо внесення змін до вітчизняних нормативних актів, які не пов'язані із якісними новаціями в системі банківського регулювання та нагляду, ми б хотіли відмітити наступне.

Перш за все, необхідно забезпечити уніфікований підхід до основних понятійних категорій.

У законах «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» вживаються три близьких за змістом категорій: «банківське регулювання», «регулювання банківської діяльності» та «державне регулювання банківської діяльності». Враховуючи контекстуальне вживання таких понять в різних нормах, розташування цих норм у відповідних розділах тощо, шляхом

системного тлумачення зазначених законів, ми приходимо до висновку, що законодавець розуміє вказані категорії як рівнозначні.

Вважаємо за необхідне віддати перевагу терміну «банківське регулювання» і пропонуємо закріпити наступне його трактування: банківське регулювання – форма державного регулювання, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства, а також у здійсненні інших комплексних заходів щодо упорядкування та нагляду за банківською діяльністю.

Відповідно у розділі IV Закону України «Про банки і банківську діяльність» поняття «регулювання банківської діяльності» та «державне регулювання банківської діяльності» замінити поняттям «банківське регулювання»

До того ж ми вважаємо за необхідне виключити з числа методів індикативного регулювання такі як визначення процентної політики, здійснення операцій з цінними паперами на відкритому ринку, управління золотовалютними резервами, оскільки при їх використанні об'єктом регулювання, перш за все, виступає не діяльність банків, а обсяг грошової маси в обігу, вплив на яку здійснюється через банківську систему.

В міжнародних стандартах, правових актах ЄС та й в практиці НБУ вживається поняття «пруденційний нагляд», однак в банківському законодавстві воно не закріплене. Пропонуємо за аналогією з визначенням, закріпленим в Законі України «Про державне регулювання ринків фінансових послуг», закріпити в Законі України «Про Національний банк України» поняття пруденційного нагляду, та визначити його як складову частину загальної системи нагляду, що проводиться Національним банком України, і базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану банківської установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотриманні обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за банківськими операціями.

Вважаємо також недоліком правового забезпечення банківського нагляду

відсутність правових актів, які дають комплексне уявлення про систему відповідних структур НБУ, які наділені повноваженнями в сфері банківського нагляду.

Таким актом, наприклад, було Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків, затверджене постановою Правління НБУ від 17.11.1997р. №380 [186], яке визначало рівні банківського нагляду, давало чітке уявлення про функції кожного структурного підрозділу чи посадової особи, задіяної в здійсненні банківського нагляду. Однак, на порталі Верховної Ради України немає відмітки ні про чинність, ні про втрату чинності цим документом, а з його змісту явно вбачається, що Положення не відповідає сучасній структурі служби банківського нагляду.

Подібна ситуація спостерігається з правовим актом, який визначає правовий статус Комітету з питань нагляду. Цей структурний підрозділ наділений досить важливими повноваженнями в сфері банківського нагляду, тому документ, який визначає його статус, на нашу думку, має бути розміщений в публічному доступі.

Так, в одному з повідомлень НБУ на офіційному сайті значиться: «Комітет з питань нагляду утворено Правлінням Національного банку України постановою від 24 липня 2015 року № 477» [187], однак сам документ в публічному доступі розміщений не був. Разом з цим, наявне Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків, затверджене постановою Правління від 09.11.98 №470 [188], яке, аналогічно як і Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків, не має відмітки щодо втрати чинності.

Отже, можемо зробити висновок, що раніше НБУ відповідальніше ставився до інформування про систему банківського нагляду.

Така ситуація спостерігається не лише з актами, які визначають статус тих чи інших структур, задіяних в здійсненні банківського нагляду.

З різних джерел (публікацій на офіційному сайті НБУ, його річний звіт)

відомо про існування таких документів як План імплементації законодавства ЄС на виконання Угоди про асоціацію, затверджений рішенням від 05.04.2017 р. №207рш [177] та рішення Правління Національного банку від 04.05.2017 р. №280-рш «Про вдосконалення банківського нагляду в Україні» [139], які також відсутні в публічному доступі.

Звичайно, так як це не нормативні акти, НБУ не зобов'язаний їх офіційно публікувати, однак, на нашу думку, вони мають важливе значення для банківської системи і суб'єкти банківської діяльності повинні мати можливість ознайомитися з ними, щоб уявляти, які зміни в сфері банківського регулювання очікуються та враховувати це при плануванні своєї подальшої діяльності.

Щодо оновлення законодавства, то відмітимо, що Національним банком повідомлено, що здійснюється робота над розробкою нового документу, яке визначатиме порядок ліцензування банківських установ. Представники НБУ зауважують: «Запроваджені цим положенням зміни стануть одним з елементів переходу регулятора до комплексного ризик-орієнтованого нагляду за банками і разом з цим, мають спростити значну кількість формальних вимог. Документ запровадить переглянуті критерії оцінки ділової репутації та професійної придатності керівників, репутації та фінансового стану власників банків» [130].

Науковцями пропонуються ще декілька аспектів вдосконалення різних сфер банківського регулювання та нагляду. Так, А.В. Марущак відмічає, що поліпшенню реалізації наглядових повноважень НБУ сприятиме також впровадження інституту банківського омбудсмена. Банківський омбудсман – це фізична особа, яку банківська спільнота спеціально уповноважила розглядати скарги клієнтів кредитних організацій, у зв'язку з чим банки добровільно приймають на себе зобов'язання підпорядковуватися його рішенням. Введення системи банківського омбудсмена, на її думку, дозволить ефективніше розглядати скарги клієнтів кредитних організацій. За його допомогою можна забезпечити банкам та їх клієнтам доступну, просту, оперативну та справедливую процедуру розв'язання спорів, що виникають між ними. Відмітним позитивним аспектом запровадження інституту банківського омбудсмена стане позасудове

врегулювання конфліктів [8, с. 128].

О.І. Щуревич відмічає необхідність вдосконалення також системи гарантування вкладів фізичних осіб, перш за все, шляхом збільшення гарантованої суми відшкодування [10, с. 192]. Відмітимо, що це узгоджується з процесом наближення до законодавства ЄС, так як відповідно до Директиви Європейського парламенту та Ради 2014/49/ЄС гарантована сума становить 100 тис. євро [189]. Науковець зазначає, що підвищення гарантованої суми відшкодування стимулюватиме населення зберігати на депозитах більшу суму коштів, що сприятливо вплине на зростання ресурсної бази банку.

Отже, за результатами дослідження, можемо зробити висновок, що на даний час триває процес масштабних змін в системі банківського регулювання та нагляду, які в свою чергу потребують відповідного правового забезпечення.

Поштовхом до таких змін стала Угода про асоціацію з ЄС за якою Україна зобов'язалась привести своє законодавство в сфері банківського регулювання та нагляду до законодавства ЄС та рекомендацій Базельського комітету.

Важливість та масштабність цих змін підтверджується тим, як виважено регулятор підходить до розробки та впровадження нових вимог. Так, правові акти, які їх оформлюють, розробляються протягом двох-трьох років за підтримки фахівців ЄС та міжнародних організацій, а застосування відповідних вимог може передбачати тестовий період чи поетапне впровадження.

Однак, крім запровадження якісно нових норм та вимог, існують і інші напрямки вдосконалення правових засад банківського регулювання та нагляду, серед яких зміни та доповнення окремих правових норм, вирішення проблеми відсутності доступу до важливих актів НБУ, запровадження банківського омбудсмена тощо. Залишається також відкритим питання консолідації наглядових функцій щодо різних секторів фінансового ринку.

Разом з цим, вже запроваджені новації значно наблизили правові засади банківського регулювання та нагляду до вимог правових актів ЄС та міжнародних рекомендацій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі були розглянуті теоретичні основи банківського регулювання та нагляду, правова регламентація та організаційна структура банківського регулювання та нагляду в Україні, а також досвід побудови системи банківського регулювання та нагляду в Європейському Союзі.

За результатами досліджень, проведених в роботі, можна зробити наступні висновки.

1. Банківське регулювання та нагляд є предметом досліджень економістів, правників, представників науки державного управління. Питаннями, які розглядаються найчастіше, є теоретичні засади банківського регулювання та нагляду, організаційна структура банківського регулювання та нагляду, зарубіжний досвід в сфері побудови банківського регулювання та нагляду, діяльність Базельського комітету з банківського нагляду. Однак, варто констатувати недостатність вітчизняних комплексних наукових власне правових досліджень інституту банківського регулювання та нагляду. Як правило, банківське регулювання та нагляд досліджуються як форми державного управління банківською сферою, чи в розрізі інших тем, наприклад, дослідження правового статусу НБУ та його повноважень.

2. Банківське регулювання – це форма державного регулювання, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства, а також у здійсненні інших комплексних заходів щодо упорядкування та нагляду за банківською діяльністю. Банківський нагляд являє собою систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку. Щодо співвідношення цих понятійних категорій, а також

співвідношення понять «державне регулювання банківської діяльності» та «банківське регулювання», то з системного тлумачення законодавства, вбачається, що останні вживаються як тотожні поняття, а банківський нагляд є складовою банківського регулювання.

3. Окремі науковці вважають, що певні елементи банківського регулювання та нагляду існували ще за часів грецьких-міст поселень на території Північного Причорномор'я, Київської Русі та Гетьманщини. Однак, відповідні процеси, які відбувались протягом цих етапів, можна лише умовно віднести до банківського регулювання як створення системи норм які регулювали праобраз банківської діяльності. Зародження системи банківського регулювання та нагляду у вигляді, подібному до сучасного, припадає на той період, коли українські землі входили до складу Російської імперії. Проте, лише наприкінці існування СРСР, із закріпленням дворівневої банківської системи, формується класична, за суб'єктами, об'єктами, формами, система банківського регулювання та нагляду, розбудову якої було продовжено вже в незалежній Україні.

4. Нормативну базу банківського регулювання та нагляду складають закони України, серед яких основоположними є закони України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність», а також великий масив підзаконних нормативно-правових актів, серед яких Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затверджене постановою Правління НБУ від 08.09.2011 № 306, Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 №368, Положення про організацію та порядок проведення інспекційних перевірок, затверджене постановою Правління НБУ від 17.07.2001 р. № 276, а також багато інших. Крім цього, важливе значення для правового забезпечення банківського регулювання та нагляду мають документи, розроблені Базельським комітетом. Вони не мають обов'язкового характеру, однак в інтересах держави привести своє законодавство у відповідність до їх положень. Україною задекларовано, що до кінця 2019 р. вона повністю імплементує у своє законодавство вимоги «Базель III» та Основних принципів

ефективного банківського нагляду.

5. Головними складовими системи банківського регулювання та нагляду є суб'єкти, об'єкти та форми регулятивної і наглядової діяльності. Провідну роль у банківському регулюванні та здійсненні банківського нагляду відіграє Національний банк України, що безпосередньо реалізує свої повноваження через Комітет з питань нагляду та відповідні департаменти. Значними повноваженнями в сфері банківського регулювання та нагляду наділений також Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Об'єктами ж банківського регулювання та нагляду виступають всі учасники другого рівня банківської системи - банки, їх підрозділи, представництва та філії іноземних банків в Україні, а також афілійовані та споріднені особи банків на території України та за кордоном, банківські групи, інші юридичні та фізичні особи у частині дотримання вимог законодавства щодо здійснення банківської діяльності. Банківське регулювання здійснюється у формі адміністративного та індикативного регулювання, а формами банківського нагляду НБУ є інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд.

6. В сфері банківського регулювання та нагляду використовуються всі форми публічного адміністрування, які виділяються правовою наукою: встановлення норм права, застосування норм права, укладання адміністративних договорів, здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій, провадження організаційних дій, виконання матеріально-технічних операцій. Провідним методом публічного адміністрування в сфері банківського регулювання та нагляду є примус. Заходи примусу включають адміністративні стягнення у формі штрафів, які накладаються судом, Національним банком чи Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, заходи впливу, які застосовуються Національним банком, адміністративно-господарські санкції, які накладаються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, а також заходи відповідальності за порушення банками валютного законодавства. Разом з цим, в сфері банківського регулювання та нагляду застосовуються також методи переконання та заохочення, хоча й в меншій мірі. Для сфери банківського регулювання та нагляду характерний також поділ методів на адміністративні та економічні.

7. В ЄС відповідно до Регламенту Ради ЄС № 1024/2013 від 15.10.2013 р. створено наднаціональний наглядовий механізм (SSM). Відтепер ЄЦБ безпосередньо реалізує наглядові функції щодо найбільш значущих кредитних установ, а окремі функції щодо всіх кредитних установ держав-учасниць SSM. Однак, попри інтеграційні процеси в сфері регулювання банківського сектору держави-члени ЄС зберігають свої національні системи банківського регулювання та нагляду із здійсненням відповідних повноважень в цій сфері. При цьому, більшість держав віддають перевагу інтегрованій моделі фінансового нагляду, за якої існує мегарегулятор - орган, який крім банківського нагляду здійснюєгляд за іншими секторами фінансового ринку.

8. Акти, які регулюють питання банківського нагляду в ЄС входять до Єдиного зводу правил, який являє собою сукупність актів, які повинні виконувати всі фінансові установи ЄС. Серед них особливо важливими є Директива №316/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26.06.2013 р. «Про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційнийгляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами» та Регламент № 575/2013 Європейського парламенту та Ради від 26.06.2013 р. «Про пруденційні вимоги до діяльності кредитних установ та інвестиційних фірм», адже саме вони закріпили положення «Базель III».

9. Щодо перспектив розвитку правових засад вітчизняного банківського регулювання та нагляду, то можна окреслити три його напрямки: 1) імплементація правових актів ЄС в сфері банківського регулювання та нагляду та міжнародних стандартів банківського нагляду, сформованих Базельським комітетом; 2) реформування складу суб'єктів, уповноважених на здійснення банківського нагляду в контексті інтеграції функцій нагляду за окремими секторами фінансового ринку відповідно до загальносвітових тенденцій; 3) внесення інших змін до вітчизняних нормативних актів, які спрямовані головним чином на узгодження окремих норм між собою, оновлення деяких правових актів.

10. З метою вдосконалення правових засад банківського регулювання та нагляду в Україні були розроблені наступні пропозиції:

1) продовжити імплементацію норм законодавства Європейського Союзу в

сфері банківського нагляду, зокрема, впровадити, передбачені правовим актами ЄС, вимоги до структури капіталу, новий коефіцієнт довгострокової ліквідності - коефіцієнт чистого стабільного фінансування, забезпечити імплементацію директив, які визначають порядок складання та подання фінансової звітності, технічних стандартів звітності, розроблених Європейським банківським органом;

2) з метою забезпечення уніфікованого підходу до понятійних категорій, у розділі IV Закону України «Про банки і банківську діяльність» поняття «регулювання банківської діяльності» та «державне регулювання банківської діяльності» замінити поняттям «банківське регулювання»;

3) у визначенні банківського регулювання в статті 1 Закону України «Про Національний банк України» слова «одна із функцій Національного банку України» замінити словами «форма державного регулювання», а після слів «відповідальність за порушення банківського законодавства» доповнити визначення словами «а також у здійсненні інших комплексних заходів щодо упорядкування та нагляду за банківською діяльністю»;

4) статтю 1 Закону України «Про Національний банк України» доповнити визначенням такого змісту: «пруденційний нагляд - складова частина загальної системи нагляду, що проводиться Національним банком України, і базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану банківської установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотриманні обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за банківськими операціями»;

5) оновити Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків, затверджене постановою Правління НБУ від 17.11.1997р. №380 або розробити за його прикладом новий правовий акт, який встановлюватиме загальні засади організації служби банківського нагляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основні показники діяльності банків України. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=34661577>.
2. Воронова Л.К., Кучерявенко М.П., Пришва Н.Ю. Фінансове право України: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. /за ред. Л. К. Воронової. Київ: Правова єдність, 2009. 395 с.
3. Гетманцев Д.О., Шукліна Н.Г. Банківське право України: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
4. Костюченко О.А. Банківське право: підручник. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: Атіка, 2011. 376 с.
5. Іскізаров О.М. Адміністративно-правове регулювання банківської діяльності в Україні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 235 с.
6. Банківське регулювання і нагляд: методологія та практика: монографія / В.В. Коваленко, Л.М. Алексеєнко, Б.А. Дадашев та ін./ за ред. В.В. Коваленка. Одеса: Видавництво «Атлант», 2013. 492 с.
7. Коваленко А.А. Публічно-правове регулювання банківської діяльності в Україні в умовах Євроінтеграції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.17. Київ, 2015. 208 с.
8. Марущак А.В. Правові основи контрольно-наглядових повноважень Національного банку України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2015. 211 с.
9. Лещенко В.В. Організаційно-правовий механізм державного регулювання системи банківського нагляду в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2016. 225 с.
10. Щуревич О.І. Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2017. 250 с.
11. Рождественская Т.Э. Правовой механизм реализации базельских принципов банковского надзора в Российской Федерации: монография. Москва:

Юридическое издательство «ЮРКОМПАНИ», 2011. 204 с.

12. Рождественская Т.Э. Теоретико-правовые основы банковского надзора в Российской Федерации: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право». Москва, 2012. 62 с.

13. Борисова Е.В. Консолидированный банковский надзор в системе финансового права: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Москва, 2015. 174 с.

14. Винникова И.В. Банковский надзор в системе финансово-правового регулирования банковской деятельности: дисс. . канд. юрид. наук.:12.00.04. Москва, 2015. 208 с.

15. С.А.Е. Goodhart. The Organisational Structure of Banking Supervision. *FSI Occasional Papers*. No. 1. November 2000-10-25. URL: <https://www.bis.org/fsi/fsipapers01.pdf>.

16. Speyer, Bernhard. Internationalisation of banking and banking supervision. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/40293/1/343893339.pdf>.

17. Yang Fang. Soft Law and Soft Organization: Rethinking on the Basle System of Banking Supervision. URL: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-HNZF200806015.htm.

18. Kern Alexander. The role of soft law in the legalization of international banking supervision: a conceptual approach. *Working Papers No168, Centre for Business Research, University of Cambridge, 2000*. URL: http://www.cbr.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/centre-for-business-research/downloads/working-papers/wp168.pdf.

19. Ross Cranston, Emiliios Avgouleas, Kristin van Zwieten, Christopher Hare, and Theodor van Sante. Bank supervision in practice: the case of the UK Principles of Banking Law and of the European banking union. *Principles of Banking Law. 2017. Part II, chapter 5. Pages 142-171*. URL: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=A5EDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=banking+supervision+law&ots=9mg07qm9Eo&sig=AOhJoFHc->

EhN_SU04K5ymw0ZQsc&redir_esc=y#v=onepage&q=banking%20supervision%20law&f=false.

20. Carel Oosthuizen, Inwon Song. Islamic Banking Regulation and Supervision: Survey Results and Challenges. *IMF Working Paper*. 2014. No 14/220. Pages 42. URL: <https://www.kantakji.com/media/175766/song-and-oosthuizen-islamic-banking-regulation-and-supervision-survey-results-and-challenges-imf-2014-wp14220.pdf>.

21. Loechel, Horst and Packham, Natalie and Li, Helena. International Banking Regulation and Supervision after the Crisis: Implications for China. *EU-China BMT Working Paper*. 2010. No. 013. URL: <https://ssrn.com/abstract=1742327>.

22. Andreas Witte. The Application of National Banking Supervision Law by the ECB: Three Parallel Modes of Executing EU Law?. *Maastricht journal of European and comparative law*. Vol. 21, №1, 2014, pags. 89-109. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1023263X1402100105>.

23. Kern Alexander. The ECB and Banking Supervision: Building Effective Prudential Supervision?. *Yearbook of European Law*, Volume 33, Issue 1. Pages 417–432. URL: <https://academic.oup.com/yel/article-abstract/33/1/417/1683949>.

24. Jakub Gren, David Howarth, Lucia Quaglia. Supranational Banking Supervision in Europe: The Construction of a Credible Watchdog. *Journal of Common Market Studies*. 2015. Volume 53, IssueS1. Pages 181-199. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jcms.12271>.

25. Rene Smits. The role of the ESCB in banking supervision. *Legal Aspects of the European System of Central Banks*, Liber Amicorum, 2005. Pages 199-212. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/legalaspectsescben.pdf?7d0bebb3a230b3e7aa9223328c1f25c>.

26. Адамик Б. Методологічне обґрунтування державного регулювання банківської діяльності. *Світ фінансів*. 2010. № 4. С. 28-38.

27. Хитра І.Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2011. 16 с.

28. Морозко Н.И., Шогенова Ф.О. Контактный банковский надзор: проблемы и пути развития: монография. Москва: РУСАЙНС, 2017. 96 с.
29. Кришталь Г.О. Формування системи банківського нагляду в Україні: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Київ, 2011. 23 с.
30. Степаненко А.І. Банківський нагляд в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київ, 2004. 24 с.
31. Контроль: інспектування аудит, банківський нагляд: монографія/ В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанов, І.В. Сало, М.А. Єпіфанова. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 432 с.
32. Фетисов Г.Г., Лаврушин О.И., Мамонова И.Д. Организация деятельности центрального банка: учебник / под общ. ред. Г.Г. Фетисова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: КНОРУС, 2012. 440 с.
33. Сидоренко О.М. Банківський нагляд у системі регулювання діяльності банків. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. №1. С. 59-61.
34. Костенко В.В. Теоретичні аспекти банківського нагляду в Україні: сутність та його види. *Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне фахове наукове видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2015. Вип. 7. С.704-708. URL: <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/149.pdf>.
35. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
36. Д'яконова І. І., Мордань Є.Ю. Межі застосування понять «банківське регулювання» та «державне регулювання банківської діяльності». *Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. Дніпропетровського ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Дніпропетровськ*. 2012. Вип. 1 (12). С. 66-73.
37. Кльоба Л.Г. Регулювання банківської інвестиційної діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 219-226.
38. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 №

- 2121-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
39. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: монографія. Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. 260с.
40. Ващенко Ю.В. Банківське право: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 344 с.
41. Швець Н.Р. Банківський нагляд у механізмі функціонування банківської системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Київ, 2011. 32 с.
42. Гудзь Т.П. Банківський нагляд: навч. посібник. Київ: Ліра-К. 2008. 380 с.
43. Носова И.В. Регулирование и надзор Банка России как фактор упорядоченной консолидации банковского надзора: дисс. ... канд. экон. наук: Москва, 2016. 195 с.
44. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 07.2001 №2664-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
45. Котляров М.А. Исторические особенности формирования системы регулирования банковской деятельности. *Известия Уральского государственного экономического университета*. 2006. №2 (14). С. 105-111.
46. Мохова Ю. Л. Особливості розвитку державного регулювання банківської діяльності в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2017. №1 (57). С.69-73.
47. Ткаченко А.О., Білявська А.Б. Правове регулювання діяльності Державного банку у ХІХ столітті. *Вісник Української академії банківської справи*. 2001. № 1 (10). С. 60-64.
48. Ткаченко А. О. Проблеми формування банківської системи на території України: історико-гносеологічний аспект. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2 (9). С. 7-12.
49. Шевченко В. Правове регулювання банківської діяльності у підросійській Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Український історичний*

збірник. 2008. Вип. 11. С. 133-139.

50. Туляй Е.Ю. финансово-правовое регулирование банковской деятельности в Российской Федерации. Томск: Изд-во НТЛ, 2010. 184 с.

51. Свод законов Российской Империи. Издание в 16-ти томах. Томь одиннадцатый. Часть вторая. Уставъ кредитный. Издание 1903 г. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?searchres=&empire=1&collection=0&volume=100015&pg=738&contentsname=%D3%D1%D2%C0%C2+%CA%D0%C5%C4%C8%D2%CD%DB%C9&sort=1>.

52. Ткаченко А.О. Український державний банк в умовах революції 1917-1920 рр. *Правова держава*. 2011. Вип. 22. С. 125-131.

53. Ткаченко А.О. Формування правових норм у сфері банківської діяльності за часів Української Центральної Ради. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1 (4). С. 13–18.

54. Закон про затвердження Статуту Українського державного банку і асигнування коштів до його основного капіталу» від 10 серпня 1918 р. *Державний вісник*, 1918. №36. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000488/36.

55. О порядке утверждения уставов и надзоре за деятельностью кредитных учреждений: Постановление Совета труда и обороны Р.С.Ф.С.Р. от 10 ноября 1922 года. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1433.htm.

56. О принципах построения кредитной системы: постановление ЦИК СССР и СНК СССР от 15 июня 1927 года. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=25710#04473437193357137>.

57. Об утверждении устава Государственного банка Союза ССР. Постановление ЦИК и СНК СССР от 12 июня 1929 г. URL: <http://museumreforms.ru/node/13987>.

58. Об утверждении Устава Государственного банка: Постановление

Совмина СССР от 30.12.1949 № 5971. URL: <http://lawru.info/dok/1949/12/30/n1193675.htm>.

59. Об утверждении устава Госбанка СССР: Постановление Совета Министров СССР от 29 октября 1960 г. № 1146. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5611.htm.

60. Об утверждении Устава Госбанка СССР: постановление Совмина СССР от 18.12.1980 № 1167. URL: <http://lawru.info/dok/1980/12/18/n1185060.htm>.

61. Об утверждении Устава Госбанка СССР постановление Совмина СССР от 01.09.1988 № 1061. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr1496.htm>.

62. О Государственном банке СССР: Закон СССР от 11 декабря 1990 г. URL: http://www.innovbusiness.ru/pravo/DocumShow_DocumID_38352.html.

63. О банках и банковской деятельности: Закон СРСР от 11 декабря 1990 г. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data01/tex10567.htm>.

64. Про банки і банківську діяльність: Закон Української РСР від 20 березня 1991 р. (втратив чинність). *Верховна Рада УРСР*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-12/ed19910320>.

65. Костенко В. В. Ретроспектива становлення та розвитку банківського нагляду в Україні. *Економіка та держава*. 2014. № 10. С. 80–84.

66. Інструкція №10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків»: постанова Правління НБУ від 30 грудня 1996 року №343 (втратила чинність). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010500-96/ed19971230>.

67. Про національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. №679-XIV (перша редакція — прийняття від 20.05.1999 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/ed19990520>.

68. Коваленко В.В. Банківський нагляд: навчальний посібник. Суми: УАБС НБУ, 2007. 262.

69. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

70. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 р. №4452-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

71. Про систему валютного регулювання та валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів від 19 лютого 1993 р. №15-93. *Кабінет Міністрів України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.

72. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 р. №2473-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.

73. Про затвердження деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління НБУ від 08 вересня 2011 р. №306. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11>.

74. Про затвердження Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп: постанова Правління НБУ від 09 квітня 2012 р. №13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-12>.

75. Про затвердження Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій: постанова Правління НБУ від 15 серпня 2011 р. №281. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-11#n33>.

76. Сенчак І.І., Войчишин О.В. Фінансово-правова оцінка стану адміністративного регулювання банківської діяльності в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2016. № 1(13): URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16siidvu.pdf>.

77. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: постанова Правління НБУ 17 серпня 2012 р. №346. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>.

78. Про затвердження Положення про порядок накладення адміністративних штрафів: постанова Правління НБУ від 29 грудня 2001 №563. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0062-02>.

79. Про затвердження Положення про організацію та проведення

інспекційних перевірок: постанова Правління НБУ від 17 липня 2001 №276. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>.

80. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: постанова Правління НБУ від 24 жовтня 2011 р. №373. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>.

81. Про затвердження Положення про порядок здійснення Національним банком України наглядових функцій щодо банків, діяльність яких пов'язана з державною таємницею: постанова Правління НБУ від 28 грудня 2002 р. №538. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>.

82. Плотнікова М.В. Проблеми правового регулювання рекомендаційної діяльності Національного банку. Адміністративне право України в контексті європейського досвіду: зб. матеріалів круглого столу «Адміністративне право як галузь права, галузь законодавства та навчальна дисципліна в контексті європейського досвіду (16 травня 2013 р., м. Київ)». Харків, 2013. С. 186-190.

83. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України: постанова Правління НБУ від 28 березня 2007 р. №98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07>.

84. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку складання приміток до фінансової звітності банків України: постанова Правління НБУ від 29 грудня 2015 р. від №965. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0965500-15>.

85. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. №368. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

86. Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні: рішення Правління НБУ від 15 грудня 2017 р. №803-рш. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr803500-17#n7>.

87. Про затвердження Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп: постанова Правління НБУ від 20 червня 2012 р. №254. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-12>.

88. Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання

обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні: постанова Правління Національного банку України від 11 грудня 2014 р. №806. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0806500-14>.

89. Про формування та зберігання обов'язкових резервів: рішення Правління НБУ від 23 листопада 2017 р. №752. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr752500-17>.

90. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: постанова Правління НБУ від 30 червня 2016 р. №351. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

91. Про затвердження Положення про основи процентної політики Національного банку України: постанова Правління НБУ від 21 квітня 2016 р. №277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0277500-16>.

92. Рефінансування. Глосарій банківської термінології. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123604.

93. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи: постанова Правління НБУ від 17 вересня .09.2015 р. №615. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15/page>.

94. Про затвердження Положення про екстрену підтримку Національним банком України ліквідності банків: постанова Правління НБУ від 14 грудня 2016 р. №411. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0411500-16>.

95. Труш Ю. Т., Король Г.О. Облік у банках. Частина 3. Облік розрахунково-касових операцій банку в національній та іноземній валютах: навч. посібник. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. 48 с.

96. Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: постанова Парвління НБУ від 16 серпня 2006 р. №320. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1035-06/>.

97. Про затвердження Стратегії валютних інтервенцій Національного банку

України на 2016 - 2020 роки: рішення Правління НБУ від 06 вересня 2016 р. №261-рш. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr261500-16>.

98. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління НБУ від 10 серпня 2005 р. №281. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05>.

99. Про запровадження Національним банком України валютних аукціонів: постанова Правління НБУ від 29 грудня 2008 р. №469 (у редакції постанови Правління НБУ від 01.10.2015 р. № 655). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0086-09>.

100. Арсенюк О. Інструменти грошово-кредитного регулювання. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=59564522>.

101. Про затвердження Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон: постанова Правління НБУ від 16 березня 1999 р. №122. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0259-99>.

102. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління НБУ від 06 серпня 2003 р. №327. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0753-03>.

103. Про затвердження Положення про порядок накладання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб адміністративних штрафів: рішення виконавчої дирекції ФГВФО від 09 серпня 2012 р. № 15. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1626-12>.

104. Про затвердження Правил надання звітності учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: рішення виконавчої дирекції ФГВФО від 09 липня 2012 р. № 4. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1269-12#n14>.

105. Про затвердження Положення про порядок проведення перевірок учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: рішення виконавчої дирекції ФГВФО від 09 серпня 2012 р. № 16. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1495-12>.

106. Івченко К. А. Шляхи вдосконалення банківського законодавства України. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 237-245.

107. Basel Committee membership. *The Bank for International Settlements*. URL: <http://www.bis.org/bcbs/membership.htm>.

108. The Basel Committee's publication types. *The Bank for International Settlements*. URL: http://www.bis.org/bcbs/about/work_publication_types.htm.

109. Основні принципи ефективного банківського нагляду. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>.

110. Новікова Т. В., Кузнецова Т. С. Основні тенденції вдосконалення системи банківського регулювання і нагляду в Україні. *Вісник Університету банківської справи*. 2015. № 2. С. 98–102.

111. Бага О. М., Малахов В.А. Перспективи запровадження міжнародних стандартів «Базель-III» для вітчизняних банків на основі міжнародного досвіду. *Траектория науки*. 2016. Т. 2, № 4. С. 237-245.

112. Національний банк впроваджує новий норматив для банків – коефіцієнт покриття ліквідністю LCR. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=64531757.

113. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: постанова Правління НБУ від 18 червня 2015 р. №391. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

114. Адамик Б. П. Інституційна організація державного регулювання діяльності банків в Україні та проблеми її координації. URL: <http://gisap.eu/ru/node/460>.

115. Річний звіт Національного банку України за 2016 рік. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49064031>.

116. Про затвердження Порядку погодження внутрішніх положень банків щодо оцінки активів та розрахунку розміру кредитного ризику в частині підходів до визначення значень коефіцієнтів імовірності дефолту боржника/контрагента: рішення Правління НБУ від 17 квітня 2018 р. №225-рш. URL:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr225500-18>.

117. Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України: постанова Правління НБУ від 22 грудня 2017 р. № 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-17>.

118. Структура Національного банку України станом на 23.08.2018 року. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43399>.

119. Васюренко О. В., Сидоренко О.М. Банківський нагляд: підручник. Київ: Знання, 2011. 502 с. URL: https://pidruchniki.com/1584072017590/bankivska_sprava/bankivskiy_naglyad. Електрон. версія друк. публікації.

120. Нагаєв В.М. Публічне адміністрування: електронний навчальний посібник. Харків: ХНАУ, 2018. 278 с. URL: http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/1076/1/ЕЛЕКТР._ПОСИБ._ПУБЛ._АДМ._2018_.PDF

121. Гоголев М.А. Публичное администрирование как правовая категория. *Экономика. Налоги. Право*. 2015. №3. С. 141-146.

122. Медведєв М.Ю. Сутність публічного адміністрування в податковій системі: змістовно-термінологічний пошук. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2, ч. 2. С. 189-195.

123. Курс адміністративного права України: підручник / В.К.Колпаков, О.В.Кузьменко, І.Д.Пастух, В.Д.Сущенко та ін./за ред. В.В.Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с. URL: https://pidruchniki.com/1896080148173/pravo/kurs_administrativnogo_prava_ukrayini. Електрон. версія друк. публікації.

124. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.). *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

125. Плотнікова М.В. Застосування адміністративних договорів в діяльності Національного банку України. Актуальні проблеми адміністративного права

України: зб. матеріалів круглого столу (15 травня 2014 р., м. Київ). Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2014. С. 157–164.

126. Про укладення Договору про співпрацю та координацію діяльності між Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та Національним банком України. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=117633.

127. Меморандум про взаєморозуміння між Національним банком України, Міністерством фінансів України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб від 29 травня 2014 р. URL: http://www.fg.gov.ua/files/docs/memos/Memorandum_MFU_NBU_DGF.pdf.

128. Меморандум про співробітництво та координацію дій щодо застосування в Україні міжнародних стандартів фінансової звітності від 24 лютого 2012 року: Міністерство фінансів України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Державна податкова служба України, Державна служба статистики України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002201-12>.

129. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2008. 624 с.

130. Національний банк пропонує до обговорення проект Положення про ліцензування банків. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72115253.

131. У Національному банку відбулася традиційна нарада з топ-менеджерами найбільших банків України. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71982439.

132. Семінар для викладачів вищих навчальних закладів України на тему «Реформи у нагляді та запровадження макропруденційного регулювання в банківському секторі України». *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48044116&cat_id=48044118.

133. Семінар для викладачів вищих навчальних закладів України на тему «Сучасні підходи до банківського регулювання та нагляду в Україні». *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=69839136&cat_id=48044118.

134. НБУ поступово впроваджує вимоги Basel III. *Інформаційний портал «FinPost.com.ua»*. URL: <http://finpost.com.ua/news/9911>.

135. Про затвердження Положення про Громадську колегію Ради Національного банку України та її складу: Рішення Ради НБУ від 24 листопада 2016 р. № 2.4. *Національний банк України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr2_4500-16.

136. Про затвердження Інструкції з організації документування управлінської інформації в Національному банку України: Постанова Правління НБУ від 15 березня 2016 р. №165. *Національний банк України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0165500-16>.

137. Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: Постанова Правління НБУ від 01 березня 2016 р. №129. *Національний банк України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-16>.

138. Показники банківської системи. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

139. Річний звіт Національного банку України за 2017 рік. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71165707>.

140. Річний звіт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за 2017 рік. *Офіційний Інтернет - сайт ФГВФО*. URL: http://www.fg.gov.ua/images/docs/reports/Annual_report_FGVFO_zvit_2017_ukr.pdf.

141. Довідник банківських установ України, які мають банківську ліцензію. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL:

<https://bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search>.

142. Інформація про керівників банків. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/bank_managers/.

143. Інформація про погодження набуття істотної участі в банках. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58402.

144. Нормативно-правові та інші акти Національного банку України. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/document/list>.

145. Яковлев І.П. *Форми та методи публічного адміністрування в державній митній справі*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 224.

146. Надобко С.В. *Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 198 с.

147. Про затвердження Положення про порядок накладення адміністративно-господарських санкцій Фондом гарантування вкладів фізичних осіб: рішення виконавчої дирекції ФГВФО від 23 липня 2012 р. №11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1584-12#n13>.

148. Про затвердження Положення про валютний контроль: постанова Правління НБУ від 08 лютого 2000 р. №49. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00>.

149. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-Х. *Верховна Рада Української РСР*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

150. Стариков Ю. Н. *Курс общего административного права: учеб. пособие в 3 т. Т. II: Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция*. М.: Издательство НОРМА, 2002. 600 с.

151. Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників Національного банку України. *Офіційне Інтернет - представництво*

Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=86889&cat_id=74180.

152. Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: протокол загальних зборів трудового колективу ФГВФО від 21 лютого 2014 р. №1. *Офіційний Інтернет - сайт ФГВФО*. URL: http://www.fg.gov.ua/uploads/docs/07_10_2011.doc.

153. Офіційний інтернет-сайт АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/about/management/BGV/>.

154. Осокина Е.Б. Эволюция банковского надзора в Европейском союзе: организационно-правовые аспекты. *Правовая парадигма*. 2017. Т.16. №13. С. 122-127.

155. Regulation (EU) No 1092/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on European Union macro-prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32010R1092>.

156. Балдич Н. Інституційні основи європейської системи регулювання та нагляду за фінансовими ринками. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 4. С. 148-155.

157. The European Banking Authority. Missions and tasks. URL: <https://www.eba.europa.eu/about-us/missions-and-tasks>.

158. The Joint Committee. URL: <https://esas-joint-committee.europa.eu/about-us>.

159. Council Regulation (EU) No 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1024&qid=1537974978864&from=EN>.

160. Single Supervisory Mechanism. URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/thessm/html/index.en.html>.

161. Самойленко Є. А. Правовий механізм здійснення Європейським центральним банком пруденційного нагляду за фінансово-кредитними установами в Європейському Союзі. *Альманах міжнародного права*. 2015. Випуск

8. С. 89–96.

162. Вишневский А.А. Современные тенденции развития структурообразующих институтов банковского права: сравнительно-правовое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2014. 467 с.

163. Савчук С. С. Створення Європейського банківського союзу як завершальна стадія формування Економічного і валютного союзу ЄС. *Журнал європейського і порівняльного права*. Вип.1, 2017. С. 76-87.

164. Банковский надзор. Европейский опыт и российская практика. Пер. с англ. яз. Пособие, подготовленное в рамках проекта «Обучение персонала Банка России. Этап III»/под ред. Микаэла Олсена. М., 2005. 356 с.

165. Касьянов Р.А., Бизяева А.А. Правовое регулирование банковского надзора в ЕС. *Финансовое право и управление*. 2017. № 4. С. 40 - 47.

166. Regulation (EU) №1092/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on European Union macro-prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R1092&from=EN>.

167. Regulation (EU) №1093/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Banking Authority), amending Decision №716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/78/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R1093&from=BG>.

168. Decision of the European Central Bank of 31 January 2014 on the close cooperation with the national competent authorities of participating Member States whose currency is not the euro (ECB/2014/5). URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/en_dec_2014_05_fen.pdf?5105e4c768e886be0f5844b03a868418.

169. Recommendation of the European Central Bank of 28 December 2017 on dividend distribution policies (ECB/2017/44). URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/legal/pdf/celex_52017hb0044_en_txt.pdf.

170. Regulation (EU) №468/2014 of the European Central Bank of 16 April 2014 establishing the framework for cooperation within the Single Supervisory Mechanism between the European Central Bank and national competent authorities and with national designated authorities (SSM Framework Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0468&from=en>.

171. Regulation (EU) №1022/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 amending Regulation (EU) No 1093/2010 establishing a European Supervisory Authority (European Banking Authority) as regards the conferral of specific tasks on the European Central Bank pursuant to Council Regulation (EU) No 1024/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1022&from=EN>.

172. Энтин М.Л., Осокина Е.Б. Роль Европейского центрального банка в современной системе обеспечения финансовой стабильности ЕС. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Гуманитарные и общественные науки*. 2017. № 4. С. 36—51.

173. Directive 2002/87/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate and amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC and 93/22/EEC, and Directives 98/78/EC and 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002L0087&from=EN>.

174. Directive 2011/89/EU of the European Parliament and of the Council of 16 November 2011 amending Directives 98/78/EC, 2002/87/EC, 2006/48/EC and 2009/138/EC as regards the supplementary supervision of financial entities in a financial conglomerate. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0089&from=EN>.

175. Daniel Calvo, Juan Carlos Crisanto, Stefan Hohl and Oscar Pascual Gutierrez. Financial supervisory architecture: what has changed after the crisis?. *FSI Papers*, 30 April 2018. №8. 39 pages. URL:

<https://www.bis.org/fsi/publ/insights8.pdf>.

176. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

177. Впровадження нових вимог до капіталу відповідно до норм Базеля та законодавства ЄС. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47725151>.

178. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ від 12 травня 2015 р. №312. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15#n50>.

179. Рожкова К. Плани щодо гармонізації законодавства України та ЄС для банківського і фінансового сектора URL: <http://consulting.colocall.com/files/download/Rozhkova%20Ukr.pdf>.

180. Q&A про запровадження нового нормативу короткострокової ліквідності банків LCR. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=64531875.

181. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: постанова Правління НБУ від 11 червня 2018 р. №64. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>.

182. Національний банк переглянув вимоги щодо розкриття інформації у фінансовій звітності банків у зв'язку із запровадженням МСФЗ 9. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=67274233.

183. Хандруев А. Интегрированный надзор. *Прямые Инвестиции*. 2013. № 4. С. 26–31.

184. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: проект Закону від 20.07.2015 №2413а. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56124.

185. Верховна Рада підтримала законопроект про розподіл функцій Нацкомфінпослуг. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=33512951.

186. Про затвердження Положення «Про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків»: постанова Правління НБУ від 17 листопада 1997 р. №380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0486500-97>.

187. Щодо постанови Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України». *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=20163964.

188. Про Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків: постанова Правління НБУ від 09 листопада 1998 р. №470 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0470500-98>.

189. Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0049>.

190. Основні функції структурних підрозділів Національного банку. *Офіційне Інтернет - представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=24604231>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Функції структурних підрозділів НБУ, які входять до системи банківського регулювання та нагляду*

Назва структурного підрозділу	Основні функції
Департамент банківського нагляду	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення безвиїзного банківського нагляду за банками України та філіями іноземних банків в Україні (далі – Банки) з метою недопущення погіршення їх фінансового стану та зменшення наявних ризиків, забезпечення стабільної діяльності та захисту інтересів вкладників та кредиторів Банків; - здійснення моніторингу діяльності банківських груп; - оперативне реагування на факти порушення Банками банківського законодавства, вимог нормативно-правових актів НБУ, здійснення ризикової діяльності та застосування до Банків адекватних заходів впливу відповідно до законодавства України; - здійснення контролю за дотриманням Банками вимог законодавства України з питань проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту.
Департамент виїзних перевірок банків	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення інспекційних перевірок банків, інших осіб, що можуть бути об'єктами перевірки НБУ, з метою визначення рівня безпеки операцій, достовірності звітності, дотримання законодавства України про банки і банківську діяльність та нормативноправових актів НБУ.
Департамент фінансового моніторингу	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення регулювання та нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – фінансовий моніторинг) за діяльністю банків, філій іноземних банків, небанківських фінансових установ-резидентів, які є платіжними організаціями та/або членами/учасниками платіжних систем (далі – небанківські установи), у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів); - організація і здійснення валютного контролю за банками, філіями іноземних банків, іншими фінансовими установами, національним оператором поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій; - методологічне та методичне забезпечення виконання банками, філіями іноземних банків, небанківськими фінансовими установами завдань та обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу; - ліцензування валютних операцій фізичних та юридичних осіб, які підпадають під режим ліцензування згідно з валютним законодавством України; - здійснення реєстрації операцій з валютними цінностями в порядку, установленому НБУ згідно з валютним законодавством України.

Продовження дод. А

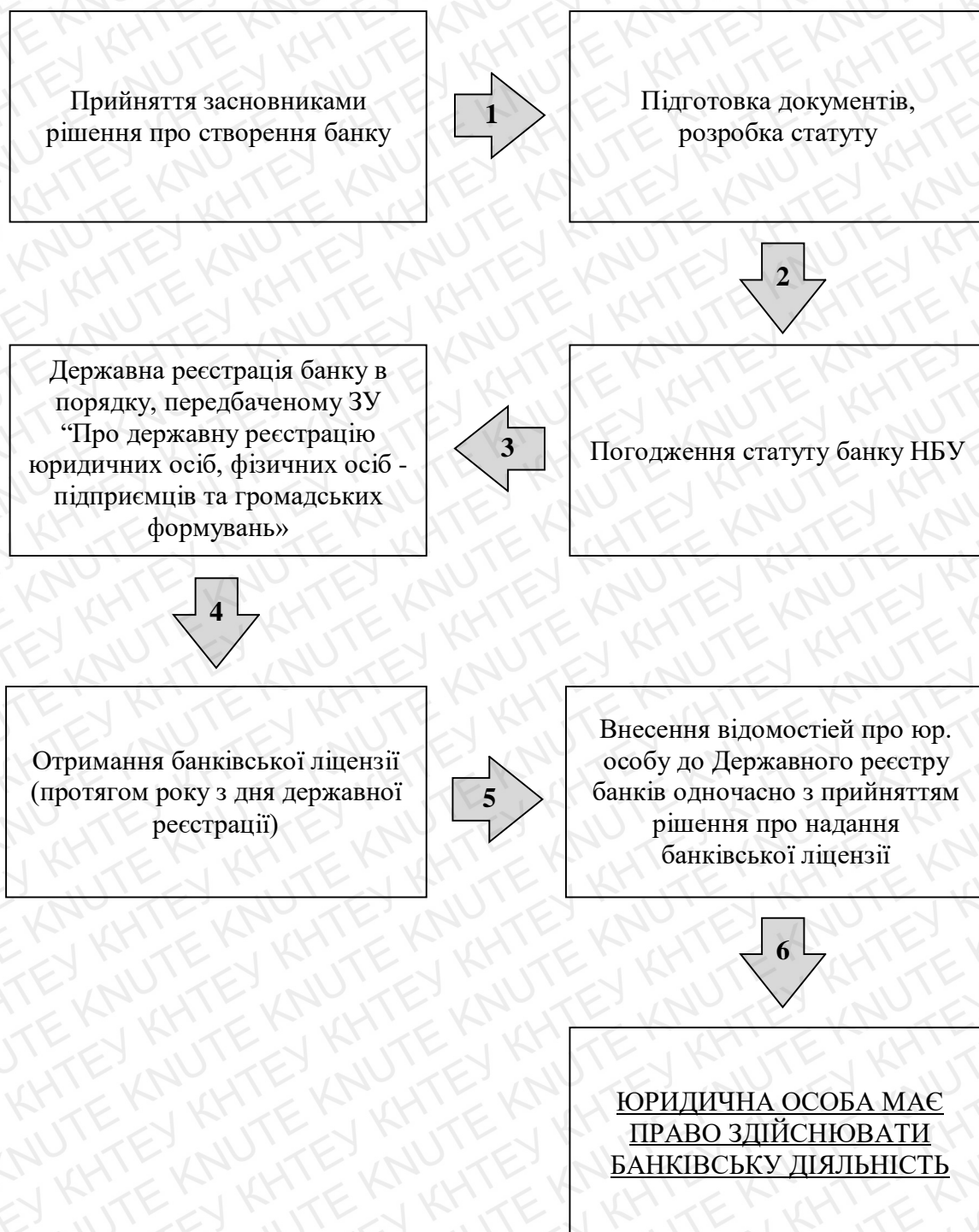
Департамент ліцензування	<ul style="list-style-type: none"> - погодження статуту юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність і зміни до них, набуття або збільшення істотної участі в банку; - надання банківських ліцензій на право надання банківських послуг, дозволів на створення дочірніх банків, філій, представництв українських банків на території інших держав, відкриття відокремлених підрозділів банків, дозволів на реорганізацію банків за рішенням його власників; - ведення Державного реєстру банків; - моніторинг структур власності банків та небанківських фінансових установ; - надання генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій; - ведення Реєстру платіжних систем, учасників цих систем та операторів платіжної інфраструктури; - надання ліцензій небанківським фінансовим установам на переказ коштів у національній валюті; - надання ліцензій юридичним особам на надання банкам послуг з інкасації.
Департамент методології	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення та вдосконалення методологічної бази з питань регулювання діяльності банків і банківського нагляду відповідно до законодавства України, міжнародних норм банківської діяльності, рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду та положень Європейського законодавства; - методологічне забезпечення виконання законодавчо закріпленої за НБУ функції валютного контролю; - забезпечення співробітництва з органами банківського нагляду зарубіжних країн та міжнародними фінансовими організаціями у сфері банківського регулювання та нагляду.
Управління моніторингу пов'язаних з банками осіб	<ul style="list-style-type: none"> - визначення пов'язаних з банками осіб та виявлення операцій та інших відносин банків з пов'язаними особами; - контроль за виконанням банками положень законодавства України щодо визначення пов'язаних осіб, здійснення операцій з ними; - розроблення та здійснення заходів щодо приведення операцій банків з пов'язаними особами у відповідність до вимог законодавства України.

* За матеріалами джерела [190]

Класифікація видів банківського регулювання*

* Джерело: [6]

Порядок створення банку*

*Побудовано автором

Моделі фінансового нагляду

Рис. Г.1 Секторальна модель фінансового нагляду [181]

Рис. Г. 2 Інтегрована модель фінансового нагляду [181]

Дві вершини

Рис. Г.3 Модель «двох вершин» [181]

Рис. Г.4. Модель «двох органів» [181]